T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KELAM ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AHİRET İNANCININ SOSYO-PSİKOLOJİK YANSIMALARI

Hazırlayan:
Nevzat ÇİÇEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Prof. Dr. ŞERAFEDDİN GÖLCÜK

KONYA/2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nevzat Çiçek	Numarası 064244051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam	
	Danışmanı	Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük	
Tezin Adı		Ahiret İnancının Sosyo-Psikolojik Yansımaları	

ÖZET

Bu tez altı bölümden oluşmaktadır. Önsöz, kısaltmalar, giriş, 2 bölüm, sonuç ve kaynakça. Önsözde, konunun önemi üzerinde durulmuştur.

Giriş bölümünde; Ahiret inancı, İslam dininin, temel prensiplerinden biridir. Ahiretin varlığını, gerekliliğini ve doğruluğunu akıl ile biliriz. Fakat ahiretteki durumları ancak Allah'ın bize bildirmesiyle biliriz. Ahirete olan inanç Kur'anın ilk indiği dönemlerde daha etkiliydi. Zamanla bu etkisi azaldı. Ahiret inancı bir zaman sonra akıllarda farklı bir şekilde algılandı. Çünkü bu inanç diğer dinlerin ölüm sonrası inancı ile karışmış ve bozulmuştu.

Müslümanlar, Kur'ana yeniden yönelirse ve akıllarını aktif olarak kullanırlarsa ahiret inancı daha farklı olacak ve daha da güzelleşecektir.

Birinci bölüm; iki önemli konudan oluşmaktadır. Ölüm ve Kıyamet.

Ölüm, ahiretin başlangıcıdır. Ahiret inancının en açık (somut) örneğidir. Çünkü ölüm, her an ve her yerde yaşanabilir. Öyle bir gerçektir ki inkâr edilemez. Ölüm inancı, zamanla zayıflamıştır. Zihinde ve sosyal hayatta anlamını yitirmiştir. Ölüm, daima zihinde tutulursa adalet hayata hâkim olacaktır.

Ölüm anı nasıldır? Bunun hakkında bilgimiz yoktur. Çünkü onu herkes bir defa yaşar. Ölüm olayı tekrarlanamaz.

Kıyamet, dehşetli bir vakadır. Çünkü o gün her şeyin hesabı sorulacaktır (olumlu ve olumsuz). Ama insanlar, genellikle bu konuda gaflette olmuştur. Kıyametin zamanını ve nerede meydana geleceğini öğrenmeye çalıştılar.

O gün insan, kendi annesinden ve dostlarından kaçar. Orada insanın kendi derdi kendisine yeterlidir. O gün herkes iyi ve kötülüklerinin hesabını verecektir.

İkinci ve son bölüme geldik. Bu bölümde de aynı şekilde iki önemli konu yer almaktadır: Cennet ve cehennem.

Cehennem ve cennet genel anlamda ceza ve ödül yeridir. Bu özellik, bu bölümün en önemli boyutudur. Cehennem azap yeridir. Oraya Allah'a inanmayan ve çok kötülük yapan insanlar girecektir. Orada en dehşetli açlık, susuzluk, eziyet ve sıkıntı vardır. Kısacası orada mutsuzluk hâkimdir. Cehennem hakkında halkın zihninde bazı yanlış inançlar olmuştur. Tezimizde bunlara değindik.

Cennet ise mutluluk diyarıdır. İnançlı olanlar ve çok iyilik yapan insanlar oraya girecektir. Orada dostluk, sevinç, güzellik ve huzur vardır. Kısacası bütün güzel şeyler orada mevcuttur. Ve sonsuzdur. Cennete gitmek için çok çabalamalıyız. Bu, Allah'ın inananlara çizdiği mükemmel bir yoldur.

Dünya hayatının çekiciliği insana cennet ve cehennemi unutturmuştur. Cennet ve cehennem insanlara çok uzak gelmiştir. Çünkü insanlar acelecidirler.

Sonuç bölümünde şu karara vardık: açıktır ki ölüm, kıyamet, cennet ve cehennem Müslümanlar için çok önemli konulardır. Ama bunlar zamanla önemlerini yitirmişlerdir. Ahirete yeniden gereken önemi vermek gerekir.

Aklımızı kullanarak ve samimice Kur'ana yaklaşırsak ahirete olan inancımız daha güçlü olacaktır.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nevzat Çiçek	Numarası 064244051005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslamic Theology	
	Danışmanı	Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük	
Tezin İngilizce Adı		Socio-Psychological Reflections of the Belief of Hereafter	

SUMMARY

This thesis consists of six parts: Introduction, entrance, two parts, conclusion and bibliography. In introduction part the Importance of the subject take place.

In introduction part, it is mentionet that the belief of hereafter is one of the basic principles of Islam. The necessity of hereafter, its existence and its truth are known by using mind but what will happen there is known through informed by Allah. When the belief of hereafter was more effective then today when the Koran was send in time. This effect was decreased. This belief was perceived in a different way by people after a while. Because it was integrated with other religions beliefs and it was deformed.

The belief of hereafter will be different if muslims analyze the Koran again and us their mind in an active way.

The first part of the thesis consist of two important topics: The death and Doomsday

The death is the beginning of hereafter. And it is the most important example of the belief of hereafter. Because the death may occur anytime and place. It is so real that is never denied. The belief of death is declined in time. The death lost its meaning in social life and in people’s minds. If the death is always kept in mind, the justice will be dominated in every aspects of life.

How will be the death time? We don’t know anything about it. Because everybody lives it once. It is never repeated.

The doomsday is a terrifying event. That day, human beings account for everything they did (negative or positive). But people are always unaware of this fact. They always try to learn how the life will be ended and when it will occur.

In that day, everybody flees from own parents and friens. People worry about their actions in doomsday. Because they acount for their good and bad deeds.

In the second and last part of the thesis. There are two important topics: the heaven and the hell.

Prize and punishment are the essential parts of these two places. These are the most important concepts which take place in the second part of the thesis. The hell is the torment place. People who don't believe in God and have bad deeds will enter the hell. There are terrible starvation, aridity, torture and annoyance. Shortly, there is unhappiness there. People have some wrong beliefs about the hell in their minds. We mentioned about these beliefs in the thesis.

The heaven is the place of happiness. The believers and the people who have good deeds will enter the heaven. There are friendship, joy, beauty and peace in there. Briefly, the heaven is eternal. We have to struggle for going into the heaven. Allah shows us the way of being a perfect believer.

People forget about the hell and the heaven because of the splendour of the world life. The hell and the heaven are far away from people. Because people are impatient.

In conclusion part: It is obvious that the death, the doomsday, the hell and the heaven are very important for muslims. But these concepts have lost their importance in time. People have to give importance the hereafter again.

The belief of here after will be strong if we us our mind truly and analyze the Koran effectively.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

İslami inancın temeli tevhide dayanmaktadır. Kur'anda geçen bütün emirler, yasaklar, tavsiyeler ve ibadetler Allah'ı hakkıyla tanımak ve O'na kulluk etmek içindir. Gerçek kurtuluş da ancak Allah'a iman etmek ardından salih ameller işlemekten geçmektedir.

İslam'ın temeli olan "Allah inancı" ile daima birlikte kullanılan diğer en önemli husus ise 'Ahiret inancı'dır. Ahiret inancı içinde yer alan Ölüm, kimsenin kurtulmadığı ve hiçbir kimsenin de kurtulamayacağı bir gerçektir. Dünya hayatı açısından her şeyi yerle bir eden bir sondur. Kıyamet ise dünyanın yok olup yeni bir hayatın başlangıcıdır ve hesap verme açısından da dehşetli bir gündür. Cehennem, dünyada iken inançsızlığın ve yapılan kötülüklerin karşılığı olarak varılacak sonsuz, dehşetli, kötü bir yer iken cennet, inanmanın ve yapılan iyiliklere karşılık olarak verilen sonsuz mutluluk diyarıdır.

Kur'an-ı Kerim'de ahiret inancının önemi üzerinde yoğun bir şekilde durulmaktadır. Ve bu kadar önemli bir olay karşısında insanların gaflette olduğu belirtilmektedir. Bu durum kendi zihnim başta olmak üzere birçok kişinin zihnini meşgul ettiği kanaatindeyim. Bu meşguliyet doğruya ulaşabilme açısından güzel olmakla beraber insanlarla ilgili bu gafletin tespit edilmesi ve olumlu çözümleri bulma konusunda aynı şeyleri rahatça söyleyemiyoruz.

Gelecekle ilgili hesapların gerçekleşmesi için samimi ve yoğun bir çalışma gereklidir. Kış mevsimi için hazırlık yapıldığı gibi gelecekte herhangi bir sıkıntıya düşmemek için de tedbir alınır. Yüksek yerlere varabilmek için nasıl belirlenen sınavları geçmek gerekiyorsa ileride güzel bir yaşam sürmek için de o oranda fedakârlık yapmak gerekir. Ahiret gelecekle ilgili bir mevzu olduğundan orada mutluluğa ulaşmak için de yoğun çaba gereklidir.

Bizler bu çalışmamızda ahiret inancını gerek zihinsel ve gerekse sosyal yönden ele aldık. Toplumumuzun çoğunun zihninde ahiret inancı mevcut olmasına rağmen, bu inancın sosyal hayatta olması gereken yansımalarını maalesef görememekteyiz. Zihni gerçeklerle sosyal olgular sıkı bir şekilde birbirine bağlıdırlar. İkisi de (zihin-olgu) biri diğerini etkileyen veya birbirlerinden etkilenen etle tırnak misali gibidir. İslam inancı açısından çokça önemli olan ahiret konusuna bilimsel manada bir araştırma ve doğruya ulaşabilme amacıyla eğilme zorunluluğu hissettim.

Bu çalışmada görüş, fikir ve yardımlarını esirgemeyen başta değerli danışman hocam Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK olmak üzere değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman TOPRAK ve Yrd. Doç. Durmuş Özbek'e teşekkür ederim.

Nevzat Çiçek

Konya-2009

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

Ank. : Ankara

a.s. : Aleyhiselam

B.k.z. : Bakınız

c.c. : Celle Celaluhu

Çev. : Çeviren

D.İ.A. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Hz. : Hazreti

İst. : İstanbul

M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

v.b. : Ve benzeri

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Ahiret ile ilgili konuyu ele almamızın sebebi ahirete ait unsurların Kur'anda çok etkili bir dille anlatılmasına rağmen bu etkinin zihinlerde o şekilde yer etmemesi ve bunun toplum yaşantısında da kendini göstermemesidir. Bizce Kur'anda belirtilen ölüm, kıyamet, cennet ve cehennem yine Allah'ın anlattığı şekilde değerlendirilirse herkes, her şeyin hesabını verecek bir mantıkla düşünür ve adaletli bir toplum ortaya çıkar.

Kur'an çerçevesinde eleştirel yaklaşım derken de kastettiğimiz, Kur'anın inişinden günümüze uzun bir süre geçmesinden dolayı toplumda çeşitli nedenlerle ahiret konusu yanlış algılamalara sebep olmuştur. Yani bu algılanışta tahrif söz konusudur. Bu tahrifin düzeltilmesi için Kur'an merkezli bir eleştiri gerekiyordu. Çünkü ahiretle ilgili konuların kaynağı Kur'andır. Bu konu ile ilgili toplumdaki inanışlar Kur'an eleğinden geçirilmelidir. Biz de ahiretle ilgili bu konuyu kendi inancım da başta olmak üzere bu süzgeçten geçirmeye çalıştık.

Bizler, zihnimizde var olan ahiret inancı ile ilgili sosyal hayatta tezahürlerini farklı gördüğümüz ahiret inancının yansımalarına dair zihnimize takılan çeşitli sorulara bakalım. Allah (cc), Kur'anda sık sık "Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir."[1] "Şüphesiz azabım çok şiddetlidir."[2] "Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu bildir."[3] demesine rağmen insanlar neden bundan gafil olabiliyorlar? Ölüm her an bizi yakalayabilecek bir şekilde önümüzde dururken Müslümanlar arasındaki bu günahlarla dolu umursamaz tavırlı davranışları neyle açıklayabiliriz? Allah (cc), gerek kıyamete ve gerekse cehenneme dair tüyler ürpertici sahnelerden bahsederken, insanların vurdumduymazlığının sebepleri nelerdir? Ölüm, kıyamet, cehennem ve cennet gibi ahirete ait hususlar, insanlar üzerinde nasıl bir etki bırakmalıydı? Sosyal hayatın hangi özellikleri insanlara ölümü ve ahiretin diğer öğelerini unutturabiliyor? İnsanların kendi zihninde tasarladığı Allah ile Kur'anın bizlere tanıttığı Allah arasındaki farklar buna etki etmiş olabilir mi? Bu konudaki ayetlerin indiği ilk zamanlarda insanlar üzerinde yaptığı etkiye benzer bir etkinin bizde de oluşması için Kur'ana nasıl yaklaşmalıyız?

Yukarıdaki soru dolu meseleler ve bu doğrultuda samimice zihinleri kurcalayan sorularla konumuza eğildik. Konumuz çok geniş bir alanı kapsadığından, konumuzu belli sınırlar içinde tutmaya çalıştık. Bu çalışmanın geniş bir alanı kapsamasının en büyük sebebi, araştırmamızın ana konusunun Kelam'a ait olmasıyla birlikte sosyo-psikolojik bir çalışma olmasındandır.

---
[1] Enfal, 8/25
[2] İbrahim, 14/7
[3] Hicr, 15/50

Peygamberimiz bu dini en iyi anlayan ve yaşayan biri olduğu gibi arkadaşlarını da en iyi yetiştiren idi. Allah'ın yönlendirmesi ile peygamberimizin izlediği metoda baktığımızda gerek kendisi ve gerekse seçkin ashabı -genel olarak- amellerden önce, özellikle Mekke döneminde inen Allah ve ahiret inancı ile ilgili ayetlerle kendilerini yetiştirmişlerdi. Yani önce bir şeye inanmayı zihinde halletmek, ardından da bunu sosyal alana aktarmayı seçmişlerdi. Tabii bu, zihin oluşturma sürecinde sadece düşünmüşler de hiçbir şey yapmamışlar şeklinde anlaşılmamalı.

Onlar, Allah'a, ahirete, ölüme, kıyamete Rabbimizin özellikle belirttiği gibi "…Ahirete de bunlar **kesinlikle (yakinen)** inanırlar"[4] sözüyle tam bir inançla inanıyorlardı. Şüphe duymuyorlardı. Yoksa gerçekten de inandığımız dediğimiz birçok şey de farkına varmadan şüphe içinde miyiz? Gördüğümüz kadarıyla toplumumuzun ahiret inancında yüzeysel, sadece kulaktan duyma, taklidi bir iman söz konusudur.

Tabii bu çalışmamızın en temel özelliği, doğruların ortaya çıkması, olumlu eleştiriler içerisinde yanlışları tespit edip doğruya ulaştıracak bir tez olmasıdır.

Ahiret inancı ile ilgili konumuzu incelemeye başladığımızda karşımıza "Acaba bu konuya hangi ölçülerle eğilelim?" sorusunun çıktığını görüyoruz. Biz çalışmamızın Kur'ani çerçevede eleştirel bir yaklaşım olması hasebiyle konumuzu Kur'an merkezli olarak incelemeye çalıştık. Bu arada aklın Kur'anı anlamada fonksiyonel bir halde olmasına özellikle değindik. Konuyu fazlaca uzatmadan, sade bir şekilde ele aldık.

Maalesef hayatımızda birçok düşüncenin ya da inancın sadece felsefi boyutta incelendiğini ve hayata dönük olarak ele alınmadığını görüyoruz. Yani düşünceler veya inançlar sadece zihinsel tatmin olarak kalıyor. Psikolojisini bu şekilde ayarlayanlar bu inancının hayatta uygulanıp uygulanmamasına bakmadan kendilerini doğru ve mutlu görüyorlar. Dolayısıyla mutlu olmak aynı zamanda doğruluk ölçüsü haline geliyor. Mesela; bir putpereste de sorsan kendini mutlu hissettiğini söyler, -kendim de bizzat karşılaştığımdan- Hıristiyan'a da sorsan aynı şeyi söyler. Bu diğer inançlar için de geçerlidir. Bize göre ise bir inançta mutlu olmak ayrı bir şey, onun doğru olup insanı asıl kurtuluş olan sonsuz mutluluğa götürmesi ayrı bir şeydir. Bundan dolayı bir düşünce veya inancın en sağlıklı boyutu akla ve mantığa uygun olma derecesidir. Bizler eleştirel bir gözle kendi inancımızın doğruluğunu da araştırmalıyız.

İnanıyoruz ki, samimi bir şekilde yapılan düşünme insanı zamanla mutlaka doğruluğa götürecek ve bu doğru düşünce de insanı harekete geçirecektir. Bu düşünme işi,

---

[4] Bakara, 2/4

Kur'anla olduğu takdirde tamamıyla hidayet üzerine bir yürüyüş olacaktır. "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler. Ve "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi ateşin azabından koru" derler."[5] İşte ahirette vuku bulacak olan şeyler de bu çerçevede incelendiğinde düşünce ve yaşantıda devrimler oluşturacaktır. Yani ahiretle ilgili durumlar, insanı yaratan ve onu en iyi tanıyan Allahın Kuran'da anlattığı şekliyle ve üzerinde düşünülerek incelenirse insanı hem gerçek doğruya hem de sonsuz mutluluğa götürecektir.

Bize göre ahiretin varlığı, gerekliliği ve doğruluğu Kur'anda (ileride de değineceğimiz gibi) Ölü toprağın yeşertilmesi[6] vb. örneklerle aklın idrakine sunulmuştur. Ama ahiretteki durumların nasıllığı ve özellikleri ile ilgili durumlar ise tamamıyla Allah'ın bildirmesi ile bilinebilir. Akılla değil. Çünkü bu ğaybi bir mevzu olup aklın sınırları dışındadır. Bundan dolayı ahiretle ilgili durumları kavrayabilmek için Kur'ana ihtiyacımız vardır. Ahiretin varlığı, gerekliliği ve doğruluğu ile ilgili bilgiler için ise aklın imkânlarına başvurmak gerekiyor. Bu konuda da sağlıklı bir düşüncenin oluşabilmesi için aklın tanımını ve fonksiyonunu incelemek zorundayız.

1- AKLETME (DÜŞÜNME) ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

İnsan, yaratılış itibarı ile biri maddi (fiziksel), diğeri ise manevi (ruhi) olmak üzere iki temel özellikte incelenebilir. Fiziksel özellikleri ile insan diğer varlıklarla (hayvan, bitki vs.) benzerlik gösterir. Ama onu diğer varlıklardan ayıran temel özellik ise görünmeyen ama kullanılması ile ortaya çıkan manevi özelliğidir. Mesela bir insanın fiziksel olarak bir filden çok küçük olmasına rağmen ona hâkim olmasını neyle açıklayabiliriz? Bu, ancak "insanda bulunan ve vücuttaki yeri, işleyişi keşfedilemeyen, düşünce, anlama ve tedbir alma hassası"[7] olarak bilinen aklın kullanılması ile açıklanabilir. Akıl hakkında temeli tanım değişmeden başka tanımlar da yapılabilir. Mesela, Süleyman Uludağ aklı şöyle tanımlamıştır; "Akıl, İnsanı diğer canlılardan ayıran, onu sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi.

Mastar olarak, 'menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak' anlamına gelen akıl (el-akl) kelimesi felsefe ve mantık terimi olarak 'Varlığın hakikatini idrak eden maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden basit cevher' anlamındadır."[8]

---

[5] Ali İmran, 3/191
[6] Bkz. Nahl, 16/65, Rum, 30/50, Fatır, 35/9, Kaf, 50/11
[7] DOĞAN, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Vadi Yay. II. Baskı, s. 31
[8] ULUDAĞ, Süleyman, T.D.V. İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Akıl Maddesi, Cilt: 2, İst-1989, s. 238

Kısacası akıl, başta kendisi olmak üzere insana tabiatı, varlığı yani her şeyi tanıtan ve en önemlisi de aktif olarak kullanıldığında insanı iyiliğe *bağlayan* kötülükten *meneden* bir cevherdir.

Tabii akıl, çeşitli nefsi özelliklerin tasallutu altında olursa sağlıklı sonuç alınamayabilinir. Hatta bu durum zamanla insanı hayvanlardan daha vahşi bir hale getirebilir. Dünya üzerinde sırf hâkimiyet sağlamak için insanların birbirlerine işkence etmelerini, masum bebekleri katletmelerini, gözü dönmüşlerin az bir para için yaşlıları, kadınları öldürmelerini vb. gösterebiliriz. Haksızlık, tecavüz, kapkaç, hırsızlık vb. ise bunun cabası. İşte bu, aklın sağlıklı kullanılmaması ve kendini nefse teslim etmesinin sonucudur.

Akıl, nefsin ve aşırı isteklerinin baskısından kurtulursa doğru düşünmeye başlayacaktır. "Doğru düşünmek, insanı olay ve olguları oldukları gibi görmek, fikirler ve olaylar arasındaki bağlantıları doğru tespit etmek, doğru anlamak ve doğru yorumlamaktır. Normal sınırların ötesindeki korku, sevgi, bağımlılık, duyarsızlık insanın doğru düşünmesini engelleyen hususların başında gelmektedir."[9]

Akıl, doğru kullanıldığında ise insanı Allahın varlığını tanımaya götürecek ve onun bütün yaratma eyleminin altında belirli bir planın yattığını anlamaya sevk edecektir. Bu tanımanın mantıki sonucu, insan hayatını etkileyen ilahi planın birçok yönünün –özellikle, doğru ile yanlış arasındaki ayrımın- Allah'ın seçilmiş elçilerine, yani peygamberlerine vahiy aracılığıyla sürekli olarak bildirildiği gerçeğinin kavranmasıdır.[10]

"El-Akl, Arapça olup (yukarıda da değindiğimiz gibi) anlamlarından birisi; bağlamak, birleştirmek anlamındadır. Allah (cc) vahyinden sapmış olanları, "la ya'kilun" (akletmeyenler) diye isimlendirirken ilahi bilgiyle bağını koparmış olduklarını, dolayısıyla bunu bağlamalarını bildirir ki bunun şekli "*akletmek*"tir. Yani aklın araç olarak kullanılmasıdır. Bu itibarla akıl, amaç değil araçtır. Görevi ise ilahi bilgi ile insan arasındaki irtibatı sağlayıp insanın düşünce ve yaşantısını bu bilgiye uygun şekilde düzenlemektir."[11] Bu bağla ve bu zihinle hareket eden insan, Allah'ı en iyi bir şekilde tanır. Allah inancı da insanı sorgulamaya bu da insanı ahiretin varlığına götürecektir. Çünkü Allah (cc) ayette: "…Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez."[12]

Düşünen ve öğüt alan aklın Allah'ı ve bildirdiklerini kabulünden sonra samimi olan birinin yapacağı şey bellidir. *Kabul ettiği ve artık inandığı bu gerçeği hayatına geçirmek*. O'nun rızası doğrultusunda yaşayan ise ahiret hayatında tatmin olup yücelere ulaşacaktır. "Ey,

---

[9] ONAT, Hasan, Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Anakara Okulu Yay, Ank-2003, s.20
[10] ESED, Muhammed, Kur'an Mesajı, Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay, 7. Baskı, İst-2000, s. 1169
[11] VATANDAŞ, Celaleddin, Vahiyden Kültüre, Pınar yay, İst-1997, s. 60
[12] Bakara, 2/269

Rabbine itaat edip huzura eren nefis! Hem hoşnut edici, hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön. Kullarımın arasına gir. Cennetime gir."[13] Kısacası varlık âleminde insanı yüceleştiren şey Allah'ın ona bahşettiği aklı araç olarak kullanıp gerçeğe ulaşmasıdır.

Bizim, aklın öneminden sıkça bahsetmemiz yanlış anlaşılmamalı. Şimdiye kadar anlattıklarımızdan kastettiğimiz *akıllılık*tır. Yoksa hepimizin bildiği gibi, aklı ve aklın ürünü olan fikirleri, düşünceleri ilah edinen bir düşünce ekolünün batıdaki adı olan '*akılcılık*' değildir. Yani biz, "*akıl, aktif olarak gerçeğe ulaşmada araç olarak kullanılmalıdır*" diyoruz.

Aklın kullanılmaması yani donuklaştırılması demek ise insanın layık olduğu yücelikten uzaklaşmasıdır. Çünkü "Yeryüzünde dolaşan canlıların Allah katında en kötüsü *anlamayan ve düşünmeyen* sağırlarla dilsizlerdir."[14] Bu ayette Allah (cc), bir şey işitmek istemeyen ve duyduğu şeyleri de anlayıp yaşamak istemeyenleri ağır bir şekilde kınıyor. Diğer bir ayette ise Allah (cc), böyle davrananların yani aklını çalıştırmayanların, düşünme yetisini kullanmayanların yaşantısında pislik içerisinde kalacağını belirtiyor. "Allah, aklını kullanmayanları en yüz kızartıcı iğrençliğin kucağına atar."[15]

Aynı şekilde, aklını kullanmayanlar, değerlerini kaybetmekle beraber hayvanlardan bile aşağı olmakla karşı karşıyadır. "Yoksa sen onların çoğunu (söz) işitir ya da aklını kullanır mı sanıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar yol bakımından daha şaşkın (ve aşağı)dırlar."[16] Genel olarak akletmemenin sonucu ise cehennemle cezalandırılmaktır. "Ve derler ki: 'Eğer biz dinleseydik yahut düşünüp anlasaydık şu çılgın ateşin halkı arasında bulunmazdık!"[17] Cehennemden kurtulmanın adımı ise nihayetinde bu dünyada akletmekten geçmektedir. Çünkü akıl, insanı zarardan uzaklaştıracak temel araçların başında gelmektedir.

Akıl kullanılmadan, sadece duygularla hareket edildiği zaman varılacak sonuç yanlış olabilir. Şu anda dünyada var olan İslam dışındaki diğer dinlerin fertlerine baktığımızda onların çoğu dininden mutlu görünüyor. Budizm'den Hıristiyanlığa, Yahudilikten Ateizm'e kadar tüm din mensupları inandığı düşünceler ve yaptıkları çeşitli ibadetlerle (yaşantılarla) kendilerini mutlu hissediyorlar. Mutlu olanların aynı zamanda doğru inanca da sahip olduklarını söyleyebilir miyiz? İşte burada devreye yine akıl giriyor. Gerçek mutlu son, cennet veya cehennem ise orada kazanan, bu dünyada mutlu bir yaşam süren mi yoksa her şeye rağmen doğru yol üzerinde olan mı olacak? Kısacası bir şeyin gerçekliği veya doğruluğu, sonucun güzelliği yine akılla bağlantılı bir durumdur.

---

[13] Fecr, 89/27-30
[14] Enfal, 8/22
[15] Yunus, 10/100
[16] Furkan, 25/44
[17] Mülk, 67/10

Bizler şuna da inanıyoruz; adalete, mantığa, güzelliğe en uygun olan inanç insana daima huzur ve mutluluğu da beraberinde getirecektir. Dünyadaki her doğruluk, sonuç itibariyle insanı kurtuluşa (cennete) götürür ama her mutluluk sonuç olarak insanı kurtuluşa (cennete) götürmeyebilir. Önemli olan mutluluktan önce inancımızın doğruluğunu test edebilmektir. Doğru düşünceye sahip olduktan sonra mutlu bir yaşam mutlaka gelecektir.

2- KUR'ANLA DÜŞÜNME ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Kur'anın sağlıklı tetkik edilmesi, konumuzun anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Vereceğimiz örnekler, Kur'ana yaklaşımın eksik yönlerine yönelik örneklerdir. Bu örnekler, güzelce değerlendirildiğinde aynı yanlış yaklaşımların ahiret konusunda da söz konusu olduğu görülecektir. Zaten Kur'anla ilgili konuya değindikten sonra ahiretle ilgili yanlış düşüncelere (konumuz olması hasebiyle) özellikle değinecek ve bildiğimiz doğru yaklaşımları da çözüm önerisi olarak sunacağız.

Toplumumuzun belli kalıplarla Kur'ana yaklaşması, hem onun sağlıklı anlaşılmasında hem de sosyal hayatta uygulanmasında sıkıntılar oluşturmaktadır. Konumuz olan ahiret konusundaki ayetlerin de maalesef yanlış anlaşılması veya belirli kalıplarla nefsin yanlış isteklerine göre yorumlanması büyük sıkıntılar oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili doğruluğuna inandığımız temel düşünce şudur: Ahirete iman etmek, onu anlamak, anlatılanları hayatta uygulamak ancak bu konudaki ayetlerin anlaşılması için çabalanması ve samimi bir şekilde uygulanması ile gerçekleşebilecektir.

Peki, Kur'ana yaklaşımlar, nasıldır ve nasıl olmalıdır? Konumuzu değişik örneklerle açıklamaya çalışalım.

Kur'an akılla anlaşılır. "…İşte Allah, size ayetlerini böyle açıklar ki akıl erdiresiniz."[18] Akılla Kur'an hiçbir zaman ters yönde durup çelişki oluşturmaz. Çünkü Allah (cc) Kur'anı aklın idrakine sunmuştur. Hikmet Zeyveli bu konuyu getirdiği örnek ile çok iyi izah ediyor.

"Günümüzde 'İslam, akıl dini midir? Yoksa akletmeden kabul etmek midir? Dolayısıyla akıl ile vahiy çatışır mı? Çatıştığında ne yapılmalıdır?' diye temeli olmayan soruların sorulduğunu duyuyoruz. Bununla da Kur'anın asıl kullanılması gereken alan olan 'Yol Göstericiliği' yani 'Hidayet' özelliğinden uzaklaşılmış oluyor. İslam, vahiyle aklın kullanıldığı ve akılla da vahyin açıklandığı bir dindir. Yani akıl ile vahyin çatışması muhaldir. Eşya'nın gözle görülebilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır. a) Sağlıklı göz, b) Yeterli ışık. Göz

[18] Bakara, 2/242

olmaksızın ışığın, ışık olmaksızın gözün eşyayı görmesine yeterli olamayacağı aşikârdır. Bir kimse, 'Eşyayı görmede göz ile ışık çelişirse hangisini tercih edelim?' diye bir soru ortaya atsa herhalde çok abes buluruz. Hemen 'Gözle ışık nasıl çelişebilir ki? Bunlar hiçbir zaman çelişmeyeceği gibi herhangi birinin yokluğu da diğerini –görme konusunda- fonksiyonsuz bırakır. Bunlar birbirinin lazımı-melzumu (Bir diğerini gerekli kılan) şeylerdir. Ancak göz bozuklukları veya ışık yetersizlikleri söz konusu edilebilir ki bunların da çelişkiyle ilişkisi yoktur' gibi bir karşılık verebiliriz. Benzer şeyler 'Akıl ile nakil çelişirse hangisini tercih edelim?' sorusuna karşılık da söylenebilir: 'Akıl ile nakil hiçbir zaman çelişmezler. Bir çelişme söz konusu ise bu, akıl ile nakil arasında değil; ya akla mukaddime (öncül) olmuş eski bir nakille yeni nakil arasındadır ya da gene akla mukaddime olmuş tecrübe/müşahede verileri ile nakil arasındadır. Akıl, başka bir veri ile mukayese etmeden yeni verilerin doğru veya yanlış olduklarına da hükmedemez. Öncü verilerin doğru veya yanlışlığı, varılan sonucun da doğru veya yanlış olmasına sebep olur."[19] Akıl ile nakil ahiret konusunda da ortak şeyleri söylemekte ve bu konuda aralarında herhangi bir çelişkinin olması söz konusu değildir.

Müslümanların, Kur'ana yaklaşımlarındaki eksikliklerden biri de Yahudiler, Hıristiyanlar, kâfirler, müşrikler, fâsıklar, münafıklar vb. ile ilgili ayetlere biz-onlar mantığıyla yaklaşmasıdır. Bu mantıkla Kur'ana bakanlar için bu ayetlerin Müslümanlarla bir ilişkisinin olmadığından 'vay be! Ne kadar da döneklermiş bu Yahudiler, şu münafıklar ne kadar ikiyüzlülermiş, şu Hıristiyanlar hiç mi düşünmüyorlar?' deniliyor. Ve ayetlerin yarısından fazlası belki bu sebeplerden dolayı 'üzerinde durulmaya değmeyecek ayetler' haline gelmiştir. Çünkü 'biz Müslüman'ız, bu ayetler ise onlarla ilgilidir' denip işin içinden çıkılmıştır. Ve bu yaklaşım daha çok kıssalar vb. olaylar müşriklere anlatıldığından onların 'eskilerin masalı' cevabı arasında mantık olarak pek fark olmadığını gösteriyor.[20]

Yukarıdaki bu ifadeye Cuma suresi'nden bir örnek verebiliriz; Yahudiler kendilerine gelen Tevrat'ı kitap olarak kabul ediyorlar ve içinde geçen şeyleri yaşamayı taahhüt ediyorlar.

Ama zamanla bazı ayetlerde kendilerinden istenilen şeylerin birçoğunun nefislerine hoş gelmemesinden dolayı kitabın gereğini yapmıyorlar. Bunu da Allah şiddetle kınıyor. Ve onları şu şekilde azarlıyor: "Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir."[21]

Kuran'ı kabul edip de içindeki emir ve tavsiyeleri yapmayan veya yapmaya yanaşmayanlara yukarıdaki ayet okunduğu zaman, geleneksel bir kalıpla verdiği cevap 'Bu

[19] ZEYVELİ, Hikmet, Kur'an ve Sünnet Üzerine Makaleler, Birun Yay, II. Baskı, İst-2004, s. 93
[20] İSLAMOĞLU, Mustafa, Yahudileşme Temayülü, Denge Yay. İst-2004, s.20-21
[21] Cuma 62/5

ayette anlatılanlar Yahudilerle ilgilidir. O ayetin bizimle alakası yoktur' oluyor. Bizler bu ayette geçen olayla ilgili olarak benzer şekilde davrananların aynı kınamaya muhatap olacağını iyice düşünmeli ve bu konuda samimi davranmalıyız. "Çünkü aynı hatayı yapanların aynı şekilde muhatap alınması adaletin bir gereğidir. Eğer Ümmet-i Muhammed de İsrailoğulları'nın Tevrat'a yaklaştığı gibi yaklaşarak onu yaşanacak bir kitap olmaktan çıkarır, yalnızca kandillerin, törenlerin ve ölülerin kitabı haline getirirse, o zaman ayetin muhatabı doğrudan bu işi yapan kimseler olacaktır. Bu durumda ayeti şöyle anlamamız Kur'anın da kastıdır: 'Kendilerine Kur'an yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir."[22]

Cennet Allah'a inanıp gerçekten iyi şeyler yapanların girdiği, cehennem ise inkâr eden ve günahı[23] kendisini çepeçevre kuşatanların girdiği bir son'dur. Kur'anda Cehenneme ve cennete gidenler anlatılırken insanları buraya götüren vasıflara bakmamız gerekirken iman ettiğini söylemenin bizi kurtardığını sanmak, cehenneme zaten Budistler, Hıristiyanlar, ateistler, vb. girecek düşüncesiyle onların cehenneme gidiş sebeplerine bakmayıp ona göre tedbir almamak yukarıda verdiğimiz örnek gibi bu konuda Kur'ana yaklaşımın yanlış bir boyutunu gösterir.

Kur'anda gerek kitap ehli ve gerekse diğer özellikteki insanlarla ilgili geçen ayetlere baktığımızda, onlara benzemememizin istendiğini görüyoruz. Çünkü bizlere Kuran geldiği gibi Yahudi ve Hıristiyanlara da Allah'tan kitap gelmişti. Ülkemizin hemen hemen %90'dan fazlası kendisini Müslüman olarak adlandırıyor da çevremizde bu yaşantının yansımalarını göremiyorsak o zaman İslami açıdan karşı karşıya olduğumuz en büyük sorun **'tahrif'** sorunudur. Ehl-i Kitap, Allah'ın korumasına almaması dolayısıyla zamanla kitaplarında oynamalara gidip tahrif ettiler. Ve istemedikleri, hoşlarına gitmeyen yerleri kendi istekleri doğrultusunda değiştirdiler. "Onlardan bir takımı, Kitapta olmadığı halde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip bükerler."[24] "Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler) Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular."[25] Buna karşın biz, Kur'anın şimdiye kadar korunduğuna ve kıyamete kadar korunacağına iman ediyoruz. Ama bizdeki tahrif, yorumlamada ve yaşantıda meydana gelecektir. Bizlerden kimisi Kur'anı okuyacak, okuduğundan bir şey anlamayacak, dolayısıyla hayatında Kur'an yerine gelenek, görenekleri yaşayacak ve bunu da İslam

[22] İSLAMOĞLU, Mustafa, A.g.e., s. 47
[23] Bkz. Bakara 2/81, Maide 5/49, En'am 6/120, Hud 11/116, Nahl 16/25, Mü'min 40/11, Casiye 45/7, Vakıa 56/46
[24] Al-i İmran 3/78
[25] Maide, 5/13

sanacaktır. Kimisi de Kuran'dan hoşuna gitmeyen yerleri kendi nefsi ve yaşantısına göre yorumlayacak ve buna da İslam diyecektir. Neticede zıt bir hayat yaşanmasına rağmen herkes kendisine Müslüman diyecektir.

Çevremize şöyle bir bakalım. Kur'ana yüzeysel bir saygı içerisinde olup onu yüksek yerlere asarak onunla sosyal hayatta ilişkisini tamamen kesen de "Müslüman'ım" diyor, Allah'ın kitabına uymayı Müslümanlığın esası sayan da "Müslüman'ım" diyor. İçinde bulunduğu bozulmuş toplumu İslam'a uydurmanın çabasını veren de "Müslüman'ım" diyor, yaşadığı İslam dışı yaşantıyı benimseyerek suya sabuna dokunmadan bir yaşam tarzı benimseyen de "Müslüman'ım" diyor. İşine geldiği yerlerde İslam'ı ticaret olarak kullananlar da "Müslüman'ım" diyor, başkasının hakkını kendi hakkından üstün gören de. Ama bu durum, samimi olanların kurtuluşa ulaşacağı bir hal iken samimi olmayanların ise kendilerini aldatmasından başka bir şey değildir. Çünkü bizi hesaba çekecek olan *yanılabilen, unutabilen, kandırılmaya müsait bir insan değil, bilakis her şeyi bilip gördüğü gibi kalplerden geçenleri bile bilen yüce Allah'tır.* Bu tip bir inanç-amel ikilisiyle Allah'ın istediği kul olma ve ahirette cenneti hak edip edemeyeceğimizi yeniden gözden geçirmeliyiz.

Geçmişte Ehl-i Kitap, inandıkları kitaplarını değiştirmişlerdi. Kur'an da aynı şekilde her ne zaman insanların hoşuna gitmeyen şeylerle geldiğinde, teklif yine benzerdi: "Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir! Dediler."[26] Bu ayetten de anladığımız kadarıyla kıyamete kadar muhafaza altında olan Kur'anın insanların istekleri doğrultuda yorumlanması veya günlük yaşamda çarpıtılmış bir halde uygulanmasının tehlikesinin büyüklüğü her zaman mevcuttu ve şu anda da mevcuttur.

Kur'anın zihinsel-sosyal yanlış anlaşılmasına bir örnek daha verelim; "Allah, kitap verilenlerden onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz, diye ahit almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp az bir değere değiştirdiler. Alışverişleri ne kötüdür."[27] Burada geçen Allah'a verilen sözle ilgili olarak "Biz Allah'a böyle bir söz vermedik, dolayısıyla bu ayetin bizle alakası yoktur" deyip bir kenara atamayız. Çünkü İslam Dini'nin esaslarına iman eden ve Allah'a teslim olmayı kabullenen herkes Allah'a söz vermiştir. Kur'an'daki tüm buyruklara teslim olacağını her şeyi görüp gözetene vaat etmiştir. Günümüzde geçici dünya menfaatlerini kazanmak için ya da kaybetmekten çekinildiği için ayetlerin açıklanmasından uzak durmak aynı akıbeti getirecektir.

Ayetlerin anlaşılmasının önündeki engellerden biri de peygamberimize hitap eden ayetleri, sırf ona inmiş gibi görme tehlikesidir. Dolayısıyla bu ayetler de sadece

[26] Yunus, 10/15
[27] Al-i İmran, 3/187

peygamberimizi bağladığından(!) onları okuyup ibret almadan geçiyoruz. Mesela; "…Âlemlerin Rabbinden bir indirilmedir. Eğer bize bazı sözler isnat etseydi, Muhakkak onu sağdan yakalardık. Sonra can damarını elbette koparırdık. Sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."[28] Bu ayette peygamberimize Kur'anı olabilir ki yanlış bildirseydi azapla cezalandırılırdı. Bence bizler, bu ayete bakarak ahirette azaba uğramamak için önemli ipuçları bulabiliriz. Başkalarına İslam'ı götürürken (farkına varmadan da olsa) onları kendimize (grup, cemaat, nefsi duygular vb.) çekmek için söylenilen şeyler, Kur'anda olmamasına rağmen onda varmış gibi ayetlere ilave edilerek anlatılırsa aynı azabın tehlikesi söz konusu olacaktır. Yani Kur'anda peygamberle ilgili uyarıcı veya övücü nitelikteki davranışlarla ilgili ayetlere bize inmiş gibi yaklaşmak ahiret hayatında mutluluğa ulaşmak açısından önemlidir.

Şimdiye kadar Kur'an'a yanlış yaklaşımlardan ve bunun tehlikelerinden kısaca bahsettik. Şimdi de Kur'ana yaklaşımın nasıl olması gerektiği ile ilgili hususa değinelim. Öncelikle Kur'an, asıl olarak, okunup üzerinde düşünmek ve hayatta uygulanmak üzere gönderilmiştir. "İşte bu (Kur'an) uyarılıp korkutulsunlar, gerçekten O'nun yalnızca bir tek ilah olduğunu bilsinler ve temiz akıl sahipleri iyice öğüt alıp düşünsünler diye bir bildirip-duyurma (bir belağ)dır."[29] Bunun gibi birçok ayetten de anlaşılıyor ki Kur'an üzerinde düşünmek, anlaşılmak ve yaşanması için uyarıcı olarak gelmiştir. Yani Kur'anı herkes okuyup kendi ölçüsünde anlamaya çalışmalıdır. Maalesef bazıları "Kur'anı herkes anlayamaz" mantığıyla hareket ederek, insanları ondan uzak tutmuşlardır. Oysa Allah (cc) insanlara bu konuda tamamıyla yardımcı olduğunu kitabında sık sık dile getiriyor. "Andolsun biz Kur'anı zikir (öğüt alıp düşünmek) için kolaylaştırdık"[30] dedikten hemen sonra da sitemle davetini yapıyor: "Fakat öğüt alıp düşünen var mı?"[31]

"Eğer biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: 'Ayetleri tafsilatlı bir şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?' De ki: 'O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden bağırılıyor (da Kur'anda ne söylendiğini anlamıyorlar)"[32]

Ayette de belirtildiği gibi anlaşılmayan bir dille ya da anlamadan Kur'anı okumak mantıklı ölçülerle reddediliyor. Bundan da Kur'anın en büyük özelliğinin, onun anlaşılması

---

[28] Hakka, 69/43-47
[29] İbrahim, 14/52
[30] Kamer, 54/17,22,32,40
[31] Kamer, 54/17,22,32,40
[32] Fussilet, 41/44

olduğunu görüyoruz. Çünkü insanın kendisine Rab olarak kabul ettiği Allah (cc)'ın kendisine neler dediğini bizzat O'ndan öğrenmesi onun en doğal hakkı, bir yönüyle de görevidir. "Biz onu (Kur'anı), öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık."[33]

Kur'anda zikredilen ayetleri anlamak ile ayetlere iman edip yaşamak arasında derin bir ilişki vardır. "İslam'a göre âlim kişi, ilahi gerçeklere sadece akli olarak değil, hem akli hem de kalbi olarak yönelen, sadece Allah'tan gereği gibi korkulacağını bilen değil, Allah'tan gereği gibi korkan kişidir. Kurtuluş da insanların hem aklını hem de kalbini muhatap alan ilahi gerçeklere yine akli ve kalbi olarak yönelmekle olacaktır. Nitekim Allah'tan gereği gibi korkan kimseler, aklederek korkan, korktukça da akleden kimselerdir."[34] Maalesef, günümüzde "Kur'anı herkes anlayamaz. Sana düşen sadece mezarlar üzerinde, ölünün üzerinde, mevlitlerde, Ramazan aylarında Arapçasından okumaktır. En büyük sevap da budur. Sen nerede Kur'anı anlamak nerede?" gibi sözleri sık sık duyarız. Bu mantık Kur'anı tamamıyla insanlardan ve sosyal hayattan uzaklaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır.

Oysa herkes kendi akli ölçüsünde Kur'andan faydalanacaktır. Kur'an, ahiret için bir kurtuluş rehberi olduğundan, herkes Allah'a cevap verebileceği bir ölçüde bundan yararlanmalıdır. Ve ahirette 'Ya Rabbi! Ben senin kitabını okudum, inceledim, Sana iman ettim ve anlattıklarını yaşamaya çalıştım' diyebilecek bir mazerete sahip olabilsin.

"Kur'an aklın idrakine sunulan en büyük bağıştır. O, insan aklıyla değer kazanır, akıl yoksa Kur'anda bir değer ifade etmez. Böylesine bir açıdan bakıldığında, Kur'an ve akıl yan yana, biri diğerinin tamamlayıcısı durumundadır."[35] İnanıyoruz ki herkes Kur'andan kendi payına düşeni alacaktır. Yeter ki ona *samimi* bir şekilde, *aklını nefsinin kötülüğünden kurtararak* yanaşsın ve *Allah'tan korkmaya çalışsın*. İşte o zaman Allah (cc) kesinlikle ona güzel bir düşünme yeteneği verecektir. "Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir."[36] Yani "Ben bir şey anlamıyorum" diyerek baştan pes edilecek bir şekilde hareket edilmemeli. Çünkü Kur'anın anlaşılmasına ve doğru ile yanlışın birbirinden ayrılmasına yönelik zihni Allah (cc) insana bahşedecektir.

Kur'an yukarıda değindiğimiz amaçla kullanılması gerekirken günümüzde aynen peygamberin şikâyet ettiği hale gelmiştir. "Peygamber: 'Ey Rabbim! Doğrusu milletim bu Kur'anı terk etmiş halde bir bıraktı' der."[37]

---

[33] Duhan, 44/58
[34] ALAGAŞ, Mehmet, Kur'ana Yönelirken, 4. Baskı, İnsan Yay, İzmir-1999, s. 117
[35] GÖLCÜK, Şerafeddin, Kelam Tarihi, Kitap Dünyası Yay, 4. Baskı, İst-2000, s. 381
[36] Enfal, 8/29
[37] Furkan, 25/30

“Okumanın, düşünmenin, kavramanın, bilinçlenmenin, yol bulmanın (hidayet), amel etmenin kitabı olan Kur’an izleyicilerinin, yükümlülük, seçebilirlik (Furkan) ve insani sorumluluğu adına önerdiği bir kitap iken, izleyicilerinin ona karşı görevi: kupkuru bir yüceltme, takdis, tanzim, teberrük ve öpmek, abdestsiz el sürmemek, bir kılıfa geçirerek aynanın kenarına koymak, özel törenler, tılsım ve büyüler, cin ve romatizma kovup gidermeler için kullanılır oldu.”[38]

İşte bu ölçüler içerisinde, ahiret ile ilgili hususları da hakkıyla anlayıp, onu tüm gerçekliği ile içimizde hissetmenin en sağlam yolu, bu alanla ilgili bilgilerin asıl kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’deki ayetleri iyice anlamaktır. Ve ahiretle ilgili ayetlere yaklaşırken “Cehennemdeki azaplarla ilgili ayetler kâfirlerle ilgilidir. Biz Müslüman olduğumuza göre bizimle alakası yoktur” deyip kolayca işin içinden çıkılmamalı. Daha çok, “*Allah’ın cehenneme koyduğu kişilerin özellikleri nelerdir? Hangi sebeple bunlar cehenneme girdiler? Acaba cehenneme gitmelerine sebep olan özellikler bende de var mı*?” diye düşünmeli, tedbir almalı ve cehenneme götüren sebepleri araştırıp sakınmaya çalışmalıdır. Aynı şekilde cennet ehli için ise “Müslüman olduğumuza göre, cennetle ilgili tüm o güzellikler bize verilecektir” deyip işin kolayına kaçılmamalı. Bilakis, “*Allah’ın anlattığı cennetin bu güzel nimetlerine kavuşanlar hangi özelliklerinden dolayı buna layık oldular. Ve bu özellikler bende de mevcut mu? Bu konuda eksiklerim nelerdir*?” deyip kendini sorgulamalı ve imkânı ölçüsünde Allah’a daha azimli bir şekilde yönelmelidir. Çünkü Allah (cc) bize buyuruyor: “Sana vahyolunana sarıl, sen, şüphesiz doğru yol üzerindesin. Doğrusu bu Kuran sana ve ümmetine bir öğüttür, **ondan sorumlu tutulacaksınız.”**[39]

Yukarıdaki anlattığımız tüm bu temel anlayışlar çerçevesinde ve aşağıdaki ayetlerin anlamını da göz önüne alarak ahiret inancımızı gözden geçirelim.

“Kuşkusuz Kur’an, **ayırıcı bir söz**dür. O asla bir ***şaka*** değildir.”[40]

“Yok, yok onlar ahiretten korkmuyorlar. Hayır, hayır, o **Kur’an** şüphesiz bir **öğüt**tür.”[41]

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları **Kur’an**la uyar.”[42]

“Dinlerini bir oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimselere bırak! Ve hiçbir kimsenin kazandığı şey yüzünden kendisini helake atmamasını,

---

[38] ŞERİATİ, Ali, Anne Baba Biz Suçluyuz, Çev: Kerim Güney, Kitabevi yay, İst-tarihsiz, s.86,87
[39] Zuhruf, 43/43-44
[40] Tarık, 86/13,14
[41] Müddessir, 74/53,54
[42] En’am, 6/51

kendisi için Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir şefaatçi bulunmadığını **Kur'an** ile **hatırlat.**"[43]

"Hâlâ **Kur'an** üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?"[44]

3- AHİRET İNANCI VE AKLİ GERÇEKLER

Ahiret ve ahiretteki durumlar, akıl ve pozitif bilimlerle bulunamaz/açıklanamaz. Bu konuda tek bilgi elde etme vasıtamız vahiydir. "Şunu da hatırdan uzak tutmamak gerekir ki ahiretteki durumlar dünyadakine benzemez. Aralarında ancak isim benzerliği olabilir. Mesela; İsrafil, Sûr'u üfleyecek, insanların amelleri tartılacak, herkesin defteri ortaya çıkacak dediğimiz zaman dünyada bildiğimiz bir boru, bir terazi, kâğıttan bir defter gelmemelidir. Onların gerçek şekli ve mahiyetini ancak Allah bilir biz bilemeyiz."[45]

Ahiretin mahiyeti dışında, varlığının kabulü veya reddi ise somut ve mantıki ölçülerle değerlendirilebilir/değerlendirilmelidir. Çünkü Allah (cc) Kur'anda ahiretin varlığını anlatırken kışın ölüp yazın hayat bulan otlardan, ağaçlardan örnekler verir ve insanları bunlar üzerine düşünmeye sevk eder. "O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır; yeryüzünü ölümünden sonra O canlandırır. Ey insanlar! İşte siz de böylece diriltileceksiniz."[46]

"Mantık insana, zihinde kazanılmış bilgilerden kazanılacak bilgilere geçme işlemlerini, bu bilgilerin özelliklerini, bu geçiş işlemlerini düzgün veya düzgün olmayarak meydana getiren sıralama ve yapıların sınıflarını ve bunların sayısını öğreten bilimdir.

Mantıktan istenen, göz önüne alındığında düşünmesinde insanı şaşırmaktan koruyacak kurallara ilişkin bir aracın bulunmasıdır. "Düşünme" ile burada, insanın zihnindeki hazır bilgilerden, hazır olmayan bilgilere kararlılıkla geçme isteme durumu kastedilmektedir."[47]

Mantıki açıdan ahiret varlığı veya yokluğunu sorgulamak üzere insanın daha kolay anlayabilmesi için somut izahlarla yola çıkabiliriz. Bu da bizi, yaşadığımız hayata, varlığımızın sebebine ve her şeyin ilkine yani yaratılışına götürecektir. Yani insanın yaratılışı, doğumu, yaşantısı, çevresindeki her şey bir ölçü içersinde var olmuştur. Bunların bir düzenleyicisi söz konusudur. Yani yaşanan her olayın bir diğeri ile bir şekilde bağlantısı bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak güncel hayatımızda tesadüfî görülen ama iyice tahkik

---

[43] En'am, 6/70
[44] Nisa, 4/8
[45] BOZKURT, Alettin, Kur'anda Kıyamet, Nokta Ofset Baskı, Konya-2000, s. 68
[46] Rum, 30/19
[47] İBN-İ SİNA, İşaretler ve Tembihler, Çev: Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli, Lıtera Yay, İst-2005, s. 2

edildikten sonra her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu ile ilgili olarak Eckhart Tolla'nı kitabında ibret verici güzel bir hikâye anlatılmaktadır.

"Bir piyangoda pahalı bir araba kazanan bilge birine ailesi ve dostları çok sevinerek gelip: "Harika değil mi? Çok şanslısın" dediler. Adam gülümseyerek "*Belki*" dedi. Birkaç hafta boyunca arabasını zevkle kullandı. Sonra bir gün sarhoş bir sürücü bir kavşakta arabasına çarptı ve sonunda adam kendisini bir hastanede buldu. Ailesi ve dostları onu görmeye geldiler. "Bu gerçekten çok kötüydü." Adam yine gülümsedi: "*Belki*" dedi. Kendisi hâlâ hastanedeyken, bir gece toprak kayması oldu ve evi denize gömüldü. Ertesi gün yakınları tekrar geldi. "Hastanede olman ne büyük şans, değil mi?" Adam, yine gülümsedi. Ve "*Belki*" dedi.

Bilge adam, herhangi rasgele bir olayın resmin bütünündeki yerini zihnin görmesinin mümkün olmadığını bilmektedir. Gerçek şu ki, ne rasgele ya da tesadüfî olaylar ne de olayların birbirinden kopukluğu söz konusudur. *Herhangi bir olayın en baştaki nedenini bulmak istersen, yaratılışın başlangıcına geri dönmeniz gerekir."*[48]

Ölümden sonraki hayat olarak bilinen ahiret hayatı, zihnin kopuk halde olan olayları bir araya getirerek düşünmesi sonucunda ortaya çıkacak güzel bir düşünce ve inanç olacaktır. Hiç kimse kendisinin bu dünyaya nasıl geldiği ile ilgili somut bir açıklama yapamamaktadır. Çünkü *kimse dünyaya geliş sürecini bilinçli şekilde yaşamadı*. Nasıl bir fiziki yapıda olacağını, ne tür ruhi özelliklere sahip olması gerektiğini, bu dünyaya gelmeyi ya da başka bir âleme gitmeyle ilgili kararı v.b. kararları kimsenin kendisi almış değildir. Yani bu dünyaya onu sürükleyen bir güç vardı. Şimdi de gelecekle ilgili o güç (Allah) yeni bir dünyadan bize haberler veriyordu. Kısacası Ahiret gelecekle ilgili bir tartışmadır. Ve geleceği görmek geçmişle bağlantılıdır.

Geçmişte ise bir yaratıcı, var edici biri (Allah) vardır. Geleceği yine O'nun sonsuz bilgisi ile ancak gerçek manada kavrayabiliriz. O Allah ki bu konuda insanları yalnız bırakmadı. Geleceğimizi, sonumuzun ne olacağını hayatın sadece bu dünyadan ibaret olmadığını ve başka bir âleme doğru yol aldığımızı kendisinin gönderdiği bilgi kaynağı olan **Kur'an**'da dile getirdi. Ve anlayacağımız ayrıntılarla bizlere izahta bulundu. Kısacası ahiretle ilgili bilgiyi biz yine ancak Allah'ın kitabı olan Kur'andan alacağız/almalıyız.

Ahirete iman, -ileride de değineceğimiz gibi- Kur'anın bizden istediği çerçevede anlaşılıp değerlendirilirse çok daha farklı ve etkili bir inanç olarak ortaya çıkacaktır. Yani sadece "inandım" denip de bırakılamayacak bir inanç. Akıl, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde

---

[48] TOLLE, Eckhart, Var Olmanın Gücü, Koridor Yay, Çev: Selim Yeniçeri, İst-2006, s. 206

ahiret inancını ve ona inanmanın gereklerini sorgulayacak, nedenini, sebeplerini araştıracak ve neticede şöyle diyecektir: “Ben, Allahın çok yüce bir yaratıcı olduğunu biliyorum. Allah ölümden sonra bizi hesaba çekecek ve eğer cezayı hak etmişsek adalet gereği kendisinin belirttiği azabı bize mutlaka yapacaktır. Eğer ödülü hak etmişsek yine adalet gereği kendisinin belirtmiş olduğu mükâfatı bize verecektir. Çünkü O, sözünden dönmez.” Bilinçli bir şekilde böyle inanan biri bunun sonucunu bilir. Ve ona göre davranır. Çünkü bu bir şaka değildir.

Düşünen insan, bundan sonra Allah’ın anlattığı ahiretin varlığını ve mahiyetini Kur’anda araştırmaya başlar. Ancak Kur’anı okurken her okuduğuna “kesinlikle olacak” gözüyle baktığında etkisini daha bir farklı görecektir. Çünkü Kur’an, nihayetinde yanlış yapmayan Allah’ın bize gönderdiği kitaptır. Bu anlayışla Ahiret hayatını inceleyelim.

a) Ahiret İnancının Gerekliliği ve Doğruluğu

Konuya çok iyi eğilmiş olan Mevdudi’nin görüşlerine bakalım; “Ahiretle ilgili dünyada temelde üç ayrı inanış bulunuyor.

Bir grup der ki, insan öldükten sonra toprak olur ve her şey biter. Dünyadaki hayattan sonra başka bir hayat yoktur. Bu dinsiz veya ateistlerin düşüncesidir ki sadece bilimselliğe inandıklarını söylerler.

İkinci bir grup der ki insan kendi amellerinin ceremesini çekmek amacıyla bu dünyaya tekrar tekrar gelir. Amelleri kötüyse ikinci doğuşunda bir hayvan, örneğin bir köpek veya bir kedi yapılır yahut da bir ağaç. Böyle bir kişinin en alçak düzeydeki bir insan olarak da tekrar doğma olasılığı vardır. Yaptığı işler iyiyse, yüksek mevkili biri olarak diriltilir. Bu düşünce bazı sığ ve düzeysiz dinlerde veya inanç sistemlerinde bulunur.

Üçüncü bir grup var ki o kıyamete, mahşere ve Allah’ın mahkemesine çıkarılıp ödüllendirileceğine veya cezalandırılacağına inanır. İşte bu bütün peygamberlerin ortak inancıdır.

Şimdi biz birinci grubun inancına bir göz atalım. Bu gruptaki insanlar diyor ki: ‘Biz bir kişinin öldükten sonra dirildiğini veya tekrar doğduğunu hiç görmedik. Biz hep ölenlerin toprağa karıştığını gördük. Onun için, ölümden sonra bir yaşam yoktur.’ Ama biraz düşünelim, bu bir delil midir? İnsanların öldükten sonra dirildiğini görmediyseniz siz en fazla şunu söyleyebilirsiniz: ‘*Biz, ölümden sonra ne olacağını bilmiyoruz*.’ Ancak bundan ileri gidip, ‘Biz ölümden sonra bir şey olmayacağını çok iyi biliyoruz’ iddiasında bulunursanız, bunun için sizde ne gibi bir kanıt vardır? Eğer köylü uçak görmemişse, ‘Ben biliyorum, uçak diye bir şey yoktur’ derse akıllı kimseler onun ahmak olduğuna karar verecektir. Zira onun bir şeyi görmemiş olması, o şeyin var olmadığı veya olamayacağı anlamına gelmez. Şimdi bir

kişiyi bırakın, eğer dünyanın bütün insanları bir şeyi görmemişse falanca şeyin olmadığı veya olamayacağı gibi bir iddiada bulunamazlar.

Bundan sonra ikinci inanca bakalım. Bu inanca göre şu anda insan suretini, hayvan iken iyi ameller işlediği için almıştır. Başka bir deyişle bir yaratığın insan, hayvan veya ağaç olması aslında geçen yaşamında yapmış olduğu işlere dayanmaktadır.

Böyle bir durumda bir yaratığın ilk yaradılışında ne olduğu sorusu aklımıza geliyor. Yani bunun başlangıcını bulmak imkânsız gibi görülüyor. Eğer derseniz ki falanca yaratık daha önce bir insandı, o zaman şu olasılık mutlaka vardır ki daha önce yaratılışta bir hayvan veya ağaçtı. Yani şu soru ortada kalıyor ki o insan kalıbına hangi güzel ahlak veya iyi amel sayesinde girdi? Yok, eğer derseniz ki o daha önce hayvan veya ağaç idiyse, o zaman onun daha önce mutlaka insan olduğu olasılığı bulunacaktır. Yani hayvan veya ağaç kalıbına hangi kötü amellerinden dolayı girdiği sorulacaktır. Yani böyle bir inanca sahip olanlar doğuş veya yaratılışın başlangıcını kesinlikle belirleyemezler ve filan kuşağın filan zaman diliminde doğduğunu kanıtlayamazlar. Bu, akla tamamen aykırı bir şeydir.

Şimdi üçüncü inancı ele alalım. Bunda ilk önce şu kural ortaya konmuştur: 'Kıyamet bir gün mutlaka meydana gelecektir. Ve Allah kendi kurduğu düzeni bozup yeni baştan daha sağlam temeller üzerine kuracaktır.' Bu öyle bir husustur ki doğru olmasında herhangi bir şüpheye mahal yoktur. Dünyanın bu harika düzenini inceledikçe, bunun yine de daimi bir düzen olmadığını, çünkü bunda işleyen bütün güçlerin hepsinin sınırlı olduğunu ve bunların bir gün bitip tükeneceğini anlıyoruz. Bu nedenle bütün bilginler güneşin bir gün soğuyacağı, ışıksız kalacağı, yıldızların ve gezegenlerin birbirleriyle çarpışıp parçalanacağı konusunda birleşmişlerdir.

İkinci kural şöyle dile getirilmiştir: 'İnsanlar yeniden canlandırılacaktır.' Bu olanaksız mıdır? Eğer bu olanaksızsa, halen insanın sahip olduğu yaşam nasıl olası olmuştur? Gayet tabii ki bu dünyada insanı yaratan Allah öbür dünyada onu yaratabilir.

Üçüncü nokta şudur: 'İnsanın, bu dünyadaki yaşantısında yaptığı bütün işler ve davranışları kayda geçirilmiştir. Ve bunlar mahşerde bir bir açıklanacaktır.' Bunlar öyle şeylerdir ki bunun kanıtı bugün de bu dünyada bulmaktayız. Önce zannediliyordu ki ağzımızdan çıkan bir ses havada biraz dalgalanıp kaybolur gider. Ancak şimdi anlıyoruz ki her ses kendi çevresindeki şeylerde izini bırakır ve bu izlerin yardımıyla onu tekrar oluşturabilir. Örneğin, teyp kasetleri bu kurala göre hazırlanır. Aynı şekilde bütün hareketlerimizin izlerinin de çevremizdeki eşyada kaybolduğunu düşünebiliriz. Böyle bir durumda elbette ki bütün hareketlerimizin kaydedildiğini ve gerektiği zaman ortaya çıkabileceğine iman edebiliriz.

Dördüncü nokta şudur: ‘Allah mahşer günü mahkemesini kuracak ve iyi ve kötü amellerimiz için ödül veya cezasını verecektir.’ Buna kim imkânsız diyebilir? Bunda akla aykırı ne var? Zaten akıl, Allah’ın mahkemesinin bir gün kurulmasını ve ak ile karanın bir bir ayrılmasının gerektiğini söylüyor. Biz görüyoruz ki bazı kimseler bu yaşamda pek çok hayır işler yapar, ancak yararlarını görmez. Sadece bu değil, binlerce öyle olay var ki insanlar birçok iyilikler yapar ve karşılığında kötülük bulur. Buna karşı kötülük yapanların çok iyi yaşadıkları da bir gerçektir. Bu gibi olayları görünce aklımız, iyi bir insanın iyiliklerinin meyvesini toplaması, kötü bir kişinin de cezalandırılması gerektiğini belirtir.

En son şey de cennet ve cehennemdir. Bunların varlığı da imkânsız değildir. Eğer Allah güneş, ay ve Mars’ı yaratabiliyorsa, neden cennet ve cehennemi yaratmasın? Eğer O mahkeme kurup insanları ödüllendirecek ve cezalandıracaksa, ödüllendirilenler için elbette bir onur, keyif ve mutluluk yeri ve cezalandırılanlar için alçaklık, üzüntü ve sıkıntı yeri olacaktır.

Bu konuları gözden geçirdiğimizde aklımız kendiliğinde insanın sonuyla ilgili dünyada var olan tüm inançlardan en çok bu inancın makul olduğuna ve bunda herhangi bir şeyin akla aykırı veya imkânsız olmadığına karar verecektir.”[49]

Yani mantık, düşünce öğeleri, bilim, tarihsel süreç v.b. her şeyi inkâr değil de samimiyet ölçüsü içerisinde değerlendirdiğimizde bizi mutlaka dünyadan sonra farklı bir hayatın varlığına götürecektir. Ve bizler, ayetlerde geçen ‘Akletmiyor musunuz?’ soruları çerçevesinde ahiret hayatı ile ilgili inancımızı sağlam temellere oturtmalıyız ki bizim şu anki yaşantımız, Allah’ın istediği doğrultuda değişebilsin. Sadece bize anlatıldığı kadarıyla ve varlığının, dehşetinin veya güzelliğinin mahiyeti bilinmeden inanıldığı takdirde ise ahiret inancı, sadece felsefi tartışmalar boyutunda kalıp aktif (hareketli) bir inanç olmayacaktır.

b) Ahiret İnancının Sosyal Hayata Etkileri

Ahiret geleceğe dönük bir olaydır. Bu olaya Kur’an, ölülerin mezarlarından ayağa kalktığı gün (yevmu’l-qıyame), saatin dolduğu, vaktin sona erdiği gün (yevmu’s-sa’a), yeniden dirilme günü (yevmu’l-baas), iyi ile kötünün, zalim ile mazlumun, mü’min ile münkirin ayrıldığı gün (yevmu’l-fasl), ilahi yargılamanın başladığı, cezanın ve mükâfatın verildiği gün (yevmu’d-din) vb. diyor

“Arabistan’da Yahudilik ve Hıristiyanlık yaygın olmadığı için Araplar tam bir putperestlik içinde yüzüyorlardı. Ahiret diye bir kavrama sahip değillerdi. Bunu İslam’ın getirdiği ahiret inancına karşı verdikleri mücadelede görmek mümkündür. Aslında Yahudilik

[49] Mevdudi, Ebu’l-A’la, İslam’a Giriş, Çev: Ahmet Asrar, Hilal Yay, İst-2005, s. 89, 90

ve Hıristiyanlıkta da ahirete iman önemli olarak ortaya atılmadığı için de kapalı ve yok derecede sönük ve ihmal edilmişti."[50]

Günümüzde de ahiret inancı eski hareketliliğini yitirmiş, dünyanın zevkleri insana daha bir galip gelmiştir. Ahiret yüreklere hapsolmuş ve sadece kuru bir itikat olarak kalmıştır. Oysa sahabe ahirete, kıyamete sanki bir saat sonra hatta 'hemen, şimdi' olacak ve 'ansızın' geliverecek şeklinde inanıyordu. Yani ahiret, peygamberimiz döneminde çok daha farklı algılanıyordu. Yaşamlarını ona göre ayarlama açısından ahiret inancı çok önemliydi. Ve bu inanç, Hz. Âdem'den peygamberimize değişmeden gelmişti. İnsanların düşünce ve yaşamlarına yön vermişti.

"Ahiretle ilgili inancı, geçmiş peygamberler nasıl sunmuşsa Hz. Peygamber (sav) de aynı şekilde sunmuştur. Her dönemde buna iman etmek, Müslüman olmanın zorunlu koşuludur. Bütün peygamberler, bunu inkâr eden veya bununla ilgili kuşku duyanlara kâfir demişlerdir. Çünkü bu inanç olmaksızın Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine inanmak tamamen anlamsız kalıyor ve insanın bütün hayatı berbat oluyor. Bunun üzerinde kafa yorduğumuzda bunu iyice anlayabiliriz. Örneğin, bize herhangi bir şeyin yapılması gerektiği anlatıldığı zaman biz hemen, 'bu işin yapılmasının yararı ne, yapılmamasının zararı ne?' diye sorarız. Şimdi bu soru neden soruluyor? Bunun nedeni insanın doğasında saklıdır. İnsan, herhangi bir yararı veya sonucu olmayan bir işin yapılmasını gereksiz ve saçma buluyor. Biz, hiçbir yararı olmayan bir şeyin yapılmasını asla kabul etmeyiz. Aynı şekilde, herhangi bir zararı olmayan bir şeyin yapılmasından menedilmeyi de kabul etmeyiz. Aynı şey kuşku ve şaibe için de geçerlidir. Bir şeyin yararı şüpheliyse onu yapmaya yanaşmayız. Aynı şekilde bir şeyin zararından emin değilsek, ondan sakınmaya da çalışmayız. Çocuklara bakalım. Onlar olur olmaz ateşe uzanırlar? Çünkü onlar, ateşin yakıcı olduğunu bilmezler. Peki, onlar niçin kitap okumaktan bucak bucak kaçarlar? Çünkü okumak kendilerine zor gelir ve büyüklerin kendilerine okumanın nimetleri konusunda anlattıklarını kuşkuyla karşılar ve tam olarak kabul etmezler.

Şimdi düşünelim. Ahirete inanmayan bir kişi Allah'ı tanımayı ve O'nun rızasına göre hareket etmeyi gereksiz bulur. Onun için ne Allah'ın emirlerine uymanın yararı vardır ne de uymamanın zararı. O halde, onun, Allah'ın kendi resulleri ve kitapları aracılığıyla verdiği talimata uymasına ne gerek vardır? Faraza o Allah'ı tanısa bile, bu tanıması tamamen faydasız olacaktır. Çünkü ondan Allah'ın emir ve kurallarına uyması beklenemez ve rızasına göre hareket etmesi de söz konusu olamaz."[51]

---

[50] ATAY, Hüseyin, Kur'ana Göre İslam'ın Temel Kuralları, M.E.B. Yay, İst-1991, s. 16
[51] MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, A.g.e., s. 83, 84

İşte bu noktada ahirete iman, günümüzün sosyal yaşantıya bakışını da farklılaştırıp güzel bir yaşam meydana getirecektir. İnsanlar neyi niçin yaptığını daha iyi bilecek ve yaptıklarının karşılığını göreceğine inanarak herhangi bir iyiliği kalp tatminliği içerisinde yapacaktır. Ahirete iman da bir noktada fayda ve zararın terazisinin ölçüm sonucudur.

Mevdudi olaya devamla şöyle değiniyor. "Herhangi bir işi yapma veya yapmama kararını vermek o işin yararlı veya zararlı oluşuyla alakalıdır. Şimdi bir kişi var ki o her zaman bu dünyadaki yarar ve zararları düşünür. Böyle bir kişi bu dünyada herhangi bir yararı olmayan bir işi yapmaya yanaşmaz. Aynı şekilde bu dünyada kendisine herhangi bir zararı dokunmayan bir işten sakınmaya da çalışmaz. Şimdi başka bir kişi var ki onun gözü insanların her fiil ve davranışının nihai sonuçlarındadır. Böyle bir kişi dünyevi yarar ve zararların geçici şeyler olduğunu düşünecek ve ahiretteki daimi fayda veya zararları düşünerek, bu dünyada iyiliğin her ne kadar zararı olur ve kötülüğün her ne kadar yararı olursa olsun, iyiliği benimseyecek ve kötülüğü bırakacaktır. Bakın ikisi arasında ne büyük fark vardır: Birine göre iyilik, yapılan işin sonucunda bu dünyada mal elde edilmesidir. Örneğin, para, pul, mal, mülk, makam, ün, takdir ve övgü. Birkaç kişinin alkışı, biraz kendi kendini tatmin etme. Biraz heves ve isteklerin tezahürü. Biraz da kendi gururunun okşanması. Kötülük de odur ki sonucu bu dünyadaki kısa yaşamda belli olsun. Örneğin, can ve malın uğradığı zarar, sağlığın bozulması, adının kötüye çıkması, devlet tarafından cezalandırılmak veya sıkıntıya sokulmak, bazı gerginlik ve tatsızlıklar.

Buna karşılık, öteki kişiye göre iyilik odur ki o şeyden dolayı Allah razı olur ve kötülük odur ki ondan dolayı Allah kızar. Böyle bir kişiye dünyada iyilik, herhangi bir yarar veya kâr getirmez, hatta tam aksine zarar getirirse bile o bunu iyilik olarak kabul eder ve Allah'ın kendisine en sonunda kalıcı bir yarar sağlayacağına inanır. Aynı şekilde kötülük odur ki bu dünyada herhangi bir zararı olmaz veya zararı olma olasılığı bile olmaz, hatta tam aksine, hep yarar sağlansa bile, bunu kötülük olarak kabul eder ve bu dünyadaki kısacık ömründe cezadan kurtulmuş olsa bile en son Allah'ın azabından kurtulamayacağına inanır.

Bu iki ayrı düşünce ve zihniyettir ki bunların etkisiyle bir insan tamamen birbirine zıt yollara gider. Ahirete inanmayan bir kişi için tek bir adımını bile İslam yolunda atması mümkün değildir. İslam diyor ki, 'Allah rızası için yoksullara zekât ver.' O buna cevap olarak şöyle der: 'Hayır, veremem. Verirsem servetim azalır. Aksine ben paralarımdan faiz alacağım. Bu faizi almak için yoksulları icraya vereceğim ve ev eşyalarına ve her şeyine tedbir koyduracağım." İslam diyor ki, 'her zaman doğru söyleyin, yalandan sakının. Her ne kadar doğrudan zarar görseniz veya yalandan kâr etseniz dahi.' Onun cevabı şu olur: 'Bana zararı dokunan ve yararı olmayan bir yalandan niye kaçınayım?' Tenha bir yoldan geçerken yerde

değerli bir şey görür. İslam, 'Bu senin malın değildir, bunu alma' diye tembih eder. Onun yanıtı ise şu olur: 'Beleş gelen bir şeyi niye bırakayım? Burada, polise haber verecek veya mahkemede tanıklık edecek kimse yok. O halde ben neden malından yararlanmayayım?' Bir kişi gizlice ona malını emanet eder ve ölür. İslam 'Emanete hıyanet olmaz' der ve "malını evlatlarına teslim et' der. O der ki: 'Neden? Ölen kişinin mallarını bana emanet ettiğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Onun çoluk çocukları bile bundan haberdar değildir. Ben bunları kolaylıkla iç edebilecekken ve bu konuda herhangi davaya maruz kalmam veya adımın kötü çıkması ile ilgili en ufak bir olasılık yokken bunu neden almayayım?' Kısacası, yaşam yolunda her adım attığında İslam onun izlemesi gererken yolu izleyecektir. Çünkü İslam'da her şeyin değeri ahiretteki daimi sonuca dayanır."[52]

Ahirete inanmak insanda çeşitli değerler oluşturur. Bu değerlerin başında 'Allah ve O'na zerre miktarı bile olsa hesap verme inancı' gelir. Dünya ve içindekilere bakış açısı daima bu çerçevede olur. Bu bakış açısının sonucunda en büyük ve güzel duygulardan biri olan '***ahlak***' insanda tezahür edecektir. Bunun dışındaki değerler geçicilik arz ettiğinden ahlaklı olma konusunda hiçbir zaman yeterli olmayacaktır. Çünkü ölçüler, geçicilik arz ederse bir zaman değer ifade eden o durum geçtiğinde menfaat hâkim olacak ve ölçü ortadan kalkıp kötülük öne çıkacak ve ahlaki tutum bir tarafa bırakılacaktır.

"Bir toplum en küçüğünden en büyüğüne kadar ahiret gününde hesaba çekileceğine inanmıyorsa eğer, kötülüğün giderilmesi ve dürüst olması mümkün değildir. Bir kimse ne kadar dürüst olmaya çalışırsa çalışsın ticaretini yaptığı şeyin meblağı büyüdüğünde pekâlâ bu dürüstlüğünden vazgeçebilir. Çünkü dürüstlük onun için müstakil bir değer değil, sadece bir prensiptir. Ancak bir kimse, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa işte o zaman o kimse dürüstlüğü müstakil bir değer olarak kabul ettiği gibi doğruluğu da üstüne bir görev olarak telakki eder. Bu kimse dürüst davrandığı zaman çıkarını ve zararını düşünmez. Zira onun dürüstlük anlayışı daha üst değerlere yani Allah'a ve ahiret günü inancına dayanır."[53] Yalnız burada şunu da unutmayalım, gerçek anlamda dindar olan bir kimsenin, ahlak kurallarını hiçe sayması mümkün değildir. "Ancak bu dindar olmayanın ahlaklı olamayacağı anlamına gelmez. Ateistin hiçbir ahlaki ilkeye sahip olamayacağı öne sürmek ya da 'eğer bir insan ahlak kurallarına uyuyorsa farkına varmadan da olsa tanrıya inanmaktadır' demek,

---

[52] MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, A.g.e., s. 85, 86

[53] MEVDUDİ, Ebu'l Al'a, Tefhimu'l Kur'an, Çev: Yusuf Karaca, Nazife Şişman, Ali Ünal, İnsan Yay, Cilt. 7, İst-1991, s. 64

savunulması güç olan ve belli ölçüde gerçeklere ters düşen bir tutum içinde olmak demektir."[54]

İnanan ile inanmayan arasında ahlaki herhangi bir kurala uymayla ilgili olarak bakış açısı yönünden de farklılık söz konusudur. "İnanan için "yapmalıyım", sadece ahlaki bir yükümlülük değil aynı zamanda dini bir ödev olur. Ahlak kurallarını çiğnemenin ahlak düzeyindeki adı "ahlaksızlık"tır; İnanç düzeyindeki adı ise hem "ahlaksızlık" hem de "Tanrı'ya isyan"dır."[55]

Yukarıda anlattığımız tüm bu çerçeveler içerisinde Allah (cc), daha iyi anlamak ve hayatımızı buna göre uyarlamak için ahiretten bizlere haber veriyor. Yoksa sadece metafizik bir âlemi konu edinen bir film sunmuyor. Bize Kur'an'da bir görüntü gibi yansıttığı şeyler arkasından bizlere bir şeyler hatırlatıp ona göre düşünmemizi ve hareket etmemizi istiyor. Daima bir şeylerin son bulacağını belirtiyor. Biz de çevremizde de sık sık gördüğümüzden biliyoruz ki günün de sonu var, ömrün de sonu var, sağlığın da sonu var, servetin de sonu var, ağlamanın da sonu var, gülmenin de sonu var.

Allah (cc) her şeyi kendisine bağlayarak şöyle buyuruyor: "Yaşatan da öldüren de, ağlatan da güldüren de, zengin eden de yoksul eden de, erkeği ve dişiyi çift olarak yaratan, sonra yeniden yaratacak olan da O'dur."[56] Buna dayanarak, öldüğümüzde isyan, ağladığımızda kahır, güldüğümüzde gafil olmayalım. Erkeğiz diye böbürlenmeyelim, güzelim diye kasınmayalım, başarı kazanınca şımarmayalım, yalnız kalınca ye'se kapılmayalım. Bunlar Allah'ın günleridir insanlar üzerinde döner durur.

Demek ki ahiretten haber vermek Allah'ın insanlar üzerinde dönüp duran bu günlerini haber vermektir. Yaşayana öleceksin, ağlayana güleceksin, zengine yoksul olabilirsin demek. Sağlıklıya hastalığı, gence ihtiyarlığı hatırlatmak. Asude gölgeliklerde yaşayana içine düşeceği ateşi, ocağına ateş düşmüş olana mutlu günleri haber vermek. "Bana bir şey olmaz" diyene bir afete maruz kalabileceğini, ölüp mezara girerek kendini unutturacağını sanan zalime orada bile kurtulamayacağını, hesap için diriltileceğini, dünyayı ebedi sanana dünyanın da sona ereceğini haber vermek.

Karşılaştıkları olaylara bu zihinsel ölçülerle yaklaşan ve aklını çalıştıran herkes, sosyal yaşantısında mutlaka değerlerini yeniden gözden geçirip hayatını buna göre ayarlayacaktır. Çünkü akıl, tedbir alır. Tedbir almayanın sonu daima pişmanlık, sözleri ise daima 'ah! Keşke yapmasay*dım*, etmesey*dim*' olacaktır.

---

[54] AYDIN, Mehmet S. Tanrı-Ahlak İlişkisi, TDV, 1990, S.220
[55] AYDIN, Mehmet S., a.g.e. s. 220
[56] Necm, 53/43-48

İnsanların yaşamı ölümle birlikte son bulacaktır. Ölünceye kadar tevbe kapısı yani Allah'a dönüş daima mevcuttur. Çünkü Allah (cc) çokça bağışlayandır. Yani ölmeden önce herkes 'keşke'lerin ardından pişmanlığını mutluluğa çevirebilir. Ama ölüm geldi mi her şeyi altüst eder. Ve geriye dönüş de yoktur. İşte biz de bu manada kişi için bile olsa bu dünyadan ayrı bir âleme yolculuğun başını oluşturduğundan ölümü de ahiret inancı çerçevesinde ele aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM, KIYAMET ve SOSYO-PSİKOLOJİK ARKA PLANI

"Bazı olaylar vardır insanların sadece bir kısmı tarafından yaşanır, diğerlerini pek ilgilendirmez; ama bazı olaylar da vardır ki herkesi ilgilendirir. Çünkü teker teker her fert o olayı bizzat yaşar. Herkes için mukadder olan ölüm, işte bu ikinci tip olaylardandır. Ölümü görüp duyan insanların ölümden sonra ne olacağını ve nereye varacaklarını düşünmemeleri imkânsızdır. Her insan, şu soruları kendi kendine mutlaka sorar, acaba ölümden sonra insan ne olacaktır? Nereye varacaktır? Ölümden sonra da hayatını sürdürtecek midir? Yoksa ölümle her şey bitecek midir?"[57]

Ölüm, herkesin bir şekilde muhatap olduğu veya yakinen muhatap olacağı bir vaka olduğundan dikkatle üzerine eğilmesi gereken bir konudur. Ve kanaatimce ahiretin varlığının en somut göstergelerinden biridir. Çünkü diğer inanç konularından cennet, cehennem, melek, cin vs. gibi görülmeyen şeyler sırf görülmediği için –mantıklı olmasa da– rahatça inkâr edilebiliyor. Ama ölüm tüm inanç ve düşüncelerin muhatap olduğu ve çaresiz de olsa kabul ettiği bir realitedir.

Ölüm, bu konuda sağlıklı olarak incelendiğinden mutlaka insanı düşüncelere sevk edecektir. Gerçeğe ulaşmak isteyenlere zihinsel manada rehberlik edecektir.

1- ÖLÜMLE İLGİLİ MÜLAHAZALAR

Dünyaya gelen her varlık, zamanı geldiğinde bir şekilde ölümü tadacaktır. Yani herkesin dünyada belirli geçimliği vardır. Ondan sonra da geldiği yere dönecektir. "Orada

[57] TOPRAK, Süleyman, Ölümden Sonraki Hayat, 8. Baskı, İst-2001, s. 15

yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada (diriltilip) çıkarılacaksınız. dedi"[58] Bu ayet, yaşam serüvenini çok kısa ve öz olarak anlatan bir ayettir.

Zamanla insanın dünyanın aldatıcılığına dalmasından dolayı bu misafirlik unutulmuş ve insanlar, hiç ölmeyecekmiş gibi davranmıştır. Ya da ölüme inanır ama bağlandığı şeylerden ayrılma zor geldiği için kendini kandırma pahasına da olsa ölümün adını bile duymak istemez. "Umumiyetle insanlara bulundukları ve alıştıkları yerden ayrılmak zor gelir. Bu itibarla dünya hayatına alıştıkları ölümü de pek sevmez, dünyadan ayrılmak istemezler. Ama mümine yakışan, gerçekten sevilmeye layık olan şeyleri sevmektir. Herkes yaşamayı sever ama mümin, dünyadaki kısa hayattan çok ahiretteki ebedi hayatı sever ve orada mutlu yaşamaya hazırlanır."[59]

İşte Allah (cc), insanları tüm bu unutma ya da aldanma karşısında sık sık uyarır. Peygamberimiz şahsında hepimize hatırlatır ve şöyle uyarıda bulunur. "Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler."[60]

Ölümle ilgili bir diğer husus, "Hiç kimse nerede öleceğini bilemez"[61] ayetinin de belirttiği gibi ölümün ne zaman geleceğini bilemememizdir. Bu da bizim devamlı olarak teyakkuz halinde olmamızı gerektiriyor. Yani ölüm üzerine sağlıklı bir düşünme yapıldığında, ölümün zihni diri tutan ve insanın hayırlı amellerini devamlı kılan bir özelliğinin olduğu görülecektir.

a) Ölümün Psikolojik (Zihinsel) Algılanışı

Ölümün, bizleri zihinsel manada diri tutmasının en büyük sebeplerinden biri dünyayla yoğun bir duygusal bağın oluşu ve dolayısıyla ölümün hatırlanmak istenmemesidir. Çünkü ölümün ucunda insanlara en zor gelen durumlardan biri olan bulunduğu statüden, sevdiği hanımından çocuklarından, zevklerden vs. "ayrılık" vardır. İnsanlar, çok sevdiği şeylerden ayrılmayı duygularıyla değerlendirdiğinde ortaya kaçınılmaz bir sonuç çıkacaktır; felaket! Duygunun hâkim olduğu yerde aklın aktifliği zayıflar. Yani ölüm sonrasını düşünmek aklın gerekliliği iken ölümün sadece ayrılık boyutuna takılan ise duygularımızdır. Dolayısıyla insan, düşünmekten bile korkar hale gelir. Duygular, akla set çekip düşündürtmek istemez. Bu bir çatışmadır. İçimizde hep yaşandı ve yaşanacaktır.

Duygularımızın, aklımıza hâkim olup onu örtmesiyle gerçek yaşam boyutlarından haberdar olmuyoruz. Haberdar olmak da istemiyoruz aslında. "Belki de korkuyoruz.

---

[58] A'raf, 7/25
[59] TOPRAK, Süleyman, A.g.e., s. 517
[60] Zümer, 39/30
[61] Lokman, 31/34

Düşünmekten korkuyoruz. Kafamızın karışmasından korkuyoruz. Bilinmezden korkuyoruz veya altından kalkamayacağımız, üstesinden gelemeyeceğimiz şeylerden korkuyoruz. Hiç kimsenin itiraz edemeyeceği kesin bir gerçek içindeyiz şu anda: "Dünyada varız ve belli bir süre sonra dünyada yok olacağız. Dünyada ortalıkta görünmeyeceğiz." Yani, "ölüm" dediğimiz bir olay yaşayacağız."[62] İşte bu mantık çerçevesinde insanın önünde olan bir gerçekten kaçması ancak kendi zihni ile aldatıcı bir oyun oynamasından başka bir şey değildir. Çünkü Allah (cc), ölümden korkan veya öldürülmekten kaçanlarla ilgili olarak duruma müdahale ediyor ve gerçekleri açıklıyor. De ki: "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçış size kesin olarak bir yarar sağlamaz; böyle olsa bile pek az (bir zaman) dışında metalanıp yararlandırılmazsınız."[63]

Bize düşen kesin olarak bize ulaşacak olan ölüm ve sonrasını en güzel şekilde sorgulamak, onu anlamak ve ona hazırlık anlamında çalışmalar yapmaktır. Çünkü biliyoruz ki ölüm bir son değil başka bir âleme açılan bir kapıdır. Yakın bir yere bile yolculuk yapan biri belli hazırlıklar yapar. Ebediyete yapılacak yolculuk ise herhalde daha fazla hazırlık gerektirecektir.

Ölümle ilgili olarak insanların zihinsel manada yaşadığı sıkıntılardan biri de ölümün insana uzak gelmesidir. Yani ölümün boyutunun yanlış algılanmasıdır. Ölüm olayının tüm boyutuyla değerlendirilmemesidir. "Biz, büyüğü uzaktan küçük görürüz. Bunun sebebi bir kısmını görüp bir kısmını göremediğimizdendir."[64] Bu konuda zihni en çok meşgul eden "normal ölüm" diye algılanan 'İnsanın yaşlanıp ve zamanı geldiğinde ölmesi' şeklindeki düşüncedir. Bu da insana çeşitli hesaplar yaptırmaktadır. Mesela, 25 yaşındaki biri ilerde gelecek olan ölümü(!) düşünerek şöyle diyebiliyor: "Ahmet emmi, 65 yaşında, Ali usta 75 yaşında, ninem 85 yaşında öldü. Demek ki normal bir insanın yaşamı 70 yaşında son buluyor. Ben 25 yaşında olduğuma göre hala önümde 45 sene daha var. Oooo… epey fazla var."

Bu ister dile getirilsin ister getirilmesin, insanların çoğunun zihninde mevcut olan bir ölüm anlayışıdır. Bizler de çoğu zaman kontrolü kaybettiğimiz zamanlarda kendimizi bu fikre kaptırabiliyoruz. Bu da nihayetinde gerçeklerden kaçıştan başka bir şey değildir.

Ölümün zihni diğer bir boyutu ise ölümün bir son mu olduğu yoksa yeniden dirilme için bir başlangıç mı olduğudur. Görülmeyen bir şeyin ya da geleceğe yönelik bir olgunun insan zihni tarafından kabullenilmesi için aktif bir zihni çaba gerektirir. Mesela, haberleşmenin ilkel olarak yapıldığı orta çağda yaşayan birine "Öyle zaman gelecek ki sen

---

[62] HULUSİ, Ahmet, Yaşamın Gerçeği, Kitsan Yay, İst-2002, s. 8
[63] Ahzab, 33/16
[64] RÂZİ, Fahreddin, Kelam'a Giriş, Çev: Hüseyin Atay, Kültür Bakanlığı Yay, Ank-2002, s. 105

istediğin anda sevdiğin biri ile ufak bir aletle (telefon) konuştuğun gibi onu da görebileceksin" denirse onun kabullenmesi zordur. Şu anda bile yeni buluşlar karşısında bazen aynı zihinsel sıkıntıları yaşayabilmekteyiz. Bu durum da yine Allah (cc) tarafından temsili olarak dile getirilmiştir. "Altı üstüne gelmiş ıssız duran bir şehre gibisini (görmedin mi?) demişti ki: 'Allah burasını ölümünden sonra nasıl diriltecekmiş?' bunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bıraktı sonra onu diriltti. (Ve ona) dedi ki: 'Ne kadar kaldın?' O: 'bir gün veya bir günden daha az kaldım' dedi. (Allah ona): 'Hayır yüz yıl kaldın böyleyken yiyeceğine ve içeceğine bak henüz bozulmamış; eşeğine de bir bak; (bunu yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. Kemiklere de bir bak nasıl bir araya getiriyoruz sonra da onlara da et giydiriyoruz?" dedi. O kendisine (bunlar) apaçık belli olduktan sonra dedi ki: "(artık şimdi) biliyorum ki gerçekten Allah her şeye güç yetirendir."[65]

Yani her şey gibi ölüme olan inancı da öncelikle zihinde çözmek gerekmektedir. Zihninde sağlam bir yer edinen ölüm, insanı artık sosyal hayatta çeşitli güzel davranışlara sevk edecektir. Çünkü İslam dininin bütün imani konuları, insanın sosyal hayatında değişim gerektirmekte ve diri bir özellik taşımaktadır.

b) Ölüm İnancının Sosyal Boyutu

İman eden herkes mutlaka bunu amelleriyle göstermelidir ki söylediklerini doğrulasın. "Eğer kişinin söyledikleriyle yaşadıkları çelişiyorsa o kişinin söylediklerinin hiçbir anlamı yoktur. İman ayrı, amel ayrı bir nesne olabilir. Fakat ne iman amelsiz ve ne de amel imansız olabilir. İkisi birbirini tamamlayan iki kavramdır. İman ettiğini iddia eden bir insan, imanın gereği olan amelleri yerine getirmiyorsa, o kimsenin iman iddiası boştur. Hayal ve sadece duygusal tatminden başka bir şey değildir. Onun için iman, mutlaka amel ve hayırlı işlerle beslenmelidir."[66]

Konu iman-amel meselesine gelmişken toplumumuzda yaygın olan bir-iki zihinsel yanlışa değinmemizin faydalı olacağını düşünüyorum. Bunlardan biri; "Önemli olan amel değil asıl önemli olan kalp temizliğidir. Kalbe bakacaksın kalbe. Namaz kılmasak da Allah bizi bağışlayacaktır. Yeter ki kalbini temiz tut" düşüncesidir.

Maalesef bu durum, halkın çoğunun düşünce olarak sahip olduğu ve özellikle de modern düşündüğünü söyleyen kişilerin dile getirdiği bir gerçektir. Dolayısıyla kalbe hapsedilen imanın ve İslam'ın sosyal hayatta aktivitesini görmüyoruz. Bu düşünce, çevremizde ve de günlük yaşantısında İslam'la alakası olmayan ama yine de "İnanıyorum,

---

[65] Bakara, 2/259
[66] İSLAMOĞLU, Beşir, Kur'anda Mü'minlerin Özellikleri, 3. Baskı, Pınar Yay, İst-1991, s. 47

çünkü kalbim temiz" diyen insanlardan oluşan bir topluluk meydana getirmiştir. Bu, zamanla bozulup günümüzde sadece kalplere ve kiliseye hapsedilmiş olan Hıristiyanlıkla olan benzerliğimizi aklımıza getirmektedir.

İnanılmasına rağmen sosyal hayatta etkisini göremediğimiz durumların en önemlilerinden biri de 'ölüm'dür. Her gün haberlerde yüzlerce insanın ölüm haberi izlenmesine, komşunun ölümüne şahit olunmasına, en yakın olan anne veya babanın kaybedilmesine rağmen insanlar, yine de ölüm gerçeğini kafalarından atmaya çalışıyorlar. Çünkü ölüm düşüncesi canlı, neşeli bir hayat için pek de iç açıcı bir durum değildir. Çok neşeli bir şekilde uygun olmayan bir eğlenceye dalan kişilere ölüm hatırlatıldığında vereceği cevap bellidir: "Ya hocam, şimdi tadımızı kaçırmanın sırası mı? Burası cami değil. Git nasihatlerini camide yap."

Diğer bir husus da *ölüm korkusu*nun getirdiği yanlış davranışlardır. Sırf dünyada daha fazla yaşamak arzusu insanları yapması gereken bazı önemli faaliyetlerden uzak tuttuğu gibi güzel ama tehlikeli bir davranış yapanı kınamaya kadar götürmektedir. "Onlar kendileri oturup kardeşleri için: "…eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi" diyenlerdir. De ki: "eğer doğru sözlüler iseniz ölümü kendinizden savın öyleyse."[67]

Bu sözler Uhud savaşı sırasında savaşa katılmayanların, bu uğurda ölenlerin boşa öldüğünü söyleyen ve hayatta kalmayı doğruluğun ölçüsü olarak kabul edenlerin sözleri idi. Günümüzde de aynı şekilde İslam'ı yaşayanların başına gelenleri görüp, "Onlar niye böyle yapıyorlar. Bak bize karışan var mı?" mantığıyla hareket edenleri görüyoruz. İşte ölüm korkusunun fazla, dünya sevgisinin ise aşırı olması "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" düşüncesini meydana getirmektedir. Ki şu anda İslam ümmetinin en büyük sıkıntılarından birinin bu olduğunu görmekteyiz.

Allah (cc) ise bu mantığa şöyle cevap veriyor: "Şöyle de: evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için böyle yaptı. Allah içinizde ne varsa hepsini bilir."[68] Bu da ölümün bazen bir imtihan vesilesi olabileceğinin gösteriyor.

Sağlıklı düşünüldüğünde ölüm, insana bir kurtuluş ve Allah'a kavuşma olarak görülebilir. İmtihan anında Mü'minin takınması gereken en güzel tavrı Allah (cc) belirtiyor:

---

67 Al-i İmran, 3/168
68 Al-i İmran, 3/154

“o sabredenler, kendilerine bir bela geldiği zaman ‘biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz’ derler.”[69]

Genelde çokça korkulan bir durum olan ölümün, aslında güzel bir anlayışla düşünüldüğünde pek de korkulan bir şey olmadığı ortaya çıkacaktır. Ölüm, bu zihinle düşünüldüğünde insanlara bazen çok basit olabildiği gibi bazen de aşırı zor yaşam şartları karşısında istenilen bir durum haline gelebilir.

“Ölüm problemi ve ölüm korkusu öncelikle herkesin kendisinin çözeceği bir problemdir. Ölüm hayatın bir tamamlayıcısıdır. Ölüm olmasaydı belki de hayat çekilmez hale gelirdi. Nitekim bir takım kimseler için ölüm daima kurtuluş olmuştur. Mesela; ölümcül hastalığa yakalananlar, ömür boyu hapse mahkûm olanlar veya devamlı zulüm ve işkence altında kalanlar ölümü bir kurtuluş olarak isteyebilmektedir.”[70]

“Derken doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi. Dedi ki: ‘keşke bundan önce ölseydim de, hafızalardan silinip unutuluverseydim.”[71] Burada Hz. Meryem doğum sancısı karşısında ve babasız dünyaya getireceği çocuğu düşündüğünde ölümü bir kurtuluş olarak görüyor. Ya da yaşamın aldatıcılığına kendini kaptırmamış biri olarak o an bulunduğu varlık âlemine darılıyor. Yokluğa kanat açıyor. Çünkü var olmanın yükü ona çok ağır geliyor. Unutulmak çözüm gibi görünüyor.

Hayatı sadece bu dünyadan ibaret görmeyenler için ölüm, çok normal ve zamanı geldiğinde meydana gelecek bir gerçekten ibarettir. Ama ölümü zihninden atmaya çalışan ve tamamıyla bu dünyanın zevkleriyle yetinenler için ölüm fikri, kesinlikle düşünülmeyecek korkunç bir şeydir. “Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler (günah ve isyanları) sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir”[72]

Sosyal hayatımızda her ne kadar ölüme yer vermiyorsak veya ondan kaçıyorsak da ölüm geldiğinde her şeyi bitirecektir. “Pek çok insan ölümü düşünmek istemez, aynı zamanda günlük uğraşıları da insanı bambaşka şeyler düşünmeye sevk eder. Hangi okulda okuyacağı, hangi işte çalışacağı, ne giyeceği ve ne yiyeceği onun için daha önemlidir. Çünkü hayatın bunlardan ibaret olduğunu düşünür.

Oysaki ölüm insana geldiğinde, hayata dair her tür ‘gerçeği’ yerle bir eder; geriye sizden hiçbir şey bırakmaz. Şu anki halinizi, gözlerinizin açılıp kapanmasını, vücudunuzun hareket etmesini, konuşabilmenizi, gülebilmenizi yani tüm hayati fonksiyonlarınızı düşünün. Sonra da ölümün akabinde ne hale geleceğinizi canlandırın gözünüzde…

---

[69] Bakara, 2/156
[70] BOLAY, Süleyman Hayri, Felsefe Dünyasında Gezintiler, Nobel Yay, İst-2006, s. 43,47
[71] Meryem, 19/23
[72] Bakara, 2/95

Anlatılan tüm bu gerçeklere rağmen, insan ruhunda sevilmeyen, istenmeyen şeyleri düşünmemek, yok kabul etmek gibi bir eğilim vardır. Bu durum özellikle ölüm söz konusu olduğunda iyice belirginleşir. Önce de bahsettiğimiz gibi ölüm, ancak bir tanıdık kaybedildiğinde ya da birinin ölüm yıldönümünde hatırlanır. Hemen hemen herkes ölümü kendisine uzak görür. Sanki yolda yürürken, yatakta yatarken ölenlerin kendisinden farklı bir durumu mu vardır? Yoksa o 'daha gençtir' de 'uzun yıllar' yaşayacak mıdır? Ne var ki evinden okula gitmek için yola çıkıp, ya da önemli bir toplantıya yetişmeye çalışırken trafik kazası geçiren kişi, hiç tahmin etmediği bir zamanda, beklemediği bir hastalıkla ölen biri de ölmeden önce aynı düşünceyi taşıyor olabilirler. Bir gün önce yaşarlarken, ertesi günün gazetelerinde herkesin onların ölüm haberlerini okuyacaklarını büyük bir olasılıkla akıllarına bile getirmemişlerdir.

Gariptir ki siz bu satırları okuduktan sonra bile çok kısa bir süre sonra ölebileceğinize ihtimal vermeyebilirsiniz. Daha yapılacak, bitirilecek işlerinizin olması, belki de ölümün sizin için henüz erken ve zamansız olduğunu düşündürüyordur."[73] Oysa bu bir kaçıştır ve Allah bu kaçışın fayda vermeyeceğini bildirmiştir: "De ki: 'Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçış size kesin olarak bir yarar sağlamaz; böyle olsa bile, pek az (bir zaman) dışında metalanıp yararlandırılmazsınız."[74]

Bizce kaçınılmaz bir gerçek olan ölüm, sağlıklı bir şekilde düşünülmeli ve hayat ona göre ayarlanmalıdır. "Ölümle birlikte, artık insanın ebedi hayatı için yapacağı hiçbir şey kalmamaktadır. Ölümü tadan, bedeni kullanmaktan aciz duruma düşen kişi, elindeki tüm imkânları yitirmiştir. Artık geleceği yönünden kendisine kazanç sağlayacak hiçbir fiili gerçekleştiremez. Siz ya inanıyorsunuz, ölüm ötesi tehlikelerden kendinizi koruyabilmek için gerekli tedbirlere başvuruyorsunuz, ya da aldırmıyor ve neticede o şartlarla karşı karşıya kalıyorsunuz. Her halükârda da ölümü tattıktan sonra yapabileceğiniz yeni bir şeye yer yoktur."[75]

2- ÖLÜM ANI ve İNSAN DAVRANIŞLARI

Ölüm sırasındaki insanın durumu ile etrafındaki insanların davranışları yine Allah'ın ibret alınsın diye bize bildirdiği hususlardır. Öncelikle ölüm vakti geldiğinde dünyaya ait artık

---

[73] YAHYA, Harun, Dünya Hayatının Gerçeği, Vural Yay, İst-Tarihsiz, s. 41,42
[74] Ahzab, 33/16
[75] HULUSİ, Ahmet, İnsan ve Sırları, II. Cilt, Kitsan Yay, İst-1999, s. 241,243

hiçbir ümidin kalmayacağı kesindir. "Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman elçilerimiz onun hayatına son verirler. Onlar (bu işte ne eksik ne fazla) kusur etmezler."[76]

İnsanlar, daima ölen kişinin durumunu merak etmişlerdir. Allah (cc) bunu da kitabında dile getirmektedir. "Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır, "tedavi edebilecek olan kimdir?" denir. (Can çekişen) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar. Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün sevk edilecek yer, sadece rabbinin huzurudur."[77] Bu ayette dikkat çekilen özelliklerden biri de insanın öleceğini, dünyadan ayrılacağını anlaması ve bunun neticesinde de bacağın bacağa dolaşmasıdır. Burada ölüm anında dünyanın geçiciliğinin, yakinen anlaşılması büyük bir acı ile gerçekleşiyor. Sanırım gerçekten de o gün gelmeden önce insanın gözünü açması gerekir. Velev ki zevkli geçen yaşantısında bunu yapmak zor olsa bile.

Maalesef insanların çoğu dünya hayatında kendini zevklerine kaptırıp ölümle ilgili tüm düşünceleri zihninden atıyor. Ama ölüm geldiğinde pişmanlık duymaya ve tövbe etmeye başlıyor. Burada Allah (cc)'ın uyarısı hemen geliyor: "Kötülükleri işleyip dururken, ölüm kendisine geldiği zaman; 'şimdi tövbe ettim' diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tövbesi makbul değildir."[78]

Ölümün geldiği anlardaki pişmanlık çok derin bir şekilde Kur'anda belirtiliyor. "Sonunda onlardan birine ölüm geldiği zaman der ki: 'Rabbim beni geri çevir. Ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş (ve hareketler) yapayım.' Hayır! Onun söylediği bu söz (boş) laftan ibarettir."[79] Dünyada iken değerini bilmediği veya önemsemediği ameller onun için artık bir kurtuluş yolu olmuştur. Ama iş işten geçmiştir. Önemli olan musibet gelmeden önce gereken tedbirleri almaktır. Bakalım yüce Allahın bu konudaki tavsiyesi nasıldır? " Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam! Demesinden önce, size verdiğim rızıktan harcayın."[80] Yani ölüm gelmeden pişman olunmayacak bir hayat yaşamak.

Bu bölümde son olarak ölen kişinin canlı olmayan haline ve etrafındaki kimselerin bu durum karşısındaki tavırlarına (Harun Yahya'dan) canlandırmalı olarak değinelim; "Hareketsiz bir şekilde, etrafınızda olup bitenleri anlamayıp öylece yatacaksınız. Bedeniniz başka insanlar tarafından taşınacak ve bir "et yığını" olarak kabul edileceksiniz. Tabutunuzun konacağı mezar kazılırken, siz gasilhanede görevli kişi tarafından yıkanacaksınız. Beyaz

---

[76] En'am, 6/27
[77] Kıyamet, 75/26-30
[78] Nisa, 4/18
[79] Mü'minun, 23/99-100
[80] Münafıkun, 63/10

kefenle sizi saracaklar. Tahta tabuta konacaksınız. Camideki işlemler bittikten sonra mezara gidilecek, üzerinde isminizin, doğum ve ölüm tarihlerinizin yazıldığı bir taş olacak. Kefenle birlikte sizin için kazılan çukura atılacaksınız. Üzerinize tahta konacak, daha sonra da toprak. Toprak sizi iyice örttükten sonra işlem son bulmuş olacak.

Mezarınızı ziyaretler ilk zamanlar daha sık olmakla birlikte, sonraları yılda bir kez olacak, daha sonraları hiç olmayacak. Üstelik bu ziyaretlerden sizin haberiniz daha olmayacak.

Yıllarca kullandığınız odanız, yatağınız boş kalacak. Cenazeniz kaldırıldıktan bir süre sonra da özel eşyalarınız ihtiyacı olanlara dağıtılmak üzere evinizden yollanacak. Yakınlarınız nüfus dairesine gidip sizin öldüğünüzü ve kaydınızın bu dünyadan silinmesini söyleyecekler. İlk zamanlar belki hatırlanacaksınız, arkanızdan ağlayan birkaç kişi olacak. Ancak zamanın unutturucu etkisi ileriki yıllarda gittikçe ağır basacak. Birkaç on yıl sonra ise "koca bir ömür" sürdüğünüz dünyada sizi hatırlayan pek kimse kalmayacak. Ama bununla birlikte, öldükten sonra arkanızda bıraktığınız tüm aileniz ve tanıdıklarınız da yavaş yavaş bu dünya hayatından ayrılacağı için, hatırlanıp hatırlanmamak pek bir şey ifade etmeyecek."[81]

3- KIYAMETLE İLGİLİ MÜLAHAZALAR

"Sosyoloji, toplumun bütün yönleriyle ele alıp onu müspet bir ilim haline getirme gayretinde bulunurken, psikoloji, küçük âlem olarak kabul edilen, varlığın temeli ve merkezi olan insanı iç dünyasıyla anlamaya çalışmıştır. Ekonomi, toplumun ve ferdin daha rahat yaşama şartlarını geliştirip yenidünyalar peşinde koşarken, tıp, daha sağlıklı bir hayat sunmanın reçetelerini araştırmaktadır."[82] Kur'an ise, bunlarla irtibatlı olarak insanın gerçek âlem (ahiret)'e yönelik gerçeği ön plana alır. Dünyada sevgi, saygı ve adalete dayalı bir hayat isterken bu dünyanın bir gün son bulacağını belirterek ona da hazırlık yapılmasını ister. Ve dünyanın yok oluşunu, son'un nasıllığını sık sık dile getirir.

"Ayakta durma, ayağa kalkma" manalarından isim olarak kullanılan "Kıyamet" etkisinin zayıf olmasına rağmen günlük hayatımızda sıkça kullandığımız terimlerden biridir. Kıyamet, dünyanın yıkılıp sonunun gelmesi ile dirilmenin gerçekleşeceği (kıyama kalkılacağı) zamanı kapsayan bir süreçtir.

Ölüm sonrası dirilme, uykudan uyanmaya, rüyadan kopmaya benzer. İbn'ul Arabî bu konuda şöyle der: "Ölüm, ahiret hallerinden birincisidir. İnsan uyandığı zaman iyilik, kötülük vs. gibi rüyada gördüklerinden herhangi bir şeyi (gerçekte) bulamaz. Bu sebepledir ki,

[81] YAHYA, Harun, A.g.e., s.41-42
[82] GÖLCÜK, Şerafeddin, A.g.e, s. 387

dünya hayatı bir uykudur. Ölüm (sureti) ile (insan), ahirete intikal ettiği zaman, kendisiyle birlikte ev, bark, aile, mal, mülk vs.'yi de beraberinde götüremez. Tıpkı uykudan uyandığı zaman, uykudaki şeylerden (rüyadan) elinde bir şey göremediği gibi."[83]

Çeşitli ideolojiler veya inançlar, özellikle de hayatını tamamıyla inançsızlık üzerine kurmuş olan insanlar, inatları dolayısıyla kıyamete inanmadıkları gibi zevkli ama adaletsiz bir şekilde devam eden hayatlarından vazgeçmek istemediklerinden dolayı da kıyamete inanmak istemezler. "Kimler ahirete inanmaz veya inanmak istemez?" sorusuna cevaben insanın yaratılışının temel özelliği olan ve davranışlarının da temelini oluşturan 'ahlak' terimi ilk olarak akla gelmektedir. Ve bu ahlaki eksikliğin neticesinde toplumdaki diğer fiziki suçları işleyen kişiler de ahirete inanmazlar.

"Ahirete ahlaksızlar inanmazlar. Cennet, cehennem, mizan, hesap, sorgu, yeniden diriliş biz insanlara vahiy tarafından verilen bilgilerdir. Aklın kendiliğinden bulduğu bilgiler değildir. Vahiy ise ahlakı emreder. Ayrıca ahirete zalimler, vurguncular, soyguncular inanmaz. Seyyar satıcı için zabıta, hırsız için polis, cani için adalet, eşkıya için kanun ne kadar istenmeyen bir şey ise yukarıda özellikleri sayılan tipler için de ölümden hesapların alınacağı başka bir hayatın varlığı o kadar istenmeyen ve rahatsız edici bir şeydir."[84]

Kıyamet olayına yani dirilişe inanmamanın diğer bir boyutu ise mantıklı herhangi bir düşünce olmaksızın bilim kılıfı giydirilmiş hurafelerdir. "kim öbür dünyaya gidip de gelmiş. Gören var mı? Ben tamamıyla bilimin dediklerine inanırım. Görmediğim şeyler gerçeği ifade etmez" gibi sözlerle kıyamet reddedilmeye çalışılıyor. Bununla ilgili olarak Allah (cc) önce onların bu tip sorularını bize bildiriyor ve yanıldıkları şeyi özetliyor: "insan kendisini nutfeden yarattığımızı görmez mi ki hemen apaçık bir hasım kesilir ve kendi yaratılışını unutur da: 'Çürümüş kemiklere kim hayat verecek?' diyerek bize misal vermeye kalkar."[85] Ardından bu bozuk ve unutkan mantığa mantıklı olan cevabı verir: "De ki: 'Onları ilk defa yaratan diriltecektir' O, her türlü yaratmayı bilendir."[86]

İşte şu anda bilimle uğraşan insanlar, insanın var oluşuna yönelik "yaratılış" dışında mantıklı başka bir açıklama getirememektedir. Dolayısıyla inanmayanların az da olsa vicdanlarını çalıştırmaları gerektiğini düşünüyoruz.

İnanmayanlar cephesinde durum böyle iken inananlar veya inandığını söyleyenler cephesinde ise durumun pek de iç açıcı olmadığını görüyoruz. Çünkü Allah (cc) kıyametten

---

[83] İBNU'L ARABÎ, Muhyiddin, El-Futuhat El-Mekkiye, Çev: Prof. Dr. Nihat Keklik, Kültür Bakanlığı Yay., Ank-1990, s. 404
[84] İSLAMOĞLU, Mustafa, İman, 6. Baskı, Denge Yay, İst-1995, s. 294
[85] Yasin, 36/77,78
[86] Yasin, 36/79

bahsederken özellikle dehşetin çok büyük olduğunu belirtiyor. Ve genel manada insanların bundan gafil olduklarını da dile getiriyor. Bizler de toplumumuzun yaşantısına baktığımızda aynı gafilliği görebiliyoruz. Ona hazırlıklı olma yönünde yoğun olarak bir şeylerin yapılmaması bunu ortaya koyuyor. Oysa Allah (cc) uyarıyor: "Ne bilirsin; belki kıyamet saati pek yakın olabilir."[87]

Bizlerde ise kıyamet, Allah'ın bizi uyarmak ve dehşetinden sakındırmak istediği bir kıyametten çok anlam itibariyle amacından uzaklaştırılmış günlük ağızda kullanılan sıradan bir olay haline gelmiştir. Ve hatta kıyamet olayı, korkulacak bir olaydan çok magazinsel bir olaya dönüşmüştür.

a) Kıyametle İlgili Zaman ve Zemin Tartışması

Allah (cc) Kur'anda kıyameti anlatırken onun özelliklerinden, dehşetinden, insanların kaldıramayacağı kadar ağır bir şey olduğundan bahseder. Ama insanlar, yapı itibariyle aceleci ve meraklı olduklarından dolayı kıyamet olayının aslından/amacından çok kendisini ilgilendirmeyen bölümüne yönelmişlerdir. Dolayısıyla kıyametin kendisine kazandırabileceği faydalardan da uzak kalmışlardır.

"Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"[88]

Allah (cc) bu ayette kıyametin dehşetini anlatırken insanlar, daha çok "Kıyamet ne zaman nerede kopacak?" sorularına takılmışlardır. Allah (cc) ise bu soruları boş geçmiyor. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada (diriltilip) çıkarılacaksınız"[89] diyor ve insanların bu sorularla uğraşmalarının önünü kesmeye çalışıyor.

"Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: 'Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler."[90]

Yani kıyametin zamanı Allah katında saklı tutuluyor. Zamanını bilmemiz o kadar önemli olsaydı zaten Allah (cc) onu bize açık bir şekilde söylerdi. Bizim için asıl önemli olan

[87] Ahzab, 33/63
[88] Hac, 22/2
[89] A'raf, 7/25
[90] A'raf, 7/18

ise kıyametin her an gelebileceği zihniyetine sahip olmamız ve ona hazırlıklı olabilmemizdir. “Ne bilirsin; belki kıyamet saati pek yakın da olabilir.”[91]

Ki kıyamet geldiğinde insanlar, büyük bir şok yaşayacak. Çünkü o, çok hızlı gelecektir. Zamanı ve zemini kimsenin aklında kalmayacağı gibi herhangi bir şey yapmaya bile fırsat bulamayacaklardır. “İşte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.”[92]

Kısacası kıyametin anlatılma sebebi düşünülmelidir. Kıyamette her şey inanç ve ameller üzerinde değerlendirilecektir. Ahirette kimseye “Sen niye kıyametin zamanını doğru hesaplayamadın? Hadi bunun için gir cehenneme” denmeyecek. Yani herkes Kur’anın bize çizdiği ölçüler içerisinde kendi yaptıklarına bakmalı ve kıyamete hazırlıklı olmalıdır. Bu zihniyete sahip biri için kıyamette vereceği hesap önemlidir. Ne zaman veya nerede kopacağı değil. “Kim zerre miktarı hayır (iyilik) yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer (kötülük) yapmışsa onu görür.”[93]

b) Kıyametin Psikolojik (Zihinsel) Algılanışı

Kıyamet, zihinlerde de farklı algılamalara neden olmuştur. Öncelikli olarak bir konunun doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilmesi iki organımızın süzgecinden geçmesi neticesinde sonuç bulur. Bunlar aklın ürünü olan *düşünmek* ve kalbin ürünü olan *vicdan muhasebesi*dir. Bunlar sağlıklı bir şekilde çalıştığı takdirde insanların doğruyu yanlıştan ayırt etmesi çok kolaylaşacaktır. ‘Sağlıklı bir şekilde!’ diyoruz çünkü bunlar her zaman sağlıklı bir şekilde çalışmayabilir.

İnsandaki zevk ve gönül rahatlığı, pişmanlık ve ıstırap mutlak olarak her zaman hayrın ve şerrin ölçüsü olamaz. Bir yandan vicdana uymayı emreden İslam Dini, diğer taraftan da bunun herkes için kayıtsız şartsız hayır ve şerri ayıracak bir ölçü olmayacağını da ortaya koyar. “Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız.”[94] “Şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar.”[95] Ayetlerde de belirtildiği gibi bazen insani vicdanın kaybolup onun yerine nefsanî ve şeytani bir duygunun geçmesi de söz konusudur. “Ancak ilahi saflığını kaybetmemiş ve vahiyden ilham almış, onunla beslenmiş olan vicdan hayır ve şerrin ölçüsü olabilir. Bu insanlara ‘akl-ı selim’ ve ‘kalb-i selim’ sahibi denir. Bunlar için, **vicdan azabı**,

[91] Ahzab, 33/63
[92] Yasin, 36/50
[93] Zilzal, 99/7,8
[94] Kaf, 50/16
[95] En’am, 6/121

hapishanelerde mahkûm olmak, bir cezaevinde yatmaktan daha çok acı vericidir."[96] Bu anlamda insanın var oluş amacı da iyi-kötünün mücadelesi yani imtihan üzerine bina edilmiştir. "O amel (davranış ve eylem) bakımından hanginizin daha iyi (ve güzel) olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı."[97]

Yaratılış itibariyle insan nerden geldiğini sorguladığı gibi yine gelecekte var olacak olan kıyametle ilgili olarak zihni süreçlerle kendini sorgulamıştır. Ama çoğu zaman bu konuda akl-ı selim sahibi olamadığı gibi sağlıklı bir vicdan muhasebesi de yapamamıştır. Kıyamete inansa bile onun çok uzak olduğunu, etki altında kalmış olan aklıyla düşünmüş ve yaptıklarının hesabını vermeyeceğini, her şeyin unutulup gideceğini sanmıştır. "Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz."[98]

c) Kıyamet İnancının Sosyal Boyutu

Kıyamete yaklaşım şekli ve zihinsel boyutundan sonra şimdi de kıyamet vakasının sosyal hayata yansımasına değinelim. Allah (cc) kıyamet olayını anlatırken insanların bu dehşet olaydan çekinmesini ve hayatında iyi şeyler yapmasını amaçlıyor. Bizler buna bağlı olarak kıyametin başlangıcından itibaren insanların sosyal hayatta yaptıkları kötülükler ve yapmadıkları iyilikler dolayısıyla duydukları pişmanlığa değineceğiz. Buna karşı yaptıkları iyilik ve uzak durdukları kötülüklerden dolayı duyduğu sevinçlerin yaşanacağı kıyamet sahnelerine ayetler eşliğinde adım adım göz atacağız.

Tarih boyunca gelmiş geçmiş olan tüm insanlar, adaletin bir gereği olarak yaptıkları iyilik ve kötülüğün hesabını verecektir. Peygamberler için bile bu durum değişmeyecektir. Ama maalesef insanların çoğu bundan gafil olabilmektedir. "Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!"[99]

Sorgulamanın nasıl olacağı ise olayın ayrı bir boyutunu teşkil etmektedir. Daima birilerine bağlanıp kendi akıllarını pek kullanmayan toplumumuzdan bir çok kişi bu konuda yanlış düşünebilmektedir. Kıyamette sorgulama esnasında sanki birilerinin kendisine daima yardım edeceğini düşünen bir anlayış görüyoruz. Oysa Allah (cc) buna kesin bir cevap veriyor. "Ve onların hepsi, kıyamet günü O'na, 'yapayalnız, tek başlarına' geleceklerdir."[100]

---

96 ERDEM, Hüsameddin, Ahlak Felsefesi, IV. Baskı, HÜ-ER, Yay, Konya-2005, s. 106
97 Mülk, 67/2
98 Fussilet, 41/22
99 Araf, 7/6
100 Meryem, 19/95

Nelerden sorulacak sorusuna ise cevap olarak az önce belirttiğimiz gibi tamamıyla 'insanların işlediklerine dair her şeyden sorulacak' diyebiliriz. Hem de bazen önemsemeden yaptığımız basit şeylerden bile. "Biz ise, kıyamet gününe ait duyarlı teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona (teraziye) getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz."[101]

Bundan sonraki aşamada ise şok ve perişanlığı görüyoruz. İnsanlar yaşadıkları zaman içerisinde ufak tefek kötülükleri görmezden gelir ve onlarla karşılaşacağını pek de ummaz. Onun için yaptığı kötülük, haksızlık, kötü söz, kalp kırma vb. şeyler o anlık şeylerdir ve üzerinde düşünülmeye bile değmez. Çünkü o an bitmiş ve her şey unutulmuştur. Oysa Allah (cc) bu konuda da insanları uyarıyor: "kitap ortaya konmuştur, suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. 'vah halimize! Derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!' Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin rabbin hiç kimseye zulmetmez." [102]

Bu adaletin sonucu ise ya ebedi saadet veya ebedi azaptır. Bu da basit değildir. Çünkü mahkemeyi sonuçlandıran güçsüz biri değil, her şeyin hâkimi aziz olan Allah'tır. "Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecek. Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir."[103]

Dünyadayken aldanan insan, kendisinin aldandığını hiçbir zaman düşünmez. Ve kendisini hep haklı görür. Bunun kendisine göre birçok sebebi vardır. Çünkü en haklı, en akıllı odur. Ya da nefsine ve kötülüklere karşı mücadele etmemiş ve neticesinde de kendini modaya kaptırmış. "Ne yapalım insanların hepsi böyle" demiştir. Kendisini uyaranlara ise cevabı hazırdır. "Bir tek sen mi akıllısın, bu kadar insan yanlış mı yapıyor?" gibi cevaplar sık duyduğumuz ama belli bir düşünce süzgecinden geçmeden söylenen sözlerdir. Fakat kıyamet günü sorgu anında her şey ortaya çıkmıştır. Çünkü çevreden etkilenme yok. Moda yok. Nefis yok. Zevk yok. Para yok. İş yok. Zor bir bekleyiş sıkıntı, acı ve çok büyük bir pişmanlık var. "O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri "Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!"[104]

---

[101] Enbiya, 21/47
[102] Kehf, 18/49
[103] Mutaffifin, 84/7-12
[104] Secde, 32/12

"(İşte o zaman insan:) "Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim!" der."[105]

Bu sahnelerden sonra düşünmek gerekir. İnandığını söyleyenler bu ayetlere nasıl inandı veya sosyal hayatlarını ona göre düzenledi mi? Yoksa bu ayetler okunup, kıyametin büyüklüğü, dehşeti sadece gözlerden akan duygusal birkaç damlaya mı sığdırıldı?

Kıyamet inancının aktif hayatta görülmediği durumlarda sosyal bozukluk kendini yoğun olarak gösterecektir. 'Peki, sosyal bozukluk toplumda hangi sebeplerden ötürü meydana gelir?' sorusu bizi, fertlerin dünyanın çekiciliği karşısındaki eksikliklerine yönlendirir. "İslam ümmeti, lüks ve konfor içinde dönüp dolaşır, güzel ve nefis şeylere kendini bırakıp her şeyi unutur, ipek döşeklerde uyur, günün işleyişi bütün parlaklık ve açıklığıyla onu aldatıp gaflete boğarsa süratle yıkılıp göçme başlar. Düşmanın darbelerine baş eğip teslimiyete düşmek, Allah yolunda cihad etme, birlik-dirlik kurma, dayanma gücüne erişme ruhu gençlerin kalbinde sönüp gider."[106]

"Buna karşılık dünyanın süslü, aldatıcı ve geçici hayatına dalmayanlar da olacaktır. Bunlar kendini beden zevklerine değil ruhi yüceliklere göre ayarlayan kıyamet yolcularıdır. Bu insanlar tarihin lezzetli ve gelişkin meyveleridir. Onlar doruk noktalarına yükselmek için, büyük mutlulukları dipsiz kuyulara atmıştır ve acıyı kendilerine bir yaşam biçimi olarak seçmişlerdir. Suretleri tazeliğini kaybetmiş, kırış kırıştır. Bacakları konforlu salonlarda dans etmektense kavurucu kumlarda koşmayı seçmiştir."[107]

Tabii 'dünya hayatına aldanmayalım' derken bu da yanlış anlaşılmamalı. Bu söz, 'dünyayı terk edelim' anlamında değildir. Çünkü Allah (cc) kitabında bize *orta yolu* tavsiye etmiştir. "Yine onlardan: " Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik ve ahirette de bir güzellik ver ve bizi ateş azabından koru!" diyenler vardır. İşte onlar için kazandıklarından bir nasip vardır"[108] ayetiyle dünyada da iyiliğin ve güzelliğin istenmesi İslam'ın da öngördüğü esas ve orta yol olanıdır. Bizim 'aldanmak' olarak kastettiğimiz ise yine Allah (cc)'ın belirttiği gibi: "İnsanlardan kimisi: 'Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!" der. Onun için ahirette hiçbir kısmet yoktur"[109] ayetinde belirtildiği gibi ahireti ikinci plana atıp tamamıyla dünyaya yönelene, her olaya dünya gözü ve görüşüyle bakanlara bir eleştiridir. Bu ayetler çerçevesinde herkesin kendisini sorgulaması gerekmektedir ki bu ayet Hacc ile ilgili mevzu anlatılırken geçiyor.

[105] Fecr, 89/24
[106] ULVAN, Abdullah Nasıh, İslam'da Aile Eğitimi, Çev: Celal Yıldırım, 10. Baskı, Uysal Kitabevi Yay, Konya-1994, s. 195
[107] ŞERİATİ, Ali, Ebuzer, Söylem Yay, III. Baskı, İst-2000, s. 7
[108] Bakara 2/201,202
[109] Bakara, 2/200

Yani özellikle Müslümanlara bir uyarıdır. Ve bundan da anlaşılıyor ki Müslümanların kolayca aldanabilmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu ayetlerde bizlere büyük bir uyarı mevcuttur.

Günümüzde dünyadan çok ahiret merkezli çalışanlar ise hep sorun yaşamıştır. Ama temel doğrular hiçbir zaman kişilerin sayısına veya yaşantılarına göre değişmez. İnananlara düşen, her şeye rağmen yine de izzetli bir şekilde kendisini kıyametteki sorguya göre ayarlaması, dünyadan da nasibini unutmamasıdır. "Biz biliyoruz ki asıl izzet buradadır. Mağlup veya mahkûm iken, eller zincirliyken ya da güçsüz ve çaresizken izzetli olunabilir. Fakr-u zaruret içindeyken de haysiyetli olunabilir. Secdeye yattığında üzerine ölmüş devenin işkembesi konulan kişi o esnada azizdi ve izzetinden hiçbir şey kaybetmemişti. Ve onun bu hali sevenlerin başını önüne eğdirmemişti. Kendisine gönül verenleri yere baktırmamıştı."[110]

4- KIYAMET ANI VE İNSAN DAVRANIŞLARI

Kıyametle ilgili konumuzun bu son bölümünde biraz da kıyamet anını ve bunun karşısında insanların tavırları ile ilgili sahneleri yine ayetler eşliğinde adım adım inceleyelim.

Allah (cc)'ın, kıyamet anını ve dehşetini birçok ayette anlattığını görüyoruz. Gerçekten de içten gelerek okunduğunda insanın üzerinde büyük bir etki bırakan ve şu anki zihniyetimizin kavrayışıyla psikolojimizi altüst eden bir dehşete sahiptir kıyamet.

Öncelikle, insanların üzerinde yaşadığı dünyanın sonu bellidir. Bunu Allah (cc) en güzel şekilde beyan ediyor: "Sûr'a üfürülünce, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir."[111]

Dünyada yaşayan herkes ölecek, artık ana-baba, oğul-kız, kardeş, hanım vs. kimse kalmayacak. Akrabalık, dostluk, sevgi, şefkat gibi terimler o an anlamını yitirecektir. Okul, iş, çarşı, evlilik, eğlence vb. her türlü önem verilen şeyler kıyametle birlikte bir şey ifade etmeyecektir. Bunlar sadece dünyada geçici olarak verilen şeylerdi. Zamanı gelince de ortadan kaldırıldı. Kıyamet anı geldiğinde yalnız bunlarla kalınmayacak, yeryüzü ve gökyüzündeki her şey birbirine girip kâinat dehşet bir şekilde darmadağınık hale gelecektir.

"Güneş katlanıp dürüldüğünde, yıldızlar (kararıp) döküldüğünde, dağlar (sallanıp) yürütüldüğünde, gebe develer salıverildiğinde, vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde, denizler kaynatıldığında, ruhlar bedenlerle birleştirildiğinde, diri diri toprağa gömülen kıza sorulduğunda "hangi günah sebebiyle öldürüldü?" diye, defterler açıldığında, gökyüzü sıyrılıp alındığında, cehennem tutuşturulduğunda ve cennet yaklaştırıldığında"[112]

---

[110] GÖKTAŞ, Mehmet, Mekke'de Müslüman Olmak, IV. Baskı, İstişare Yay, Ank-Tarihsiz, s. 30,31
[111] Zümer, 39/68
[112] Tekvir, 81/1-13

Güneş sistemi, yıldızlar, dağlar, denizler birbirine giriyor. Her şey paramparça oluyor. Büyük bir yıkım vuku buluyor. İnsanın sahip olduğu bedeni ile hâlâ sırrı bilinmeyen ve dünyada iken bedenden ayrılan ruh birleşiyor. Adaletsizliklerin, haksız ölümlerin hesabının sorulacağı büyük bir mahkeme kuruluyor. Herkesin defteri açılıyor. Artık dünya son buluyor, yerine cennet veya cehennem ile biten gerçek, sonsuz bir 'son' başlıyor. İşte dehşet manzaraları ile kıyametten bu şekilde bahsediliyor.

İnsanın diriliş anı da değinilen diğer bir durumdur. Zaten çoğu zaman bunu çoğumuz merak ederiz. Dirilme olayı gerçekten de ayılan birinin baygınlık halinden uyanması anına benziyor. Uyanma insanlara tuhaf geliyor. Dünyada iken belki bilgi olarak dirilme olayına çok kişi inanıyor. Ama yakinen büyük bir olay olan dirilme ile karşılaşınca durum daha farklı olacaktır. Ateşin, insan yüzünü yaktığını bilmekle yüzü yakma olayını yaşamak insan üzerinde nasıl farklı bir tesir bırakıyorsa dirilme de insanda bu manada farklı bir etki bırakıyor. Bunun neticesinde Allah'ın vaadi ile resullerin söyledikleri yakinen kabul ediliyor.

"Nihayet Sûra üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler. (işte o zaman) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu Rahman'ın vaat ettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! Derler."[113]

Değişik ayetlerde kıyamet olayının dehşetine sık sık değinildiğini görüyoruz. İnsanın kıyamet anındaki hali ise tamamıyla şok halidir. "Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok şiddetlidir!"[114]

Durum belli olmuş ve her şey anlaşılmıştır. İnsanlar, artık zor anlarda yaptığı şeyi yapmaya yelteniyorlar. Yani 'kaçmaya' çalışıyorlar. Ama Allah (cc) buna müsaade etmiyor. "O gün insan, 'kaçacak yer neresi!' diyecektir. Hayır, hayır! (kaçıp) sığınacak yer yoktur! O gün varıp durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur."[115]

Kaçma olayının olmayacağı da artık anlaşılıyor. Ve Allah onların bu halinin çok kötü olduğunu belirtiyor. Ve onlara itiraf ettiriyor. "Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? Diyecek. Onlar da 'Rabbimize Andolsun ki evet!' diyecekler."[116]

"Kıyamet günündeki şahitlerin çokluğuna rağmen ancak doğru yoldan sapmış dalalette olan bir grup itirafta bulunmayacak, şahitlik yapmayacak ve diğerlerinin şahitliğini kabullenmeyeceklerdir. Allah ise aleyhlerinde şahit olsun diye organlarını konuşturacaktır.

---

[113] Yasin, 36/52
[114] Hac, 22/2
[115] Kıyamet, 75/6-12
[116] En'am, 6/30

İşte orada büyük bir sürprizle karşılaşmış olacaklardır."[117] "Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir."[118]

Durumun vahim olduğu belirginleşiyor. İnsanlar, bu dehşet olaylarla karşılaşınca dünyada iken kullandığımız 'sevdiklerine yardım etmek, onları korumak' gibi güzel hasletleri tamamıyla bir tarafa bırakıyor. Çünkü "O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır."[119]

Dünyada yanından ayırmadığı, her şeyi olarak gördüğü servetini feda etmeyi bile düşünür. Pişmanlık ise had safhadadır. "(O zaman) zulmeden herkes yeryüzündeki bütün servete sahip olsa (azaptan kurtarmak için) elbette onu feda eder. Ve azabı gördükleri zaman için için yanarlar."[120]

Maalesef şimdi ise en acı ve zor olan durumlardan birine geliyoruz. İnsan, her zaman yanında olduğu, dizinde büyüdüğü annesinden, hep birlikte zorlukları aştığı kardeşinden, kendisi için fedakârlık yapıp gece gündüz çalışan babasından, günlük hayatını paylaştığı, dert ortağı olan hanımından ve belki gerekirse canını verebileceği, canından bir parça olan evladından o günün dehşeti dolayısıyla kaçar. "İşte o gün kişi kardeşinden kaçar, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır."[121] Bunu düşündüğümüzde gerçekten de insana bu durum çok zor geliyor. Ama Allah (cc), bunun daha ilerisini anlatmaya devam ediyor. Belki de kıyamette en zor an diyebileceğimiz durumu anlatıyor. Vereceğimiz ayetteki durum, şu an için bize imkânsız gibi geliyor. Ama dünyada bile bazen imkânsız gibi görünen şeylerle karşılaşıyorsak bu da bunun gibi bir gerçektir. Ve insanın yaşadığı şok artınca en sevdiklerinden kaçmakla beraber onları kendi kurtuluşu için feda etmeye bile hazırlanıyor. Tam bir egoistlik hâkim. Çünkü yaşanan olay anlatılmayacak kadar dehşetli bir durum.

"Dost, dostu sormaz. Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını ve kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın."[122]

Evet, genel olarak kıyametin bu durumunu gördükten sonra sanırım inandığını söyleyenlerin başını ellerinin arasına alıp biraz daha düşünmesi gerekir. Eğer bunları anlatan

---

[117] BİLALİ, Abdülhamit, Arınma Yolu II, 3. Baskı, Çev; Beşir İslamoğlu- Ahmet Özcan, Şafak Yay, İst-1995, s.103
[118] Fussilet, 41/20
[119] Nahl, 16/111
[120] Yunus, 10/54
[121] Abese, 80/34-37
[122] Mearic, 70/10-14

bir insan değil de Allah (cc) ise –ki öyledir- o zaman daha da bir düşünmeli. Ve Allah'ın tavsiyesine hızlı bir şekilde koşulmalı. " Ey inananlar! ***Kendinizi ve ailenizi öyle bir ateşten koruyun*** ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır."[123]

İnananlar, günlük hayat itibariyle inandığını hayata geçirmediği zaman, buna bir kılıf bulup bulmadığını iyi düşünmeli. Samimiyetini kontrol edelidir. Bir taraftan inandığı ve sonucunda zorluk bulunan bazı şeyleri anlatıp kendisi onun hilafına hareket ediyorsa oturup iyiden iyiye ihlâsını gözden geçirmelidir. Hesabın verileceği kişi insanı tanımayan, yapılanları görmeyen biri değil herkesin içindekini de kendisinden daha iyi bilen yüce Allah'tır. Ona göre hareket edilmelidir. Bu zihinsel yakini bir iman sürecidir.

"İhlâs, düşünce ile amel arasında birlik oluşturmaktır. Karşılıklı bir ilişkidir; düşünce ile amel arasındaki bir ilişki. Bu birlikteliği kendisinde barındırmayanların fikri iki nokta arasında çıkmaz içerisindedir. Bunlar, dünyadan yüz çevirme hakkında konuşmak için minbere çıkan; ama minbere çıkmak için de para alan vaizlere benzer. Bin bir gece masallarını andırır nitelikteki sofralarda yemek yerken Ali'nin zühdünden övgülerle bahseden Mü'minler gibidirler. Hac'da en azından birkaç gün için, eşitliği bir gösteri şeklinde ortaya koyması gerekirken; tam tersine, 'Bizim durumumuz, kafilemiz, otelimiz ve yemeğimiz herkesinkinden daha iyi idi' şeklinde konuşuyorlar. Hacdan döndüklerinde, bunların yanında, seyahatte herkesi geride bıraktıklarını eklemeyi de unutmuyorlar; uyanık, kurnaz, akıllı ve liyakatli olduklarını vurguluyorlar; paranın büyüsüyle bütün problemlerini çözdüklerini anlatırken zevkten dört köşe oluyorlar."[124]

Bu, insanın samimiyetle kendini düzeltme adına yapması gereken ve tüm Müslümanlara düşen eleştirel bir görevdir. Eleştiri yapılmalı ama bu eleştirinin yıkıcı değil yapıcı olmasına dikkat edilmelidir. Bu anlamda buna 'tavsiyeleşme' diyebiliriz. "Asra yemin olsun ki, insan mutlaka ziyandadır. Ancak iman edenler, Salih amel (iyi işler) işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır."[125]

İnsanların çoğu ise mevcut durumunu değiştirmeye yönelik nasihatlerden hiç de hoşlanmaz. Aklın, dünyadaki büyülü ve çekici şeyler karşısında yoğun bir çaba olmadan direnmesi çok zordur. Ama inananlara düşen, inancının gerektirdiği güzelliklere ulaşmak için gerekirse en zor olan şeyleri bile göze alabilmesidir.

---

[123] Tahrim, 66/6
[124] ŞERİATİ, Ali, Kendini Devrimci Yetiştirmek, Çev.Ejder Okumuş, Anka yay, İst-2004, s.115
[125] Asr, 103/1-3

İKİNCİ BÖLÜM

CEHENNEM, CENNET VE SOSYO-PSİKOLOJİK ARKA PLANI

İnananlar cephesinde cehennem ve cennet, kişinin bulunduğu ortam ve şartlar gereği farklı algılanışlara sebep olmuştur. İnanmayan kesimlerde cehennem, evvelkilerin anlattıkları masallardan ibarettir. [126] Birçok günahkâr kesimde cehennem çok uzak bir gerçek olduğundan zihinden uzak tutulmuş. Bazı kişilerin zihninde cehennem hatırlanmak istenilmeyen, hatırlanıldığında hayatın tadını kaçıran bir öcü halini almış ve sosyal hayattan dışlanmıştır. Kimilerine göre cehennem korkunç sahneleriyle anlatılıp durulan bir film olarak algılanmış. Kimilerine göre ise sadece bir araştırma unsuru olmuş, felsefi düzeyde tartışılmış. Kimi insanlar için inanmak yeterli görülünce, kalbinin temiz olmasından dolayı cennete gitmek garanti olunca da cehennem düşünülmeye bile gerek olmayan teorisel bir terim olarak kalmıştır.

Cehennem genel manada dayanılmayacak kadar kötü bir yer iken cennet de cehennemin zıddı olarak genel manada iyiliğin, güzelliğin, huzurun ve mutluğun olduğu yerdir. Anlatılan diğer güzellikler insanın anlayabileceği ve hoşuna gidebileceği şekilde anlatılan hususlardır.

Cennetle ilgili Kur'an'da değinilen bazı ayrıntılara takılmamak ya da bunu anlatılmak istenilen temel şeylerin önüne geçirmemek en güzel olanıdır. Çünkü Allah (cc), insanlara genel bir tablo çizmektedir. "Mesela; "Orada akan bir pınar vardır" bir pınar kavlinin nekire oluşu isbat sadedindedir. Yoksa ifadeden 'cennette yalnızca bir pınar vardır' anlamı çıkarılmaz. Bu bir cins isimdir ve 'cennette akan pınarlar vardır' demektir."[127]

1- CEHENNEMLE İLGİLİ MÜLAHAZALAR

Biz bu bölümde Allah'ın bizi sıkça uyardığı ve Kur'anda konumunu belirttiği cehennem gerçeğini ile övdüğü cennet gerçeğini Kur'an mantığıyla ele almaya çalıştık. Yukarıda değindiğimiz ve daha birçok versiyonu olan değişik cehennem inançlarını çeşitli sorular çerçevesinde eleştiriye tabi tuttuk. Cehennem, çok korkunç bir yer olmasına rağmen neden sosyal hayatta etkili olmamaktadır? Yanlış duygusal (hümanist) yaklaşımlarla korkunç cehennem anlayışı yumuşatıldı mı? Veya oraya gitmemek için yapılacak az bir amelin yeterli

[126] Bkz.: Mü'minun, 23/83
[127] İBN-İ KESİR, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İst-!987, s. 8436

olacağına dair verilen fetvalar cehennem etkisini azalttı mı? Aşırı dünya uğraşısı cehennemi hatırlatmaya engel olmuş mudur? Cehennem konusundaki zihinsel çabalarımız yeterli midir?

Cennetten önce cehennem konusunu ele almamızın sebebi; konu bütünlüğünü göz önünde bulundurmamız ve toplumumuzun sosyal-zihinsel yapısının bu önceliğe daha uygun olmasındandır. Çünkü toplumumuzda cehennem anlayışı ciddiyetini yitirmiş, fiziksel manada şok yapılması gereken hasta bir kalbe dönüşmüştür. Biz de bu şoku uyguladıktan sonra tedavi mahiyetinde de cenneti işlemeyi düşündük. Her şeyde tedbir alındıktan sonra güzellik ve mutluluk söz konusudur. Bütün imtihanlarda ancak bir bedelden sonra güzel sonuca (mutluluğa) ulaşılır.

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde geçen "Şüphesiz biz seni bir **müjdeci** ve bir **uyarıcı** olarak, hak (Kur'an) ile gönderdik"[128] ayetlerinde müjdenin uyarıdan önce geldiğini görüyoruz. Biz bunun **daha çok**, iman etmeyenlerin imana çağrıldığında kullanılan bir metot olduğunu düşünüyoruz. Yani bu, iman etmeyenlere "Eğer sizler iman ederseniz size müjde olarak söyleyebilirim ki cennet var. Eğer iman etmezseniz bir uyarı olarak size cehennem var" demektir. Ama iman ettiğini söyleyenlere ise inandığından sapma korkusunu dile getirip tedbir alması için sık sık uyarı yapılmalıdır. Eğer sapma söz konusu olmazsa zaten müjdeli bir konumdadır. "…Ben, iman eden bir topluluk için, bir **uyarıcı** ve bir **müjde verici**den başkası değilim."[129] Bu ayette de mü'minlere uyarı öncelikli planda ele alınıyor. Kısacası durum ve şartlara, yapılan tebliğ alanına göre bunların yeri değişebilir.

Maalesef günümüzde cehennemden bahsedildiğinde iman ettiğini söyleyenler bile azabın anlatılmasından rahatsız olabiliyor. Bu manada bizce insanlar, neye iman edip etmediğini ciddiyetle sorgulamalıdır. Zaten birçok ayette geçen 'Ey iman edenler!' ifadesi bizce 'Ey iman ettiğini söyleyenler, Ey iman ettiğini iddia edenler!' manasında anlaşılmalıdır. Çünkü kimsenin sadece 'iman ettik' demekle kurtulamadığını bizler Kur'andan öğreniyoruz. "İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece 'İman ettik' demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, *doğruları ortaya çıkaracak*, *yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.*"[130]

'Ben mü'minim' diyen biri Allah'la sözleşmiş demektir. Bundan sonraki davranışları ya Allah'ın Kur'anda çizdiği şekilde şekillenir ve o kişi doğrulardan olur. Ya da "Ben mü'minim" ifadesi ağızda edebiyata ait bir terim olarak kalır ve o insan yaşadığı Kur'an dışı hayatıyla verdiği sözün yalancısı olur. Bu konuya gerçekten de dikkat edilmesi gereken

---

[128] Bkz. Bakara, 2/119, 213, Nisa, 4/165, Maide, 5/19 vs.
[129] A'raf, 7/188
[130] Ankebut, 29/2-3

bir husustur. İnsan, inancını hayatın her alanına aktardığı zaman özü sözü bir olan kişi olarak tanınacaktır. "İşte onun için sen (tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum…"[131]

"Din, hayatın gerçek konumu içinde yaşanacak, uygulanacak bir nass (emir ve yasaklar) bütünü değil de sırf kendisine inanmış görünmekle bir takım 'manevi hazlar' duyacağımız bir alet gibi alınmaktadır."[132] Dolayısıyla din, sadece psikolojik tatmin aracı olmaktan öteye gidememektedir.

Bizler, bu kriterleri göz önüne alarak *sırf farklı olmak için değil*, mü'minler arasında cehennem olgusunun yanlış anlatıldığı/anlaşıldığı ile ilgili düşüncelerimizi ortaya koymak ve yanlışların düzeltilebilmesi amacıyla cehennem konusuna başlamak istiyoruz.

a) Cehennemin Psikolojik (Zihinsel) Algılanışı

Konumuzun başında da belirttiğimiz gibi her hareketin öncesinde zihinsel bir süreç söz konusudur. Cehennem inancının sosyal hayatta kendini göstermeyişinin sebeplerinin başında cehenneme Kur'anda tasvir edilenden uzak bir zihinle yaklaşılmasıdır.

Kur'anda da belirtildiği gibi cehennem ve cennetin genel tanımı **ceza** ve **ödül** olmasıdır. Yani dünyadaki yaşantının sonucu olarak birinde perişanlık söz konusu iken diğerinde mutluluk ve huzur söz konusudur. Bu da dünyada yapılanlara karşılık adaletin bir gereğidir.

İnsan, beden ve ruhun bileşiminden teşekkül ettiğinden ruhun bedene etki yapmasının yanında bedene uygulanan fiziki baskı ruhun/zihnin düşünme boyutunu etkilemektedir. Cehennem azabı denilince ilk akla gelen maddi azaptır, ateş azabıdır. Bunun yanında sürekli karanlıkta kalma azabı, cennetten ebediyen mahrum kalma azabı gibi farklı azaplar da vardır. "Yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının."[133]

Allah (cc)'ın cehennemde ateşi ön plana almasının sebebi; ateşin herhalde Araplarda ön plana çıkan ve çok şiddetli acı hissettiren bir azap şekli olmasındandır ki şu anda bile bu durum pek değişmemektedir. Çünkü insanın yapısında herhangi bir değişme söz konusu değildir.

Allah (cc), cehennemi tanıtırken insanların yapısını bildiğinden insanları sakındıracak ve insan zihnini düşünmeye sevk edecek tüm azap şeklini dile getirmiştir.

---

[131] Şura, 42/15
[132] ÖZDENÖREN, Rasim, Müslümanca Yaşamak, II. Baskı, Akabe Yay, s. 50,51
[133] Bakara, 2/24

Mesela burada bazıları "Ne olacak ben ateşe dayanabilirim" gibi kendisini bile kandıracak zihinsel-çelişkisel bir inada gidebilir. Bence Allah (cc), eğer ateş azabından bahsediyorsa biz burada elimize değip bir müddet sonra acısı geçen bir ateşi düşünmemeliyiz. Belki de ateş azabı hakkında şunu düşünebiliriz; "Dünya gözüyle bu ateş, en zor ve zarar verici bir azaptır. Düşünüyorum, yüzümü gözümü bu ateşle yakacaklar ve ben bir şey yapamayacağım. Bu azap ahirette değil de dünyada yapılsaydı bir iki defa yapılır sonra biterdi. Veya en kötü ihtimalle fazla dayanamayıp vücudum iflas eder ve ben de ölürdüm. En azından ölüm de benim için bir kurtuluş olurdu."

Oysa cehennemdeki ateş tasavvuru, azabın bitmesi ve ölümün kurtuluş olarak görülmesi tamamen bu dünyadakinden farklıdır. Yani ateş tasavvurunda tamamıyla büyük bir dehşet söz konusudur. "Şüphesiz biz zalimlere bir ateş hazırlamışız onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Eğer onlar yardım isterlerse katı bir sıvı gibi *yüzleri* kavurup-yakan bir su ile yardım edilirler."[134] Bu azabın sadece bir defa yapılması söz konusu değil. Azap süreklidir. "Derileri yanıp döküldükçe azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz" Nisa, 4/56, Dünyada ölümün kurtuluş olarak gözükmesi konusunda ise ahiretteki durum yine farklıdır. "Elleri boyunlarına bağlı olarak (cehennemin) sıkışık bir yerine atıldıkları zaman orada **yok oluşu isteyip-çağırırlar**."[135] Ama "ona her yandan ölüm gelecek oysa **ölmeyecek** de." [136]

Yani dünyada insanların zihnindeki geçici ateş azabı tasavvuru, Allah (cc) tarafından ahirette farklı boyutuyla ele alınıyor. Bazılarının farkına varmadan ateşi küçümsemesi veya alaya almasını da Allah (cc) boş geçmiyor ve onlarla alay eder bir vaziyette şöyle buyuruyor: "…Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar!"[137]

Allah (cc), insanları dehşetli ve boyutu çok büyük bir cehennemden sakınmak için insanları uyarıyor. "Yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının."[138] İnsanlar ateşe atılma yerine bizzat ateşin odunu şeklinde tasavvur ediliyor. Taşlardan kasıt bildiğimiz manada yeraltından çıkarılan kömür gibi bir şey mi? Bunu tam bilemeyebilir, belki de tahmin yürütebiliriz. Ama ortada tavsiye olarak almamız gereken bir şey varsa o da insan tasavvurunun en üstünde bir azabın olduğudur.

Yukarıdaki ateş azabı gibi azapların yanında Allah (cc) insanlara iyice düşünmeleri için uyarılarda bulunuyor. "Biz dilesek herkese hidayet verirdik, fakat cehennemi tamamen

---

134 Kehf, 18/29
135 Furkan, 25/12-13
136 İbrahim, 14/17
137 Bakara, 2/175
138 Bakara, 2/24

cin ve insanlarla dolduracağıma dair benden söz çıkmıştır."[139] Diğer ayetlere de baktığımızda –ki ilerde bunlara değineceğiz- cehennem, bazı günahlar veya inançlar sebebiyle girilecek bir yerdir. Dünya üzerindeki insanların gerek inanç açısından ve gerekse cehenneme götüren günahlar açısından tam bir nankörlük içerisinde olduğu da ortadadır. Bunda da Allah (cc)'dan bize bir uyarı var. Allah (cc), insanlara kendisini her şeyin karşılığını verecek olan, adaleti yerine getiren adil biri olarak tanıttı. Ahiret ise bu adaletin uygulama alanıdır. Ve Allah (cc), kötü inanç ve davranışlara sahip olanlarla cehennemi dolduracağını belirtmiştir. Dolayısıyla herkesin kendisini hesaba çekmesi gerekir. "Acaba bunlar arasında ben de olabilir miyim?"

Kurtulmanın yolu ise insanın kendisinin bizzat hidayete yönelmesidir. Yoksa Allah (cc) gökten birilerini indirip zorla insanlara hidayet verecek değildir. Her şey yine insanın kendi zihnindeki süreçlerle alakalıdır. Ya samimi olarak kendisini eleştiriye tabi tutar, doğruya yönelir cennete gidecek grubun içine girer ya da aldırmazlık içerisinde, dünya aldatmacasına dalar da cehennem için yola çıkan gruba dâhil olur. Ciddi bir şekilde düşünmek için her halde gelecekten bize bildirilen şu haberler önemli olsa gerek: "Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözü yerini buldu."[140] "O gün cehenneme 'Doldun mu?' deriz. O da 'Daha var mı?' der."[141]

Cehennemde fiziki acının ön planda olduğunu söyledik. Ama azap sadece fizikle sınırlı değil. Psikolojik eziyet de söz konusudur. Gerçekten de bazen insanlar çeşitli fiziki zorluklarla boğuşurken manevi zorlukların altında daha fazlaca ezilebiliyorlar. İşte bununla ilgili cehennemden bir tasavvur: "Ne zaman oradan sarsıcı-üzüntüden çıkmak isterlerse oraya geri çevrilirler ve (onlara:) 'Yakıcı azabı tadın' (denir.)"[142]

Yani insanlar yıkıcı, bunalımlı, her taraftan eziyetin yağdığı bir azapta iken birdenbire kendisine bir yol gözüküyor ve çıkacağını zihninde tasarlıyor. Artık kurtulacağına kanaat getirip ona göre adımını atıyor. Tam 'kurtuldum' deyip sevinç yaşayacakken birdenbire o azaplı, eziyetli, bitmez-tükenmez azaba götürülüyor. Bu durum, herhalde psikolojinin altüst olduğu en zor anlardan biri olsa gerek.

Kısacası insanın cehennemle ilgili zihnindeki düşüncelerini gözden geçirip ona göre yeniden ahiret inancını kuvvetlendirmesi gerekir.

Bu arada cehennemle ilgili sembolik deyimler söz konusu mu, cehennemle azap şekillerini aynen anlatıldığı gibi mi almalı yoksa azabın bize ancak anlayabileceğimiz şekliyle anlatıldığına mı inanmalı? Bu ve benzeri cehennemle ilgili diğer zihinsel durumlara sosyal

[139] Secde, 32/13
[140] Hud, 11/119
[141] Kaf, 50/30
[142] Hac, 22/22

hayatla yakından bağlantılı olması dolayısıyla ‘Cehennem inancının sosyal boyutu’ bölümünde farklı şekilde değineceğiz.

b) Cehennem İnancının Sosyal Boyutu

Herhangi bir şeye inanmak beraberinde uygulamayı gerektirir. Eğer o inanca göre hareket ediyorsa demek ki o şahıs inandığının adamıdır. Yoksa yalancıdan başka bir şey değildir. “İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece ‘İman ettik’ demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır”[143]

Cehenneme inanmak da kendi dehşetine layık bir korkuyu ve sosyal hayatta da ona uygun yaşamayı gerektirir. Cehennemle ilgili çokça kullandığımız kelimelerden biri de ‘korku2dur. Kur’an-ı Kerim’de bununla ilgili olarak ‘Takva’ kelimesi geçer. Takva sahibi olanlara ise ‘Muttaki’ denir. “Muttakî'nin ‘Allah'tan korkan’ şeklindeki alışılagelen çevirisi, bu ibarenin olumlu içeriğini yeterli biçimde yansıtmaz. Yani, O'nun her zaman ve her yerde hazır olduğunun farkında olmayı ve kişinin bu farkında oluşun ışığı altında kendi varlığını biçimlendirme arzusunu. Öte yandan, bazı çevirmenlerce benimsenen “kötülükten sakınan” veya ‘sorumluluğu konusunda dikkatli olan’ şeklindeki çeviri ise, *İlahî sorumluluk bilinci* kavramının sadece belirli bir yönünü yansıtır.”[144] Kısacası ‘Şu kişi ne kadar da takvalı biri!’ derken ‘Şu kişi ne kadar da inancının getirdiği sorumluluklarının bilicindedir!’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Allah’ın anlattığı şekilde cehenneme iman eden biri oradan uzak kalabilmek için ne yapması gerektiğini iyice hesap etmeli ve onu oraya götürecek davranışlardan uzak durmalıdır. Bu ancak yazımızın başında da belirttiğimiz gibi Kur’an’da belirtilen ve uymamız gereken kurallara riayet etmekle olabilir. Ama bazen Kur’an dışında ruhban (inziva) hayatı yaşayanlara ‘çok takvalı’ tabiri kullanılabiliyor. Mesela; dünya hayatından el-etek çekip gece gündüz ibadetle meşgul olanlar, her günü oruçlu geçirenler, cinselliği hor görüp bu düşünce dolayısıyla hanımına yaklaşmayanlar da maalesef ‘takvalılar’ bölümünde yer alıyor. Oysa aynı durum Allah resulüne arz edildiğinde peygamberimiz, bu durumun Kur’ana uymadığını dile getirmiştir. *Yani takvanın (sorumluluk bilincinde olmanın) ölçüsü Kur’ana tabi olma derecesidir.*

---

[143] Ankebut, 29/2-3
[144] ESED, Muhammed, A.g.e., s. 4

Şimdi de değineceğimiz gibi cehennem korkusu konusunda asıl takva (sorumluluk bilincinde olmak) oraya götürecek şeyleri bilmek ve onlardan uzak kalmaktır. “Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır”[145]

Allah (cc), sosyal hayatla ilgili Kur’anda çeşitli kurallar koymuştur. Bu kurallar çift yönlüdür. Kuralların bir yönü amaç itibariyle Allah’ın emirlerini yerine getirmek iken diğer bir yönü ise bu kurallar uygulandığında adaleti seven herkesin mutlu yaşayacağı bir hayat meydana gelmesidir. Bu kurallar ancak her yönüyle kendisinden büyük birini istemeyen, haddi aşan, adalet, erdem, sevgi, şefkat vb. kelimeleri lügatine yerleştirmeyen, hiçbir şeyi önemsemeyen ve din konuşulduğunda alaysı tavırlar takınanlar tarafından pek sevilmez. Yani bunlar Allah’ın sevmediği günahkâr kişilerdir. “Suçlu-günahkârları susamışlar olarak cehenneme süreceğiz.”[146]

Dünya, mazlumların da zalimlerin de yaşadığı, aç ve tokun bir arada bulunduğu, bir taraftan insanın gözlerini sevinçten yaşartan fedakârlıkların var olduğu öte yandan yalan dolanın, ihanetin kol gezdiği bir yaşam yeridir. Yani bu dünya bir yönüyle cennetin, diğer yönüyle de cehennemin sembolik savaş alanıdır.

Evini cennetten bir köşe yapanları, mahallesinde cennet rüzgârları estirenleri, şehrine/ülkesine cennet esenliği, barışı, adaleti ve paylaşımı getirenleri cennet bekliyor. Onlara ‘İşte yaptıklarınız’ denecek. Bunlar için çok uğraşıp da ömrü vefa etmemiş veya bir şekilde engellenmiş olanlara “Bunun için çok uğraştınız, yapmaya çalıştığınız bu muydu?” denilerek o çok istedikleri şey ödül olarak verilecek. Öyle ya ödüllerin en büyüğü de bu değil midir? Çok istediğiniz, bir türlü gerçekleştiremediğiniz bir şeyin, her şeyin bittiğini sandığınız bir anda karşınıza ödül olarak çıkması…

Aynı şekilde evinde cehennem rüzgârları estirenlerin, mahallesini pislik içinde bırakanların, öksüzü ve yetimi hor görerek hiçe sayanların, ezilenleri/yoksulları adam yerine koymayanların, devleti yönetmeyi insanların başına ‘zebani’ kesilmek sananların, halkına cehennem hayatı yaşatanların, kan, fesat, işgal, kıyım ve savaşlarla yeryüzünü ateşe verenlerin görüp göreceği kendi elleriyle yaptıklarından başka bir şey değildir. Yani pislik içinde bırakma, hiçe sayılma, adam yerine konmama, kıyım, alev, ateş; cehennem. Onlara da ‘İşte eseriniz’ denecek; ‘ömrünüz bunlarla geçti, başka ne bekliyordunuz?’

[145] Nisa, 4/14
[146] Meryem, 19/86

Kıyamet sahnelerinden biri olarak Kur'an'da tasvir edilen A'râf olayını, hayırla şer arasında mütereddit davranan insanlara, tercihlerini hayır yönünde kullanmaları için yapılmış ilâhî bir uyarı kabul etmek mümkündür.

Yani cennet veya cehennem insanların yaptıklarının/yapmak istediklerinin karşılığıdır. "O gün kimin tartıları ağır basarsa o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir. Kimin tartıları hafif gelirse, onun anası da (varacağı yer, sığınacağı durağı) hâviye (uçurum)dır. O uçurumun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, kızgın bir ateştir."[147]

İnsanlar, bir yönüyle ahiretteki fiziki-psikolojik baskıdan oluşan cehennemini de kendi yaptıklarıyla oluşturacaktır. Cehennem ateşini bu dünyadan götürecektir. Herkes bu dünyada yaptığı kötülüklerin büyüklüğü oranında da cehenneminin dehşetini kendisi ayarlayacaktır. "Bunların üzerlerinin cehennem ateşinde kızdırılacağı gün onların alınları böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak (ve:) "**İşte bu kendiniz için yığıp-sakladıklarınızdır; yığıp-sakladıklarınızı tadın**" (denilecek)"[148]

Allah (cc), herkesten "Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar, Kaynar su ve irin (tadarlar)"[149] gibi benzeri ayetler gereğince hesabını verebileceği bir hayat istiyor. Bu davranış şekillerinin nasıl olması gerektiğini tek hüküm koyucu olarak kitabında yine kendisi belirtiyor. Mesela; "Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir" Nisa, 4/10 Bu ayeti okuyan ve samimi olarak inanan biri artık hayatında yetimlere davranış şeklini gözden geçirmek zorundadır. Bunun gibi diğer tüm ayetler de insanın bireysel ve sosyal hayatını düzenleyen ayetler olduğundan kurtuluş için bu ayetler takip edilmelidir.

Allah (cc), cehennem azabının dehşeti ile insanları korkutuyor. Ardından da bunun sebebini belirtiyor. "Şüphesiz zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O, karınlarda maden eriyiği kaynar. Sıcak suyun kaynaması gibi. (Allah zebanîlere emreder): Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (Ve deyin ki:) Tat bakalım. *Hani sen kendince üstündün, şerefliydin*!"[150] Burada kendini üstün gören, muhtaçsız gören ve belki de çok kişinin kendisine muhtaç olduğunu düşünenlere bir uyarı vardır. Allah (cc), 'En büyük, kimseye muhtaç olmayan herkesin kendisine muhtaç olduğu kişi benim. Haddi aşıp kendinizi yüceltmeyin' diyor. Ayet azaba götüren kötülüğün/günahın işlemenin mantığını belirtiyor. Yani kişi günah işliyor ve hiç umursamıyor. Bunun sonucunda

---

147 Kari'a, 101/6-11
148 Tevbe, 9/35
149 Nebe, 78/24-25
150 Duhan, 44/44-49

da farkına vararak veya varmayarak kendisini en şerefli üstün görmeye başlıyor. Dolayısıyla, **her günahta insanı küfre götürebilecek bir tehlike söz konusudur**.

Cehenneme girme gerçekleştikten sonra insan yaptıklarının yanlış olduğunun farkına varıyor. Ama artık iş işten geçmiş, hüküm verilmiştir. Dünyada sahip olduğunu sandığı şeref ve üstünlükten bir eser kalmadığı gibi etrafındakilerin hiç biri kendisine yardım etmeyecektir. Dünya hayatındayken yaptığı tüm kötülükler yüzüne yansımaktadır. "Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür."[151]

"O gün öyle yüzler vardır ki, zillet içinde aşağılanmıştır."[152] "Vech ifadesi ile insanın kendisi kastedilmektedir. Çünkü insanların en önemli azalarından biri yüzleridir. İnsanlar, yüzlerinden tanındığı gibi ayrıca iyi ya da kötü bir durumda oldukları da yüzlerinden anlaşılır."[153]

Durumun vahim olduğunu bilen cehennemdekiler, dünyada bir zorlukla karşılaşıp onu aşamadıklarında yaptıkları şey olan kaçmayı düşünürler. Ama bunun da önüne geçilmiştir. "Ondan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklardır."[154]

Her yönün kapalı olduğunu görünce görülmemiş bir pişmanlık görülecek ve sitem edecekler: "Ateşin üstünde durdurulduklarında onları bir görsen; derler ki: "…Keşke (dünyaya bir daha) geri çevrilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve mü'minlerden olsaydık."[155] Dünyada iken alay edip küçük gördüğü kişilerin safına geçmeyi isterler. Ama artık orası dünya hayatı değildir. Orası, zulümlere, haksızlıklara sabreden ve düşmanın yaptıklarını belli bir zamana (hesap gününe) erteleyen Allah'ın mutlak adaletinin hâkim olduğu bir yerdir.

Hemen akıllarına gelir ve yine dünyada yaptıkları gibi bir şans daha isterler. Ama bu Allah tarafından reddedilir. "Rabbimiz bizi (ateşin) içinden çıkar eğer yine (inkâra) dönersek artık gerçekten zalim kimseler oluruz. Der ki: "Onun içine sinin ve benimle söyleşmeyin."[156]

Tüm çözüm yolları bittikten sonra (dünyadayken) en son ve tek çözüm yolu olduğuna inanılan şeye gelir: Ölümü tercih (**intihar**) etmek. Ama bu son çare diye düşünülen şey de kabul edilmez. "…Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de:

---

[151] Yunus, 10/27
[152] Ğaşiye: 88/2
[153] MEVDUDİ, Ebu'l Al'a, A.g.e., s. 107
[154] Nisa, 4/121
[155] Enam, 6/27
[156] Mü'minun, 23/107-108

Siz böyle kalacaksınız! der."[157] "…Onlar için ne karar verilir ki böylece ölüversinler ne de kendilerine onun azabından (bir şey) hafifletilir."[158]

Konumuzun sonuna gelirken en önemli boyutuna değinmek istiyoruz. Günahkâr Müslümanların durumu ne olacaktır? Ebedi cehennemde mi kalacak yoksa günahlarını çektikten sonra alnında bir damga ile cennete mi gönderilecektir?

Bu konuda toplumda var olan ve katılamadığımız genel görüş; "Günahkâr Müslümanların cezasını çektikten sonra cennete gideceği yönündedir. Bununla ilgili İmam Maturidi görüşünü şu şekilde dile getiriyor. Biz, mü'mine işlediği günahlar zarar vermez demiyoruz. İşlediği günah sebebiyle cehennem ateşine girmez demiyoruz. Fasık da olsa dünyadan mü'min olarak çıktıktan sonra cehennemde ebediyen kalacak demiyoruz."[159]

Kur'an'da gerek cennet ve gerekse cehennemle ilgili tüm ayetlere baktığımızda ikisine de girdikten sonra çıkmanın söz konusu olmadığını görürüz. Tabi bundan önce cehenneme kimlerin gireceği konusuna değinmeliyiz.

Bazı ayetlerin yanlış anlaşılması ve bazı yanlış rivayetlerin yanlış değerlendirilmesi sonucunda cehenneme herkesin gireceği ve oradan Allah'a inananların (Müslüman olanların) çıkacağı görüşü hâkimdir. "Meryem, 19/71 de geçen 'Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür' ayeti kesimlere göre 'oraya (cehenneme) uğramak', 'cehenneme girmek' anlamında ele alınmıştır. (Bu bizce yanlıştır.) Sözlük anlamı olarak vurûd (bir şeye arzedilmek, uğramak) duhul (girmek) ile eş anlamlı değildir. O halde doğru ifade şu olacaktır. 'Her insan cehenneme sunulacak' fakat bir sonra ki ayette de açıklandığı gibi dindar, salih insanlar kurtulacak, zalimler orada yüzüstü bırakılacaklardır. 'Uğramak' kelimesi çeşitli açıklamalarla 'girme' şeklinde alınmıştır. Oysa ayette geçen 'vurûd' kelimesi 'bir şeye arz edilmek, uğramak' 'duhul' girmek ile eş anlamlı değildir."[160] Herkesin mutlaka cehenneme gireceğini savunanlar, bu ayeti siyak-sibak bağlamından kopartarak ve başlı başına düşünerek yorumlandığından farklı yere kolayca çekebiliyorlar. Oysa Meryem Suresinin 68-72. ayetlerine bakalım. "Rabbine and olsun ki Biz onları mutlaka uydukları şeytanlarla beraber haşredeceğiz. Sonra *cehennemin yanında* diz çöktürerek hazır bulunduracağız. Sonra her toplumdan Rahman'a en çok kimin baş kaldırdığını ortaya koyacağız. Cehenneme girmeye en layık olanları Biz biliriz. Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir

---

[157] Zuhruf, 43/77
[158] Fatır, 35/36
[159] Ebu Hanife, Fıkh-ı Ekber Aliyyu'l-Kârî Şerhi, Çev: Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yay, İst-1979, s. 185
[160] MEVDUDİ, Ebu-l A'la, Tefhimul Kur'an, İqra'2.0 Cd'si, Haz: Abdulvahid Metin, Meryem, 19/71 Tefsiri, İst-2004

hükümdür. Sonra Biz Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız."

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, bütün insanlar (peygamberler dâhil) hesaplarını vermek için toplanma yerinde (mahşer) toplanacaklardır. Bu, Allah (cc) tarafından kesinleşmiş bir hükümdür. Toplanma yerinin de "cehennemin yanı veya çevresi" olduğu bildiriliyor. Yani burası girilecek bir yer değil sorgulamadan sonraki cennet ve cehennemliklerin belirleneceği yerdir. Ve cehennemin herkes tarafından görüleceği başka ayetlerde sıkça dile getirilir. "Cehennem her bakanın göreceği şekilde gösterilir."[161] "Andolsun ki cehennemi mutlaka göreceksiniz! Sonra, yemin olsun ki cehennemi yakin gözüyle göreceksiniz."[162]

Yanlış inançlar yanlış mantığı ve yanlış düşünme de yanlış fikirleri beraberinde getiriyor. Yukarıdaki yanlış inancın sonucu olarak Müslümanların da cehenneme gireceği ve cezasını çektikten sonra çıkacağı sonucu çıkarılmıştır. Önce kimlerin cehenneme gireceğine bakalım. Kur'anda kimlerin cehenneme gireceği açıkça belirtilmiştir. Azgınlar, zalimler, hüsrana uğrayanlar, Hakk'a karşı duranlar, sapık ve kâfir atalarının izinden gidenler, doğru yoldan sapanlar, sapık yalancılar, Allah'ın yolunu değiştirmek isteyenler, Allah yolundan men edenler, Allah'a ve elçisine karşı gelenler, gönderilen kitap ve peygamberleri yalanlayanlar, Allah'a karşı yalan uyduranlar, ahireti inkâr edenler, ayetleri inkâr eden ve onlara karşı büyüklük taslayanlar, ayetleri yalan sayanlar, kıyameti yalanlayanlar, cehennemi yalanlayanlar, hesap gününü inkâr edenler, hesaba çekileceğini ummayanlar, haddi aşanlar ve Rabblerine inanmayanlar, namaz kılanlardan olmayanlar, sefahate dalanlar, malın mülkün kendisini ebedî kılacağını sananlar, büyüklük taslayanlar, yalnız kendini güçlü ve değerli sananlar, yeniden dirilmeyi inkâr edenler, şirk koşanlar, putlara tapanlar, ahiret hayatından şüphe edenler, ilâhlık iddia edenler, Allah'a kulluğa tenezzül etmeyenler cehenneme gireceklerdir.[163]

Sayılanlara bakıldığında, cehenneme herkesin girmeyeceği belirtiliyor. Girenler ise ancak kâfirler ve müşriklerdir. Yani Mü'min-Müslüman olan hiç kimse cehenneme girmeyecektir. Şu ayetler de konuyu net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Doğrusu bize vahyedildi ki azap yalanlayıp sırt çevirenlerindir."[164] "İşte bugün rezalet ve kötülük inkâr edelere aittir."[165] "…O ateş kâfirler için hazırlanmıştır."[166]

---

[161] Naziat, 79/36
[162] Tekasûr, 102/6,7
[163] Bkz. 2/23-24, 3/12, 4/56, 7/36, 20/127, 24/36, 32/20, 39/24-25, 37/68-71, 39/47-48, 104/1-9 vb.
[164] Ta-ha, 20/48
[165] Nahl, 16/27

Ancak bunlardan farklı bir durum daha var. Kendi iradesi dışında günaha bulaşan yahut da başkaları tarafından özgürlüğü kısıtlanan mazlumlar var. Bu kişilerin Cennete ya da Cehenneme gideceğini elbette Allah bilir. Kuran'da bu konuyla ilgili ayetler var. Bunlar bize bu konu hakkında fikir verebilir.

Ar'af Suresinin 46-49 ayetlerinde belirtiliyor ki cennetle cehennem arasını bir perde böler. "Orta yerde de bazı kimseler var ki herkesi görünüşlerinden tanırlar. Cennet halkına, 'Selam size' diye seslenirler. Bunlar oraya (cennete), canları istedikleri halde giremediler. Gözleri ateş halkına çevrildiğinde, 'Rabbimiz, bizi zalim toplulukla birlikte bulundurma,' derler. Orta yerde bulunanlar, görünüşlerinden tanıdıkları kimselere seslenirler: 'Sizin cemaatiniz ve büyüklük taslamış olmanız size hiç bir yarar sağlamadı. Allah, onlara bir rahmet dokundurmayacak diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?' (Orta Yerdekilere şunlar denecektir:) "Cennete girin; size bir korku yoktur ve üzülmeyeceksiniz de."

Şu ana kadar ortaya çıkan durum şu; Müslümanların hiçbir zaman cehenneme girmeyeceği, cehennemin kâfirler, müşrikler, azgınlar vs. için hazırlanmış olduğu, bazı kısıtlı kişiler veya istemeyerek de olsa kafası karışık bir şekilde günah işlemiş olanların cennet cehennem arasında bir müddet bekletilip sonra haklarındaki hükmü Allah'ın verecek olmasıdır.

Şimdi de sosyal hayatta insanların Allah'ın emirlerine lakayt davranmasına, dini emirleri önemsemeyip yasaklarından kaçınmamasına sebep olan yanlış bir inanca değinmemiz gerekiyor. Malumdur ki toplumda şöyle bir inanç söz konusudur. 'Müslümanlar işledikleri adaletin yerine gelmesi için günahların cezasını cehennemde çeker, cezası bittikten sonra cennete gider.' Bu inanç, Müslümanların günahlara daldığı zaman 'Eyvah perişan olduk!' deyip ümitsiz olmamaları için ortaya atılmış bir inanç olsa gerek. Bu ise iyilik yapayım derken kötülüğe hizmet etmekten başka bir şey değildir. Çünkü Müslümanların nasıl yaşaması gerektiğini, nelerin günah olduğu, Allah'ın kimleri affedeceği ancak bizzat Allah'ın kendisinin bildirmesi ile bilebiliriz. Yoksa fazlaca insancıl davranıp Kur'anda belirtilmediği bir şekilde insanlara ümit vermemiz hem kendimizi kandırmak hem de başkalarını yanlışa yönlendirmekten öteye geçmez.

Şu anda toplumun birçok kesiminde 'Ya bu toplumda İslam'ı yaşamak gerçekten de zor. Ama Allah (cc) öyle bir affedicidir ki yeter ki insan, lailaheillallah muhammedun resulullah deyip kalbini temiz tutsun sonuç cennettir' diye bir inanç söz konusudur. Hemen akla şu ayet gelmiyor değil. "Sakın o çok aldatıcı şeytan sizi Allah'ın affına güvendirerek

---

[166] Bakara, 2/24

aldatmasın."[167] Bu sefer, 'Peki günahlar ne olacak?' diye sorulduğunda ise, 'Biraz ateş dokunduktan sonra Allah (cc) tekrar cennete koyacaktır' denilmektedir. Şimdi de bu durumu inceleyelim.

Bizler Allah (cc) tarafından kitapla (Kur'anla) muhatap kılınan kişileriz. Cennette günahkârların bir müddet bekleyip tekrar cennete gideceği düşüncesi yine kitapla muhatap olanların düşüncesidir. Yoksa inanmayanların zaten böyle bir düşüncesi söz konusu değildir. Geçmişte aynen bizim gibi kitaba sahip olup cennete talip olduğunu söyleyenlerin yanlış düşüncelerini Allah (cc) değişik ayetlerde bize bildirip uyarıyor. Ayetlere bakalım.

"Görmüyor musun, o kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanlar, aralarında hüküm vermek için **Allah'ın kitabına davet olunuyorlar** da, sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyorlar. Bunun sebebi, onların '*belli günlerden başka bize asla ateş azabı dokunmaz*' demeleridir. Uydurageldikleri yalanlar dinlerinde kendilerini aldatmaktadır."[168]

"İsrailoğulları: Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki (onlara): **Siz Allah katından bir söz mü aldınız** -ki Allah sözünden caymaz-, yoksa **Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz**?"[169]

Yukarıdaki ayetlerde birkaç yer özellikle bu düşüncenin nereden çıktığını ortaya koymaktadır. Bu inanca sahip olanlar **Allah'ın kitabına davet olunan** ama bunu önemsemeyip hoşuna giden durumu devam ettirmek isteyenlerin düşüncesidir. Hz. Musa döneminde yaşayanlar aynı bizim gibi hak dinle muhatap olan kişilerdi. Bu inançta olanlar bakıyorlar Allah'ın emrini yaşamak zor, boyuna günaha dalıyorlar, dünyanın çekiciliğinden, nefsin isteklerinden dolayı günahtan vazgeçip tevbe etmek de istemiyorlar. Çünkü tevbe bir işe pişman olup artık yapmamak için Allah'a söz vermektir. Bunu bildiklerinden mantıkları bir çözüm yolu olarak tahrife alışmıştı. Cumartesi yasağını çiğnedikleri gibi bu konuya da el atmışlardı. Bildiğimiz gibi ayette şöyle diyor. "Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk."[170]

Allah (cc) onlara cumartesi gününde balık avlamayı yasaklıyor. Onlar dünya malına aşırı düşkün olduklarından dolayı balıkları görünce dayanamıyorlar. Allah'ın emrine direkt olarak da karşı çıkmış olmak da istemiyorlar. 'Ne yapalım?' derken bir yönüyle kendilerini memnun edecek bir yönüyle de Allah'ı kandırmış olup emrini çiğnememiş olacağı bir çözüm(!) buluyorlar. Cumartesi günü balıklara tuzak atıyorlar. O gün balıkları avlamıyorlar

---

[167] Lokman, 31/33
[168] Al-i İmran, 3/23,24
[169] Bakara, 2/80
[170] A'raf, 7/163

Allah’ın emrini çiğnememiş olmak için(!) ertesi gün tuzaktan kaçamayan balıkları yakalıyorlar. Böylece hem Allah’ın emri çiğnenmemiş oluyorlar hem de istediklerini elde etmiş oluyorlar. Sanırım günümüzde bizler de cumartesi yasağına benzer durumları bu şekilde kılıfına uydurarak çözüyoruz. Hem dünyada mutlu bir menfaat kazanırken ahirette de olsa olsa az bir sıkıntıdan sonra cenneti de hak etmiş oluyoruz(!).

Oysa Allah (cc) böyle demiyor. “Ey Kitap verilenler! Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan yahut **cumartesi güncüleri lanetlediğimiz gibi lanetlemeden önce**, yanınızdakini tasdik ederek indirdiğimiz kitaba inanın; Allah'ın emri daima yapılagelmiştir.”[171] Burada kitap verilenlere uyarı var. Hemen itiraz gelebiliyor. Bu Hıristiyanlarla ilgilidir. Bununla ilgili tüm ayetlerin bize de hitap ettiğine dair açıklamalarımızı önceki bölümlerde açıklamıştık. “Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar haksızlık yapmaz.”[172]

Kur’an’ın vurgusu şudur: Cennet Müslümanlar için Cehennem de kâfirler içindir. Günahkâr Müslümanlar için ise, "İman edip salih amel işlemeleri ve tevbe etmeleri" kaydıyla bağışlanacağı müjdesi verilmektedir. Tevbe etmekten kaçınan ve salih amel işlemeyen, Allah'tan bağışlanma dilemeye tenezzül etmeyenlerin ise, İslam gibi bir derdi yok demektir.

Bu açıklamalarımızın yanında, “Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür”[173] ayeti ve benzeri ayetler ‘Herkes zerre miktarının hesabını çekecekse Müslümanların günahlarının durumu nasıl olacak?’ gibi sorular çerçevesinde kafa karıştırır gibi gözüküyor. Oysa Kur’an bütün olarak ele alındığında sorun kalmayacaktır.

“Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkulması gerekiyor ise öylece korkun. Sakın Müslüman olmaktan başka bir sıfatla can vermeyin.”[174] Yusuf (a.s.)da “...Ya Rabbi beni Müslüman olarak öldür ve Salih kullarının arasına kat” [175] buyuruyor. Allah tarafından bağışlanmak ve de Cennet’e gidebilmek için Müslüman olarak ölmeyi başarmak gerekmektedir. Allah daima cenneti Müslümanların; Cehennem’i de kâfirlerin mekânı olarak vermektedir. Müslüman olarak ölmeyenlerin ise Allah katında Cehennem’den başka karşılığı yoktur. Müslüman olarak ölenleri ise bir biçimde bağışlayarak Cennet’e koyacağını açıkça beyan ediyor. “Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi

---

[171] Nisa, 4/47
[172] Nisa, 4/49
[173] Zilzal, 99/7-8
[174] Al-i İmran, 3/102
[175] Yusuf, 12/101

şerefli bir yere yerleştiririz."[176] Müslüman olarak ölmeyenlerin ise; onların Cehennem'e girip çıkmaları gibi bir şanslarının olmadığını, aksine orada ebediyen kalacaklarını da açıkça beyan ediyor.

"…Onlar için göğün kapıları açılmaz ve halat (ya da deve) iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete girmezler. Biz suçlu-günahkârları işte böyle cezalandırırız."[177] "…Allah şöyle buyuracak: Sizin ikametgâhınız, Allah'ın dilemesi müstesna, ebedi kalmak üzere ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, her şeyi bilendir."[178]

Ayette geçen 'Allah'ın dilemesi müstesna, ebedi kalmak üzere ateştir' ifadesi ile ilgili olarak rahmetli Elmalılı Hamdi Yazır şöyle der: "O ateş, cehennem ateşi, oturacak yeriniz ikametgâhınız, yatağınızdır. Orada insan ve cin hepiniz ebedî olarak kalacaksınız, ancak Allah'ın dilediği müddet müstesna buyrulmayıp da, 'dilemesi müstesna' buyrulmasından anlaşılır ki, cehennemde ebedî kalmaktan bu istisna bazı şahıslara değil, bazı zamanlara aittir. Ve beyan olunduğuna göre Allah'ın dilediği bazı zamanlar kâfirler, ateşten çıkarılıp soğuğa, çok soğuğa atılacak, sonra yine ateşe döndürüleceklerdir."[179]

Ayetlerde gayet açıktır ki; cehennemden çıkış imkânsızdır. Fakat geleneğimizdeki bu yanlış inanışın, biraz İslam tarihi karıştırıldığında Kur'an'dan değil de siyasi ve itikadi fırkalaşma sonucunda ortaya çıktığına şahit oluruz. Yani bazı gruplar, sırf büyük günah işlemiş Müslüman'ı kurtaralım derken Kur'an dışı bir inanışa sebep olmuşlardır.

Cehennemde ister ebedi kalınsın ister kalınmasın bunun itikadi manada o kadar da önemli bir husus olduğunu sanmıyorum. Çünkü bu konuyu çözecek olan yine Allah (cc)'tır. Çözülecek yer de bu dünya değil ahirettir. Şu an itibari ile bir somut sonucun çıkması söz konusu değildir. **Asıl önemli olan *bu inancın zihinlerde ve sosyal hayatta dini manada yaptığı tahribattır.***

Bu inanç, ucuz cennet mantığına yol açmıştır. 'Nasıl olsa eni sonunda cezamı çekip cennete gideceğim, kalbinde zerre kadar imanı olan cehennemde ebediyen kalmayacakmış, şimdilik günah işleyeyim de sonra cezamı çeker cennette keyfimi sürerim' mantığıyla hareket etmeye sebep olmaktadır.

Zihinde İslam olduğu sanılan bir dine inanç olmasına rağmen normal yaşantıda tamamıyla dinin zıddına laubali bir hayat söz konusudur toplumumuzda. Cehenneme gitmemek ancak ***aklı çalıştırmak,*** ("Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık, çılgın alevli

[176] Nisa, 4/31
[177] A'raf, 7/40
[178] En'am, 6/128
[179] YAZIR, Muhammed Hamdi, İqra'2.0 Cd'si, Haz: Abdulvahid Metin, En'am Suresi, 6/128 Tefsiri, İst-2004

cehennemlikler içinde olmazdık"[180] derler.) ***İman etmek*** *ve* ***İslam'ı hayatının her alanında uygulamaya çalışmak/uygulamak,*** ("İman edip salih amellerde bulunanları müjdele. Gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır.")[181] *Ve son olarak da* ***Müslüman olarak can vermekle*** *olur*. ("Kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine *ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur*. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.")[182]

Bu konuda Allah (cc) herkese öğüt alabileceği süreyi tanıyacak ve sorularını ona göre sorup hesabını da ona göre alacaktır. "Orada,'"Rabbimiz, bizi çıkar da yapmış olduğumuzdan farklı işler yapalım,' diye feryat ederler. Öğüt alabilecek bir kişinin öğüt alabileceği kadar uzun bir süre sizi yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse tadın. Zalimlerin yardımcısı yoktur."[183]

2- CEHENNEM VE CEHENNEMDE İNSAN DAVRANIŞLARI

Cehennemin en genel tanımı 'Çekilmeyecek, dayanılmayacak kadar dehşet bir yer' olmasıdır. Bu belli olduktan sonra cehennemle ilgili bazı tartışmaların fazla bir önemi kalmıyor. 'Ebedi mi değil mi? Cehennem ebedi de azap süreli mi? Orada fiziksel azap mı var yoksa ruhsal boyutu ön planda olan psikolojik azap mı var?' gibi sorular ikincil derecede önem arz eden sorulardır.

Şimdi de cehennemin çekilmeyecek ve dayanılmayacak kadar dehşet durumuna değinelim. Gördüğümüz kadarıyla insanlar, cehennemle ilgili konuşup da huzurlarını kaçırmak istemiyorlar. Oysa inananların, Kur'anla muhatap olması, dolayısıyla Kur'andaki her şeyle yakından ilgilenmesi gerekir. Kur'anla muhatap olmak, Allah'tan korkmaya ve zihni ahlaksızlık tasallutundan kurtarmaya sebep olan bir süreç olacaktır. İnananlar, istek ve arzularını imtihanın gereği olarak hoşuna gitmese de Kur'ana tabi kılmak zorundadır.

Cehennemin durumunu incelediğimizde hoşumuza gitmeyen her şeyin bulunduğu bir yer olduğundan insanlara anlatırken kişinin sakınma/etkilenme durumuna göre dehşetin her türlüsü var gibi anlatılabilinir. Mesela İmam Gazali, hadislerden de faydalanarak insanları etkileyebilmek için cehennem azabına çok farklı, dehşet tasavvurlar da eklemiştir.

"Onlar (cehenneme gidenler) için demirden yapılmış tokmaklar vardır. O tokmaklarla alınları kırılır. Ağızlarından irin akar. Susuzluktan ciğerleri paramparça olur. Yanakları üzerine gözbebekleri akar. Yanaklarından etler düşer. Derileri pörsüdükçe onlara

---

[180] Mülk, 67/10
[181] Bakara, 2/25
[182] Nisa, 4/18
[183] Fatır, 35/36-37

başka deriler giydirilir. Yakılmaya devam edilir. Kemikleri etten sıyrılmıştır. Onlar, o ateşlerin alevleri arasında ümitsiz kalır. Ölümü temenni ederler fakat ölmezler/öldürülmezler.

Acaba yüzleri kömürden daha fazla siyahlaştığı, gözleri körleştiği, kulakları kesildiği, dilleri tutulduğu, belleri kırıldığı, kemikleri hurdahaş olduğu, derileri yırtıldığı, elleri boyunlarına bağlandığı, alınları ile ayakları bir araya getirildiği, yüzleriyle ateş üzerinde yürüdükleri, gözleriyle demir dikenlere bastıkları halde onlara baksan senin durumun ne olacaktır? Ateşin alevleri onların bedeninin parçaları içinde gezer. Cehennemin yılan ve akrepleri azalarının üzerine yapışır. Acaba bu durumu görürsen halin ne olacaktır?"[184]

Bizler de Kur'an merkezli ilerleyerek cehenneme girişten itibaren yaşanacak dehşet görüntüleri sırasıyla inceleyelim.

Kur'anda cehennem azabının anlatımıyla ilgili tekrarlamalar söz konusudur. Ki bu da belli konuları anlattıktan sonra daha iyi bir etkileme olması için farklı sure ve ayetlerde tekrar edilmiş azap şekilleridir. Bizler hepsinin ortak yönlerini ele alan ayetleri irdeleyip konumuzun boyutuna göre inceleyeceğiz.

Cehennem, ancak anlayabileceğimiz bir ölçüde bize bildirildiğinden bu dünyadaki benzer dehşet olaylarla anlatılıyor. Allah (cc) dünyada suçlulara yapılan muamelenin aynısıyla başlıyor. "Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!"[185] Hesap var. Çünkü onlar uyarılara rağmen adaletten uzak, Allah'ın emirlerini takmaz bir halde hem kendi nefislerine hem de başkalarına zulmettiler. Hesabını verecekler. "Onu yakalayın da, (ellerini boynuna) bağlayın. (sonuç bellidir:) Sonra alevli ateşe atın onu!"[186] "Onun yedi kapısı vardır; onlardan her bir kapı için bir grup ayrılmıştır."[187] Tabi buradaki yedi rakamsal manada yedi olabileceği gibi mübalağa manasında "çokça" şeklinde de kullanılmış olabilir. Bu ve bunun gibi ayetlerde yine temel husus farklı bir boyutun olduğunu kavramaktır. "Öyleyse içinde ebedi kalıcılar olarak cehennemin kapılarından girin."[188] Cehenneme giriş bu süreçle başlamış oluyor.

"(Kendileri de) Dikilip-yükseltilmiş sütunlarda (bağlanacaklardır)"[189] "Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır."[190] Yani kaçacak bir yer yok kontrol tamamıyla insandan çıkmıştır. İnsan,

---

[184] GAZÂLİ, Muhammed (Ebu Hamid), İhya-u Ulûmi'd-Din, Çev: Mehmet A. Müftüoğlu, IV. Cilt, Tuğra Neşriyat, İst-1989, s. 949
[185] Saffat, 37/24
[186] Hakka, 69/30
[187] Hicr, 15/44
[188] Nahl, 16/29
[189] Humeze, 104/9
[190] Yasin, 36/8

sadece dünyadan ahirete götürdüğü haksızlık, zulüm, rüşvet, öldürme, işkence vb. ateşlerin karşılığını bizzat görecek olan edilgen bir durumdadır.

Bu ateş, bir anahtarın kapısını kilitlediği herhangi bir cezaevi gibi insanın üzerini kaplayacaktır. "Hayır; andolsun o 'hutame'ye atılacaktır. Hutamenin ne olduğunu sana bildiren nedir? Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki o yüreklerin üstüne tırmanıp çıkar. O onların üzerine kilitlenecektir."[191]

Cehennemde aynı cezaevindeki gibi onlara azabı uygulayacak, hiçbir duygusallık ve acıma gibi özelliklere sahip olmayan görevlendirilmiş gardiyanlar da bulunmaktadır. "Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."[192] Melekler, cehennemdekilere fiziki eziyet etmek için çeşitli aletlerle donatılmışlardır. "Bir de onlar için demir kamçılar vardır."[193] Demir kamçıların yaptığı tahribat bedensel açıdan çok büyüktür. "Orda kendileri için 'kemikleri çatırdatan inlemeler' vardır."[194] Ve "Orada onların (öyle feci) nefes alıp vermeleri vardır ki!"[195] Bu nefes alıp verme bir yönüyle nefes darlığı veya bunaltıdan olabileceği gibi sinirlerin gerginleşip bir şey yapamamanın getirdiği pişmanlık solumaları da olabilir.

Çeşitli katlanılmaz eziyetlerden perişan hale gelenler yemek isterler. Yemek konusuna geçmeden önce değinmemiz gereken bir durum var. Yemek konusunu bazı ayetlerde 'onlara yiyecek yoktur' bazılarında 'yiyecek olarak diken vardır' şeklinde görebiliriz. Bu ayetler yüzeysel manada incelendiğinde çelişki varmış gibi gözükebilir. Oysa biz biliyoruz ki cehennem, genel manada istenilen herhangi bir güzelliğin olmadığı bir yer olduğundan yemek ve su konusunda da durum değişmeyecektir. Cehennemdekiler için yemek istemek güzel bir davranış olduğu zaman onlara herhangi bir yemek yok. Çünkü o sırada onlara yapılabilecek en büyük azaplardan biri de aç bırakmak olacaktır. Bu durum geçtikten sonra bu sefer onların da razı olmayacağı yemek denilemeyecek şeyler onlara yiyecek olarak (zorla da olsa) verilecektir. Yani aç bırakma veya yemek verme tamamıyla cehennemdekilerin hoşuna gitmeyecek şekilde değişik zamanlarda uygulanacaktır.

"Ateşin halkı cennet halkına seslenir: "Bize biraz sudan ya da Allah'ın size verdiği rızıktan aktarın." Derler ki: "Doğrusu Allah bunları inkâr edenlere haram (yasak) kılmıştır"[196] Buradan anlaşılıyor ki cehennemdekilerle cennettekiler bir şekilde muhataptırlar. Dünyada

[191] Humeze, 104/4-8
[192] Tahrim, 66/6
[193] Hac, 22/21
[194] Enbiya, 21/100
[195] Hud, 11/106
[196] A'raf, 7/50

onları bir lokmadan bile mahrum bırakanların düştüğü bu hal herhalde adaletin bir boyutu olsa gerek. Onların bu ilk talepleri geri çevrilerek onlar ümitsiz bir halde bırakılır.

Bu durum geçip artık unuttukları bir dönemde onlara yiyecek gelecek, "Onlar için (zehirli olan) dari' dikeninden başka bir yiyecek yoktur. Ne doyurup-semirtir ne açlıktan korur."[197] Bu ayet durumu ortaya koymaktadır. Yani onların istediği manada insanın hoşuna giden insanı doyuran bir yiyecek onlara verilmeyecektir. Onlara verilen tamamıyla hoşlarına gitmeyen ve onları pişman eden bir yiyecektir.

"Sonra zakkum yemeğinin üzerine onlar için, kaynar su karıştırılmış bir içki vardır. Sonra kesinlikle onların dönüşü, çılgın ateşe olacaktır."[198] Zakkum yiyeceği de cehenneme has bir yiyecek olup zehirli ve çok kötü bir yiyecektir. Kur'ân-ı Kerîm'in dört sûresinde toplam 15 âyette[199] zakkum kelimesi geçmektedir. "Doğrusu günahkârların yiyeceği zakkum ağacıdır; karınlarda suyun kaynaması gibi kaynayan, erimiş maden gibidir."[200] Dünyada iken nasıl ki yoğun bir yemekten sonra insan boğazı tıkanıp susarsa zakkumdan sonra da susayanlara "Ateşin halkı cennet halkına seslenir: "Bize biraz sudan ya da Allah'ın size verdiği rızıktan aktarın." Derler ki: "Doğrusu Allah bunları inkâr edenlere haram (yasak) kılmıştır"[201] ayeti gereği aynen yemekteki isteğin yerine getirilmemesi gibi önce su verilmez. Ardından onlara hoşa gitmeyecek bir su ve irin, yine hoşa gitmeyecek şekilde sunulur.

"İşte bu; kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar."[202] "Bununla, karınlarının içindeki (organlar) ve derileri eritilecektir."[203] Eziyet vücudun her zerresine ulaşacaktır. Bir taraftan su diğer taraftan cehennemin en dehşetli azap araçlarından biri olan ateş dolayısıyla deriler perişan bir hal alacaktır. "Derileri kavurup soyar."[204] Tam "Artık bitti herhalde bu sondur" denildiği zaman Allah (cc) yine buyuruyor. "Derileri yanıp döküldükçe azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz."[205] "Ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız."[206]

Tüm bunlardan sonra her anın eziyetten başka bir şey olmadığı bu cehennemde bir an olsun soluklanmak isteyecekler cehennemdekiler. "Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: Rabbinize dua edin, bizden, bir gün olsun azabı hafifletsin! diyecekler."[207] Hiçbir

---

[197] Ğaşiye, 88/6-7
[198] Saffat, 37/67-68
[199] Bkz. el-İsra, 17/60; es-Saffat, 37/62-67; ed-Duhan, 44/43-46; el-Vâkıa, 56/51-55
[200] Duhan, 44/43-46
[201] A'raf, 7/50
[202] Sad, 38/57
[203] Hac, 22/20
[204] Mearic, 70/16
[205] Nisa, 4/56
[206] İsra, 17/97
[207] Mü'min, 40/49

güzel isteğin yerine gelmemesi gibi bu istek de reddedilecektir. “İnkârcıların yalvarışı şüphesiz boşunadır.”[208]

Yani cehennem hayatı; yiyeceklerin zakkumdan, içeceklerin kaynar sudan, giyeceklerin ateşten olacağı ve her ne zaman buradan çıkmak istendiğinde geri döndürüleceği bir hayattır.[209] **Kısacası tam bir hüsran!**

Allah (cc) insanları kötülükten sakındırmak için bu dünyada yapılan/yapılacak kötülüklerin karşılığının boyutunu anlatıyor. Bu durum fazlaca hümanist düşünenlere ‘Ya bu kadar da azap olur mu?’ dedirtebilir. Allah (cc), ise bir nevi uyarıyor; ‘Onların yaptıkları çirkinlik, fuhşiyat, tecavüz, gasp, işkence vb. şeylerin boyutunu gidin bu zulümlere uğrayanlara sorun. Onların vereceği cevaptan sonra bir daha düşünün.’

Ayrıca bizler **Ğayb**, yani bilemediğimiz, kavrayamadığımız şeylerle ilgili olarak “Onlar, gaybe inanırlar”[210] ayeti gereğince bize nasıl bildirilmişse öylece inanırız. Allah’ın yapacağını söylediği bir şeyi bizler, kendi eksik/duygusal özelliklerimizle sorgulayamayız. Çünkü bu konu daha çok bizim algımızı aşan bir durumdur. Cennet-cehennem de bu gaybi alanlar içerisindedir. Yoksa ‘Allah bu anlattıklarını yapmayacak. Sadece insanların kötülüklerden uzaklaşıp iyi şeylere yönelmesi insanları korkutmak için yaptığı tasavvurlardır’ diye düşünüp bir blöf gibi sunulmasından yine Allah’a sığınırız.

Bizlere düşen Allah’ın bizden istediği emirleri yapmak, yasaklarından sakınmaktır. Yani dini yaşamaktır. Dini yaşamak derken bunu, Allah resulünün yaşantısına uyguladığı Kur’andan almak zorundayız. Yanlışlarıyla oluşturulmuş toplumun geleneğinden değil. Her konuda ölçüyü toplumun yapısına/inancına bırakırsak Kur’an hayatımıza yön veren bir kitap olmayacaktır. “Artık insan dini hayata bağlanacak fakat nasıl bağlanacağını toplum öğretecektir. Din sevilecek fakat nasıl sevileceğini toplum gösterecektir. Onun üzerinde muhakeme yapılacak fakat hangi hudutlar içinde muhakeme yürütüleceği yine toplumdan öğrenilecektir.”[211] Yani dini yaşamanın ölçüsü, doğruluğu toplumun geleneği olacaktır.

İşte bu yanlış durum aşılıp din asıl kaynağından öğrenilerek yaşanmaya çalışıldığında/yaşandığında hem misafir bulunduğumuz bu dünyada cehennem hayatı olmayacak hem de asıl yaşam alanımız olacak olan ahirette de azap söz konusu olmayacaktır. Çünkü cehennem ateşi bu dünyadan götürülecektir.

---

208 Mü’min, 40/50
209 Bkz. Duhan, 44/43-46, Ğaşiye, 88/1-7, Hac, 22/19-22
210 Bakara, 2/3
211 PAZARLI, Osman, Din Psikolojisi, Remzi Yay, İst-!968, s. 49

1- CENNETLE İLGİLİ MÜLAHAZALAR

Cennet, dünya hayatında Allah'a inandıktan sonra O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınan kişilerin, yaptıklarına karşılık olarak ahirette yeni yaşantısını sürdüreceği yerdir. Burası imtihanın, eziyetin, ölümün olmadığı mutluluk diyarıdır. Kısacası insanın dilediği her türlü güzelliğin karşılıksız verildiği, para, menedilme, kin, kıskançlık, öfke, kibir gibi hasletlerin ortadan kalktığı bir yerdir.

Kur'an evrensel olduğu için Allah (cc), cennetin vasıflarını anlatırken tüm insanların ortak mutluluk duygularına ve zevklerine hitap etmiştir. Irmakların şırıl şırıl, aktığı bahçeler, her türlü meyve, güzel bir hava durumu, hiçbir endişenin olmaması, hiçbir güzellikten menedilmemek gibi durumlar, dünyanın her yerinde, yediden yetmişe herkesin hoşlandığı şeylerdir.

"Kur'anda anlatılan bu genel durumlar dışında herkesin kendi yöresindeki anlayış ve zihniyete göre bazı şeylerin anlatıldığı da bir gerçektir. 'Yayılmış gölge, çağlayarak akan sular'[212] vb. anlatımlar, çölde yaşayanların arzuladıkları nimetlerdendir. Çöl insanı hayalinde gölge ve çağlayanlar düşünür ve arzular. İşte bu arzu burada dile getirilmektedir. "Birçok meyveler bitip tükenmeyen yasak edilmeyen"[213] bu meyveler teker teker sayılmadan çölde yaşayanların bildikleri meyve çeşitleri belirtildikten hemen sonra topluca ifade edilmektedir."[214]

"Onda meyveler ve salkımlı hurmalıklar var."[215] Hurma, soğuk iklimlerde olmayan ya da diğer yerlerdeki insanlar için çokça aranan bir yemiş olmayabilir. Ama hurmanın, çöl ikliminin olduğu Arabistan'da yaşayanlar için en güzel yemişlerden biri olduğunu biliyoruz. Kur'an tebliğ olarak *yerel unsurları* da kullanmaktadır. Bunun ardından da yine *genel kaideyi* koyuyor. "İstek duydukları her şey onlarındır."[216]

Buradan şunu anlayabiliriz. Bir kimse Kur'anın evrenselliğini göz önüne alarak cenneti tasvir ederken temiz olan her türlü yiyeceği göz önünde bulundurabilir. Kur'anın indiği sırada muhatap genel olarak Araplar olduğundan bu unsur kullanılmıştır. Şimdi kutuplarda yaşayan biri için en zevkli yiyeceklerin başında balık ve çeşitleri geliyorsa onlar da cennete gittiklerinde 'İstek duydukları her şey onlarındır' ayeti doğrultusunda cenneti, en lezzetli balıkların var olduğu bir yer olarak düşünebilir. Yani Karadenizlinin biri, 'Demek ki cennette hamsilerin en güzeli de olacak ha!' diye düşünebilmelidir.

---

[212] Vakıa, 56/31
[213] Vakıa, 56/32-33
[214] KUTUP, Seyyid, Fîzılal-il-Kur'an, Çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Birleşik Yay, Cilt. 14, İst-Tarihsiz, s. 251-252
[215] Rahman, 55/11
[216] Yasin, 36/55-58

a) Cennetin Psikolojik (Zihinsel) Algılanışı

İnsana, yaratılış itibariyle bazı şeyler sevdirilmiştir. Hemen herkes bu şeylere bir yakınlık ve sevgi duymaktadır. “Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara **süslü (güzel) gösterilmiştir**”[217] Bu sevgilerle donatılan insanlar, bu dünyaya geliş amacı olan Allah’a kulluğunu yerine getirirse bu sevdiklerinden de daha hayırlı ve güzel olanına sahip olacaklardır. “Bunlar (yukarıda sayılan şeyler) dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır. De ki: **Bundan daha iyisini size haber vereyim mi**? Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, Rab'lerinin katında, altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah kullarını hakkiyle görücüdür.”[218]

Cennet, zihinlerde daima güzelliği temsil etmiştir. Kur’anda anlatılan cennetteki güzellikler de insanlara dünyada sevdirilen benzer özelliklerdeki tasvirlerdir. Tabi dünyadakilerin benzeri şeklinde anlatılması insan tasavvurunun ancak böyle kavrayabilmesinden dolayıdır. Biliyoruz ki insan zihni, ancak dünyada var olan herhangi bir şeyin benzerine bakarak daha üst seviyedeki şeyleri düşünebilmiştir. Mevcutların bilgisinin birleşimi sonucunda bilmediklerine ulaşmıştır. “Kendilerine rızık olarak bu ürünlerden her yedirildiğinde: "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" derler. **Bu onlara (dünyadakine) benzer olarak sunulmuştur**.”[219]

Cennetin durumu bundan dolayı zihinlerde farklılık arz edebilir. Mesela; çocuk yaştaki biri için cennet, bu dünyada parasızlıktan alamadığı ve çok arzuladığı bisikletlerle dolu **güzel** bir yerdir. Biraz daha büyüyüp genç yaşa geldiğinde cennet, istediği süper arabaların olduğu, herhangi bir yere giderken izin almasına gerek kalmayan **güzel** bir yerdir. Olgun yaşlara geldiğinde cennet, çevresinden farklı daha güzel bir yaşamın arandığı, dünyadakilerden çok daha farklı bir hayatın olduğu **güzel** bir yerdir. Yaşlılık döneminde ise cennet, ailenin tüm fertleri hanım, evlat, torun, dost-ahbap ile beraber kalınan hiçbir sıkıntının olmadığı **güzel** bir yerdir. Kısacası bir hayat boyunca cennetin vasfı zihinlerde farklı şekillerde algılanabilir. Ama hepsinin ortak noktası oranın güzel bir yer olmasıdır. Zaten bu, ayette en güzel şekilde dile getirilmiştir: “Orada nefislerin arzu ettiği ve gözlerin lezzet (zevk) aldığı her şey var.”[220]

Bu portreyle Allah (cc) farklı şartlardaki herkesin zihninde mutluluğun gerçeğini çiziyor. Savaşta, eziyette, sıkıntıda olanlar için cennet bir kurtuluştur. “Onlar ki, hicret ettiler,

---

[217] Al-i İmran, 3/14
[218] Al-i İmran, 3/14-15
[219] Bakara, 2/25
[220] Zuhruf, 43/70-71

yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım."[221] Artık eziyet bitmiş huzur ve güven söz konudur. "Onlar (cennet) odalarında güven içindedirler."[222]

"Hayatı zenginlik, refah içinde geçip infakını veren, İslam'ı güzelce yaşayanlar Hz. Süleyman gibi) için cennet ne anlam ifade ediyor?" sorusuna da onların zihni yapılarına göre cevap veriliyor: "Ey mutmain (tatmin bulmuş) nefis Rabbine, hoşnut edici ve hoşnut edilmiş olarak dön. Artık, kullarımın arasına gir, cennetime gir."[223]

Ayrıca her zengin olup rahat içinde olacak kişilerin de korktuğu birçok şey vardır. Bunların en başında da gerek kendisi ve gerekse yakınları açısından duyduğu en büyük korku bunları kaybetmesidir. Yani zevkleri yarıda kesen önüne geçemediği, engelleyemediği bir şey; **Ölüm korkusu**. Oysa cennette bu durum da çözülmüştür. "Yalnız ilk ölümümüz, başka ölüm yok ve biz azâba da uğratılmayacağız ha?!"[224]

Kısacası, dünyada insanlar yaşarken akla gelebilecek her türlü sıkıntının kaldırıldığı ve dünyada akla gelebilecek her türlü güzelliğin de üstünde güzelliklerin verileceği bir yerdir cennet. Zihnimize bunu yerleştirip bu şekilde iman ettikten sonra şimdi de 'Buraya gitmek için nelere yaklaşmalı nelerden zihinsel süreçte uzak durmalıdır?' buna değinelim. (İnsanı cennete götürebilecek hareketlere daha çok sosyal boyutta değineceğiz.)

"Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir."[225] İnsanı cennetten uzaklaştırabilecek durumların başında cenneti zihinde unutup ona inanmıyormuş gibi düşünmek/davranmak, onun yerine başka (geçici) mutlulukları yerleştirmektir. Dünya hayatı insanı cezbeden özelliklerle donatılmıştır. Bunun en etkileyici boyutu "hemen, şu anda" olmasıdır. Cennet ise normalde çok kısa olan ama insan için bitmez gibi gözüken ölümden sonradır. "Hayır, hayır! Sizler, çabuk elde edeceğiniz dünya nimetlerini seversiniz. Ahireti bırakırsınız."[226]

Dünyaya dalmamak için Allah (cc), sahip olarak gözüken mal ve canın asıl sahibinin insanların kendisinin olmadığını insanlara kavratmak istiyor. Yani bu can da bu mal da sırf dünyada imtihan edilmek için verilmiş bire emanetten başka bir şey değildir. "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın

---

[221] Al-i İmran, 3/195
[222] Zümer, 34/37
[223] Fecr, 89/27-30
[224] Saffat, 37/59
[225] Al-i İmran, 3/185
[226] Kıyamet, 75/20-21

almıştır."[227] İnsanın dünyadakileri sahiplenmesi dünyanın aldatıcılığına kendisini kaptırmasından başka bir şey değildir. Mü'minler bu şekilde inanırlar. Dünyayı amacı dışında kötüye kullananlar ise layık olduğu manada cezasını çekecekler. Yani cennet, her şeyin sahibinin Allah (cc) olduğu bilincinde olanların yeridir.

İnsanlar, hem canının hem de malının gerçek sahibinin kendisi olduğunu düşündükten sonra büyüklenip yenilmez bir hale geldiğini düşünür. Dünya gözüyle değerli olan kişiler malı, zenginliği, çevresi geniş olanlardır. Oysa Allah (cc) bu zihni yapıya kızıyor ve neyin değerli olup olmayacağını yine kendisi belirliyor: "Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınızdır ne de evlâtlarınız. **İman edip iyi amelde bulunanlar** müstesna; onlara yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat vardır. Onlar (cennet) odalarında güven içindedirler."[228]

Dünya varlığına dalıp inkârı seçerek büyüklenenlere ise Allah (cc) cennetin tüm kapılarını kapatıyor. "Bizim ayetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve (veya halat) iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!"[229]

Tüm bunlardan sonra Allah (cc) insanların zihinlerini diri tutmak için mantıksal bir soru ile durumu özetliyor. "Hiç (böyle mükâfatlanan bir kişi) ateşin içinde ebedi olarak kalan ve bağırsaklarını 'parça parça koparan' kaynar sudan içirilen kimseler gibi olur mu?"[230] Yani inananlara burada şöyle bir uyarı söz konusudur: Her şeyi iyi düşünün, yapacağınız her hareketin sonunu buna göre değerlendirin, hangisini daha mantıklı buluyorsanız (kabul ediyorsanız) ona göre davranın. Yapacak herhangi bir şeyde Allah'a zarar veremezsiniz. Her türlü iyilik sizin yararınıza olduğu gibi her türlü kötülük de sizin zararınızadır.

Ama Allah (cc), insanın zihnini çalıştırmak amacıyla sorduğu bu mantıksal soruyu insanları kurtuluş yoluna yönlendirmek için yine kendisi cevaplandırıyor. "Böylece çalışanlar da bunun bir benzeri (cennet) için çalışmalıdır."[231] "İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar."[232] Yararımıza olan bir şey varsa o da bütün akıl sahiplerinin kabul edeceği bir güzellik olan cennet için çalışmaktır. Nasıl ki bir işte başarılı olmak için çok çaba gerekiyorsa cennet içinde bir yarış var ve çok çaba gerekiyor.

Cennet ve cehennemin etki edebilmesi için öncelikle cehennem ve cennetle ilgili zihinlerde/anlayışlarda büyük bir devrim yapılması gerekiyor. Ki Allah (cc) cehennem ve cenneti Kur'anda bu kadar boşuna anlatmıyor. Zihinleri değiştirip insanları kurtuluşa

[227] Tevbe, 9/111
[228] Zümer, 34/37
[229] A'raf, 7/40
[230] Muhammed, 47/15
[231] Saffat, 37/61
[232] Mutaffifin, 83/26

götürecek bir zihin vermek için anlatıyor. Bize düşen, bu konularla ilgili düşüncelerimizi yeniden gözden geçirmektir. Varsa yanlış bir düşünce, Kur'anın istediği şekilde yeniden düzenlemeliyiz.

b) Cennet İnancının Sosyal Boyutu

Güzel bir evde/köşkte, evlatlarıyla beraber, güzel ve mutlu bir hayat yaşama isteği insanlarda daima mevcut olmuştur. Ve hayatının hemen hepsini bu hedefe ulaşmak için kullanmıştır. Kısacası insanın yapısında en güzele, en iyiye ulaşma isteği bitmeyen bir duygudur.

İçinde yaşamımızı sürdürdüğümüz dünya, öyle bir yerdir ki insanların arzuları hiçbir zaman tamamıyla yerine gelmeyecektir. Ama Allah (cc) insanları, kendisine inanıp inanmadığını, inandığını söyleyenlerin kendisini ne kadar sevip sevmediğini sınamak amacıyla insanların yapısına yerleştirdiği duyguları olumlu bir hayat yaşaması halinde gerçekleştireceğini dile getiriyor. "Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir."[233]

Allah (cc) sıkıntının, ölüm korkusunun, eziyetin olmadığı buna karşılık kedersiz, ailesi ile bir arada, güven içinde, istediğine anında kavuşabileceği bir hayatı vaat ediyor. "İman edip salih amellerde bulunanlar ve 'Rablerine kalbleri tatmin bulmuş olarak bağlananlar' işte bunlar da cennetin halkıdırlar. Onda süresiz kalacaklardır."[234]

Burada akılların bile görmeden kavrayamayacağı cennet denilen çok güzel yerin varlığı kesindir. 'Peki, kesin olan bu yere gidebilmek için Allah (cc) bizlerden neler istiyor? Ne yapmalıyız ki oraya gidebilelim?' gibi sorulara verilecek cevaplar asıl önemli olan durumu ortaya çıkaracaktır. Yoksa sabahtan akşama kadar cennetten bahsedilerek cennete gidilmez. Cennete nasıl gidileceğini yine cennetin sahibi olan Allah (cc)'ın kitabından öğrenebiliriz. Bundan dolayı 'Allah'a inandığını söyleyen biri bireysel olarak hangi özelliklere sahip olmalı ve sosyal hayattaki ilişkilerinde nasıl davranmalı?' sorusunun yanıtlarına bakalım.

Allah (cc), öncelikli olarak cehennem ve cennete gitmenin sebeplerini genel manada şöyle açıklıyor. "Bunun sebebi, *inkâr edenlerin bâtıla uymaları*, *inananların da Rablerinden gelen hakka uymuş olmalarıdır.*"[235] Cehenneme gidenlerde inkâr ve bunun tezahürü olan batıla dalma varken, cennete gitmeye sebep olan durum ise Allah'a inanma ve bunun *ispatı*

---

[233] Al-i İmran, 3/185
[234] Hud, 11/23
[235] Muhammed, 47/3

olan Kur'ana uymaktan başka bir şey değildir. Yani birisi "Ben cennete talibim" diyorsa öncelikle cenneti yaratana iman etmesi gerekir. O'na inanmak ise O'nun şartları kabul etmek ve yaşamakla gerçekleşir. "Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?"[236]

Kur'an, cehennemden kurtuluş yolu olan, sosyal hayatta yapılması gereken, topluma faydalı olan ve insanı cennete yakınlaştıran davranışları da bizlere gösteriyor. Biz olayların özünü verip gerçeğin kavranması için bunların sadece bir kısmına değineceğiz.

"O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler. Onlar, *kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler*. "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız" (derler). İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir. Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve (cennetteki) ipekleri lütfeder."[237]

Allah'a inanmak, O'nu kabul etmek söz vermektir. Bunu yerine getirmek sözünü tutmaktır. Çünkü Allah'a inanan biri ahiretin dehşetini bilir ve ona göre hareket eder. Sosyal hayatta kendisi ne kadar zengin olursa olsun malın asıl sahibinin kendisi olmadığını bilir ve bunu başkalarıyla paylaşır. Bunu yapmasının sebebi yine dehşetli günde Allah'ın azabından korkmasındandır. Dünyada birilerinin karnını doyururken karşılık beklemez. Çünkü bunun karşılığını Allah (cc) kat kat verecektir.

Ardından Allah (cc), başka ayetlerde kurtuluşa erip cennete gidenlerin vasıflarına değinmeye devam ediyor. Kendimizi Müslümanlar diye tanımlamış olanlar olarak bizler, Allah'ın kitabını okurken baştan sona bir bütün halinde okuyup anlayarak Kur'ana yaklaşmalıyız. 'Eğer bu özelliklere sahip olanlar cennete gidiyorsa bende bu özellikler var mı?'şeklinde inanmak ise bizi asıl kurtuluşa götüren pusula olacaktır. Büyük hesap günü olan ahirette sorguya çekilmeden kendisimizi bu dünyada sık sık sorgulamak, özeleştiri yapmak ve ona göre çeşitli önlemler almakla bizler verdiğimiz söz de durup kurtuluşa erebiliriz.

Şimdi de Allah (cc)'ın, cennete gidebilmek için bizden yapılmasını istediği davranışlardan müteşekkil listeye bakalım.

"*KESİN OLAN ŞUDUR Kİ, inananlar kurtuluşa erişeceklerdir*:

- **Onlar ki**, salâtlarında alçak gönüllü bir duyarlık içindedirler;

- **Onlar ki**, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirirler;

- **Onlar ki**, arınmak için yapılması gerekeni yaparlar;

---

236 Al-i İmran, 3/142
237 İnsan, 76/7-12

- **Onlar ki**, iffetlerini korurlar; eşleri -yani, [evlilik yoluyla] meşru olarak sahip oldukları insanlar- dışında [kimsede arzularına doyum aramazlar]: çünkü onlar (eşleriyle olan ilişkilerinden dolayı) kınanmazlar;

- Ama bu [sınırı] aşmak isteyenler, işte haddi aşanlar böyleleridir;

- **Onlar ki**, emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler, salâtlarını [tüm dünyevî kaygılardan] uzak tutarlar. **İşte varis olacak olanlar böyleleridir**: Cennete varis olacak ve orada sonsuza kadar kalacak olanlar."[238]

Yukarıdaki ayetler Müslüman olduğunu söyleyenlere neler yapması gerektiğini ve ancak bunları yapanların cennete gideceğini belirtiyor. Yani sosyal hayatta ahlak, ticaret, boş zaman değerlendirmesi, tevazu, söz verme gibi her alanda İslami davranmak gerekmektedir. Bu konuda erkek-kadın ayrımı söz konusu değildir. Biyolojik ve ruhsal bazı farklılığın sonucu ortaya çıkabilecek haklar dışında İslam, kadın ile erkeği birbirinden ayırmıyor. Biyoloji dedik; çünkü kadın zarif yaratılmıştır. Herhangi bir kömür ocağında çalıştırmak kadınlara bir haksızlıktır. Ruhsal dedik; çünkü çocuğu en iyi eğitecek olan, şefkat gösterebilecek olan yine *anne* sıfatıyla kadındır. Onu çocuğunu eğitecek zamandan mahrum etmek yine ona bir zulümdür. Bu ve benzeri durumlar dışında aralarında hayır işleme, ibadet etme, şartları müsait alanlarda çalışma, adalet vb. konularda tamamıyla fark söz konusu değildir. Bununla ilgili olarak dini değil de geleneksel manada kadını aşağılama veya modern manada kadını bulunması gereken konumundan çıkarıp cinsel obje durumuna getirme konusuna girmeyeceğiz. Allah (cc) hak konusunda ayrım yapılacağını/yapıldığını bildiğinden sanırım kadın/erkek kelimelerini özellikle kullanıyor.

"Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."[239] Cennete giriş şartları şahıslara göre değil temel kurallara göredir. Günah varsa samimi bir şekilde bağışlanma dilenip yine cennetin sahibine samimice yönelinmelidir. "Rabbinizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"[240]

Müslümanlar yukarıda saydığımız adalet, ahlak, ahit, takva gibi sosyal yaşamı düzeltecek hususları yerine getirdiğinde bozulmuş bir topluluğun hışmına uğrayacaktır. Çünkü hiçbir rüşvetçi, ahlaksız, kumarcı, tefeci, kibirli, zalim kişi İslami hükümlerin değil uygulanmasını, nasihat olarak söylenmesini bile istemezler. Bu onların huzurunu kaçıracaktır. Ve bunu engellemek için İslam'ı yaşayanlara sorun çıkarırlar. Allah (cc) bu durumu da boş

[238] Mü'minun, 23/1-11
[239] Nisa, 4/124
[240] Al-i İmran, 3/133

geçmiyor. "(Ey müminler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"[241] Zaten *tarih boyunca benzer olaylar benzer sonuçları doğurmuştur*.

Mü'minler, kendilerine sıkıntıların gelebileceğini tahmin edebilirler. Ama boyutunu tespit edemeyebilirler. Allah (cc) sosyal hayatta doğruyu çekinmeden, fikrinden vazgeçmeden anlatanların başına gelebilecek durumları da izah ediyor. "Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, **hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, *benim yolumda* eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler**; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım."[242]

Kur'anda Müslümanların gönlüne su serpme anlamında, eziyet yapanların sonları da anlatılıyor. "Şüphesiz **inanmış erkeklerle inanmış kadınlara** işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır."[243]

Son olarak sosyal hayatta gerçekleri dile getirenlerin karşılaşacağı zorluklardan birine daha değinelim ki bu da psikolojik bir eziyettir. Müslümanlarla alay etmek. "Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülerlerdi. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Ailelerine döndüklerinde, (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi. Onları gördükleri zaman ise: "Bunlar elbette şaşkın-sapıklardır" derlerdi. Hâlbuki onlar, müminleri denetleyici olarak gönderilmediler."[244]

Bundan hemen sonra cennette durumun tam tersi olacağı anlatılıyor "İşte o gün (ahirette) de iman edenler kâfirlere gülerler."[245]

Burada Müslümanlara düşen görev sabretmeleri ve inançlarından ödün vermemeleridir. "Melekler onlara her bir kapıdan girip (şöyle derler:) Sabrettiğinize karşılık selam size. (Dünya) Yurdun(un) sonu ne güzel!"[246]

Kısacası geçmişlerin dedikleri gibi cennet kolay değil cehennem dahi lüzumsuz değil. Cehennemde yapılan eziyetler, dünyadaki zulmün karşılığı olarak adalet gereğidir. Cenneti kazanabilmek ise büyük azim ve uğraş gerektirecektir. Cehenneme gitmek için herhangi fazladan bir çabaya gerek yoktur. Kendini aldatıp adalet, ahlak gözetmeden nefsi isteklerini yerine getirmek yeterlidir. İşte buradan da anlaşılan o ki, herkes çok ince ve hassas bir denge içerisindedir. Ve bu konuda en büyük eksiklik dini ciddiye almamaktır. **Din**

---

[241] Bakara, 2/214
[242] Al-i İmran, 3/195
[243] Buruc, 85/10
[244] Mutaffifin, 83/29-33
[245] Mutaffifin, 83/34
[246] Rad, 13/23-24

ciddiyet ister. 'Müslüman'ım' demekle kurtulma gerçekleşmez. 'Allah benden ne istiyor, ne kadar O'nun dilediği şekilde yaşıyorum?' gibi soruları sık sık kendimize sormak gerekir. Ona göre ciddi bir şekilde hareket edilmelidir ki cennete gidecek az bir grubun içerisine girilebilinsin.

2. CENNET VE CENNETTE İNSAN DAVRANIŞLARI

Bu son bölümümüzde 'güzel ve mutluluk diyarı' olarak tanımladığımız cenneti ve oradaki insanların hallerini gözlemleyelim. Bunu da yine "Onları, *kendilerine tanıttığı cennete* sokacaktır"[247] ayeti çerçevesinde Kur'anla yapmaya devam edelim. Aslında cennet, çeşitli sûre ve ayetlere serpiştirilmiş bir şekilde Kur'anda çok güzel anlatılmıştır. Tamamıyla insanların isteklerinin göz önüne alındığı, basit bir insan zihninin bile kolayca kavrayacağı şekilde dile getirilmiştir.

Cennet dünyada yapılan inanç ve iyiliklere karşılık vaat edilen bir mirastır. "İşte bu sizin gününüzdür size va'dedilmişti" diye melekler onları karşılayacaklardır."[248] "Onlara: 'bu yaptıklarınıza karşılık olarak mirasçı kılındığınız cennettir' diye seslenilecek."[249]

Layık olanlar güzel bir karşılanma töreni ile cennete davet edilecektir. Karşılayanlar ise güzelliklerle donanımlı iyiliğin temsili melekler olacaktır. "Siz ve eşleriniz cennete girin; 'sevinç içinde ağırlanacaksınız. Onların etrafında altın tepsiler ve testilerle dolaşılır; orada nefislerin arzu ettiği ve gözlerin lezzet (zevk) aldığı her şey var. Ve siz orada süresiz kalacaksınız."[250] "Artık onlar 'bir cennet bahçesinde 'sevinç içinde ağırlanırlar."[251]

Bundan sonra cennetin güzellikleri tüm ihtişamıyla anlatılmaya başlıyor. "Takva sahiplerine va'dedilen cennetin misali (şudur): İçinde bozulmayan sudan ırmaklar tadı değişmeyen sütten ırmaklar içenler için lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır ve orda onlar için meyvelerin her türlüsünden ve Rablerinden bir mağfiret vardır."[252]

Suya ihtiyacın fazla olduğu bu dünyada insanları hoşuna giden şeylerden en güzeli herhalde evinin yanında kendisine ait temiz bir ırmağın akmış olmasıdır. Allah (cc) bu ırmakların sayısını ve çeşidini artırarak insanlara sunuyor.

"Onlara istek duyup-arzuladıkları meyvelerden ve etten bol bol verdik. Orada bir kadeh kapışırlar (tokuştururlar) ki onda ne 'boş ve saçma bir söz' ne de günaha sokma vardır.

---

[247] Muhammed, 47/6
[248] Enbiya, 21/103
[249] A'raf, 7/43
[250] Zuhruf, 43/70-71
[251] Rum, 30/15
[252] Muhammed, 47/15

Kendileri için (hizmet eden) civanlar etrafında dönüp dolaşırlar; sanki (her biri) ‘sedefte saklı inci gibi tertemiz pırıl pırıl.”[253]

Et, bu dünyada genel manada en büyük/güzel nimetler arasında yer almaktadır. Aynısı cennettekilere de sunulacaktır. Ayrıca insanın çok hoşuna gidecek içecekler söz konusudur. Bu içeceklerin en önemli boyutu insanın aklını gidermeyecek olmasıdır. Yani dünyada aklı bertaraf edecek manada hoş görülmeyen içecekler orada var olmayacaktır. Bazen ‘Cennette her istediğimiz olacaktır’ diyenler, bu dünyada yapamadıkları ve hoş karşılanmayan her şeye cennette sahip olacakmış gibi düşünüyorlar. Oysa Allah (cc) cenneti tanıtırken temiz, saf, düşünceli Müslümanlara yine temizlerden müteşekkil bir cenneti vaat ediyor. Yani bazen hataya düşüp dünyada insanın nefsine hoş gelen kötü şeyleri cennete mal etmemek için cennetin vasıflarını kendisi özellikle anlatıyor. Sanırım sık sık cennetin vasıflarının anlatılmasının bir hikmeti de Müslümanların cennet hakkındaki zihni kirliliği gidermek içindir. Aşağıdaki ayetleri de bu bağlamda ele alabiliriz.

“Özenle işlenmiş mücevher' tahtlar üzerindedirler. Karşılıklı yaslanmışlardır. Çevrelerinde ölümsüzlüğe ulaşmış gençler dönüp dolaşır; Kaynağından (doldurulmuş) testiler, ibrikler ve kadehler ki, *bundan ne başlarını bir ağrı tutar, ne de kendilerinden geçip akılları çelinir*. Arzulayıp seçecekleri meyveler, canlarının çektiği kuş eti. Ve iri gözlü eşler, sanki saklı inciler gibi.”[254]

Şimdi de cennettekilerin özelliklerine bir bakalım. “Yüklü dalları bükülmüş kiraz (ağaçları), Üst üste dizili meyveleri sarkmış muz ağaçları, yayılıp-uzanmış gölgeler, durmaksızın akan su(lar); Ve (daha) birçok meyveler arasında kesilip-eksilmeyen ve yasaklanmayan (meyveler). Yükseklere-kurulmuş döşekler (sedirler). Gerçek şu ki, Biz onları yeni bir inşa (yaratma) ile inşa edip-yarattık. Onları hep bakireler olarak kıldık. Eşlerine sevgiyle tutkun (ve) hep yaşıt.”[255]

Burada erkek ve kadının yeniden yaratıldığını görüyoruz. Yani biri seksen yaşında vefat etmişse cennette aynı yaşta olacak diye bir durum söz konu değildir. İnsanların en güzel, en mutlu olduğu yaşı/dönemi cennetteki yaşıdır. Burada asıl değinmek istediğimiz nokta ise dünyada asıl değerinin kendilerine verilmediğine inandığımız kadınlarla ilgili aynı mantığın cennete de taşınmış olmasıdır. Cennet, iki cinsin de aynı şekilde mutlu olacakları bir yerdir. Kur’an, yapısı gereği bazen erkeklere bazen de bayanlara hitap etmiştir. Cennetten

[253] Tur, 52/22-24
[254] Vakıa, 56/15-23
[255] Vakıa, 56/27-37

bahsederken genel bir tabir olarak hem kadınlara hem de erkeklere eşler var edeceğini söylemiştir.[256]

Cennette adı geçen 'hûri' kelimesine yaklaşımını farklı olarak görüp benzer görüşü benimsediğimiz Muhammed Esed'e bir bakalım. "*Hûr* ismi -ki ben onu 'saf ve temiz eşler' olarak çevirdim- hem müzekker *ahver*'in hem de müennes *havrâ'*ın çoğuludur. Bu her iki terim de, '*havar* sayesinde ayırd edilen bir kişi'yi tanımlar. *Havar*, 'göz küresinin yoğun beyazlığı ile 'iris'in parlayan siyahlığının kontrastı'nı gösterir (*Kâmûs*). Daha genel anlamda *havar,* 'beyazlık' (*Esâs*) yahut moral bir vasıf olarak 'sağlık' anlamına gelir.

Bu sebeple (ikinci kısmındaki *'în* kelimesi *a'yan* kelimesinin çoğulu olan) *hûrin 'în* bileşik ifadesi aşağı yukarı **'en güzel gözlere sahip saf ve temiz varlıklar [ya da, daha spesifik olarak 'saf ve temiz eşler']**i gösterir. İlk Kur'an müfessirlerinin büyük bir kısmı - Hasan Basrî de aralarındadır- *hûr* terimini daha ziyade **dişi karakterde** algılamışlar ve bu terimi 'kadın cinsi arasındaki dürüst ve erdemli kimseler' şeklinden başka türlü anlamamışlardır."[257]

Bir başka yönüyle Havâriyyun (Beyaz elbiseliler)[258] kelimesinden de anlaşılacağı gibi hûr/hâr beyaz, ayn da göz demek. Türkçede 'gözümün nuru, gönlümün sevinci' dediğimiz manayı çağrıştırır. Erkek kadına, kadın da erkeğe kullanabilir. Dolayısıyla en doğru çeviri '**göz aydınlığı eşler**' olabilir.

Cennette kadın ve erkek yani eşler birbirleriyle yeniden evlendirileceklerdir. Ve bu evliliği ne ayrılık ne de ölüm bitiremeyecektir. Çünkü bu gibi geçici şeylerin hüznün kökten kaldırıldığı bir yerde olması söz konusu değildir.

"Cennetlerde ve pınarlarda, Hafif ipekten ve ağır işlenmiş atlastan (elbiseler) giyinirler karşılıklı (otururlar). İşte böyle ve biz onları iri gözlü eşlerle *evlendirmişizdir*. Orda güvenlik içinde her türlü meyveyi istiyorlar; Orda ilk ölümün dışında başka ölüm tatmazlar. Ve (Allah da) onları cehennem azabından korumuştur."[259]

Kendimizi ayetlerin akışına bırakıp Kur'andan feyizlenerek cennetin durumunu öğrenmeye devam edelim.

"Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; *ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk. (Cennet ağaçlarının) gölgeleri, üzerlerine sarkar*; kolayca koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur. Yanlarında gümüşten kaplar ve billûr kupalar dolaştırılır.

256 Bkz.: Bakara, 2/25, Nisa, 4/57
257 ESED, Muhammed, A.g.e., s.1105
258 METİN, Abdulvahid, İqra'2.0 Cd'si, Haz: Abdulvahid Metin, Sözlükler Bölümü, İkra İslam Ans., Havari Maddesi
259 Duhan, 44/52-56

Gümüşten öyle kadehler ki onları istedikleri ölçüde tayin ve takdir etmişlerdir. Onlara orada bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedîmler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın. Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir. (Onlara şöyle denir:) Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur. Şüphesiz (o gün) takva sahipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında, canlarının çektiği çeşit çeşit meyveler arasındadırlar. (Kendilerine:) "İşlediklerinizin karşılığı olarak şimdi afiyetle yiyin için" (denir)"[260]

"Çevrelerinde de ebedileşmiş çocuklar dolaşır ki, onları görsen, kendilerini saçılmış inci sanırsın."[261] "Cennet ehline hizmet eden bu çocuklar Kur'anda tanımlanırken "Vildan" yani doğumla çoğalmış olarak belirtilmişlerdir. Ayrıca "ebedileşmiş" olmalarının belirtilmesi de onların önceden ölümlü oldukları ve ölümü tattıklarını belirtir. Ebedileşmiş olmaları sonradan kazandıkları bir vasıftır. Durum böyle olunca cennet ehline hizmet eden bu çocuklar, din teklifine muhatap olmadan ölen çocuklardır. Ayrıca yetişkinlik yaşına kadar yaşam sürmelerine rağmen akıl özürlü olup dini teklif altına girmeyenleri de bu çocuklar konumunda düşünmemiz mümkündür. Ancak yaşamlarının belirli bir süresinde akıl özürlü olanlar, özürlü olmadıkları yaşam sürelerinde ki amelleriyle yükümlüdürler.

Dini teklif altına girmek suretiyle sorumluluk almamış olan kimselerin günahkârlıkları olmadığı gibi, yetişkin insanların bilerek işledikleri amelleri gibi iyi amelleri de yoktur. Bundan dolayı cennetteki konumları dünyadaki yaşamlarına uygundur. Dünya yaşamında çiçek neyse, küfür ve günaha bulaşmamış bu masum çocuklar da onlar gibidir. Onlar ahirette de cennetin güzel süslerindendirler. Allah (cc) onların bu durumlarını saçılmış inci benzetmesiyle bize bildirmiştir. Böylece de cennet ehli çocuksuz kalmamış olmaktadır."[262]

Biz ayetlerden cennetteki hava durumunu bile öğrenebiliyoruz. "Ne yakıcı sıcak görülür orada ve ne de dondurucu soğuk."[263] "Ve onları 'ne sıcak-ne soğuk tam kararında gölgeliğe' sokacağız."[264] "Cennetin oldukça mutedil bir havası olacak; ne güneşin sıcaklığı ve

[260] Murselat, 77/13-43
[261] İnsan, 76/19
[262] HÜDÜR, Fereç, Kütüb-i Sitte'nin Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı, Kur'an Araştırmaları, Step Ajans, İst-2004, s. 162-163
[263] İnsan, 76/13
[264] Nisa, 4/57

ne de havanın soğukluğu tesir edecektir. Zaten giyilen elbiseler soğuğu ve sıcağı engelleyecek düzeyde değil, hâkim olan hava ile özdeşleşecektir."[265]

"Onlara yüksek köşkler vardır, onların üstünde de yüksek köşkler bina edilmiştir."[266] Sahip olunan evler/köşkler de soğuk veya sıcaktan korunmak için insanlara verilmiş değil bilakis estetik bir görüntü içindir. Çünkü insanların cennette soğuk veya sıcaktan korunma gibi bir derdi söz konusu değildir.

"Gerçek şu ki bugün cennet halkı 'sevinç ve mutluluk dolu' bir meşguliyet içindedirler. Kendileri ve eşleri gölgeliklerde tahtlar üzerinde yaslanmışlardır. Orada taptaze meyveler onların ve istek duydukları her şey onlarındır. Çok esirgeyen Rabb'den onlara bir de sözlü 'Selam" (vardır)'[267]

"Onlar için bilinen bir rızık vardır. Çeşitli meyveler. Onlar ikram görenlerdir. Nimetlerle donatılmış (naim) cennetlerde. Birbirlerine karşı tahtlar üzerinde (otururlar). Kaynaktan (doldurulmuş) kadehlerle çevrelerinde dolaşılır. Bembeyaz; içenlere lezzet (veren bir içki). Onda ne bir gaile vardır ne de kendilerinden geçip akılları çelinir. Ve yanlarında bakışlarını yalnızca eşlerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır. Sanki onlar saklı bir yumurta gibi (çarpıcı ve pürüzsüz)"[268]

Bu tasavvurlar da yine her insanın sahip olmak istediği güzelliklerin bir araya toplanarak anlatılan güzelliklerdir. Çeşitli (bilinen/bilinmeyen) meyveler, istediği her şeyden yiyip içmek, birbirinden başkasına gözünü çevirme yanlışlığını göstermeyen eşlerle karşılıklı oturup konuşmak, vb. hususlar söz konusudur. Bu güzellikler cenneti hatırda tutmaya katkı sağlaması için sık sık tekrar edilmiştir. Ayrıca salih amellerin yapılması ya da inanç uğrunda sıkıntı çekilirken gidilecek son yerin güzelliğinin düşünülmesini teşvik için de tekrar edilmesi söz konusudur.

Cennettekiler bu nimetler içerisinde canlarını sıkacak veya onları huzursuz edecek her şeyden uzak olacaklardır. Emin kılınmışlardır. "Onun (cehennemin) uğultusunu bile duymazlar. Onlar nefislerinin arzuladığı (sayısız nimet) içinde ebedi kalıcıdırlar."[269]

Bir ara dünyada muhatap oldukları ama cennetlik olmayanlarla diyaloga gireceklerdir. Tabi bunu nasıl yapacakları belirtilmiyor. "Cennet halkı ateş halkına (şöyle) seslenecekler: "Bize Rabbimizin vadettiğini gerçek buldunuz mu?" Onlar da: 'Evet' derler.

[265] ALTINTAŞ, Ramazan, İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi, Suffe Yay, İst-1997, s. 122
[266] Zümer, 39/20
[267] Yasin, 36/55-58
[268] Saffat, 37/41-49
[269] Enbiya, 21/102

Bundan sonra içlerinden seslenen biri (şöyle) seslenecektir: Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun."[270]

Cennette iken dünyada yapı itibariyle uyuşmadığımız, hoşlanmadığımız, bize az da olsa zararı dokunan, bir türlü ısınamadığımız, 'Bu kişiyle cennette bile karşılaşmak istemem' dediğimiz ama iyi Müslüman olan kişiler de olabilir. Örneğin; peygamberimizle O'nun en sevdiği amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi düşünelim. Peki, bu bir eziyet olabilir mi? Allah (cc) bu durumu da bize izah ediyor. "Onların göğüslerinde kinden (ne varsa tümünü) sıyırıp-çektik, *kardeşler olarak* tahtlar üzerinde karşı karşıyadırlar."[271]

Dünyada hata işleyenler ise affedilmenin, günahlarının örtülmesinin getirdiği güzellikle kınanma veya lekelenme gibi durumlardan kurtarılacaktır. "Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler."[272]

Orada dünyadaki gibi boş şeylerle ya da dert ve sıkıntılarla ilgili konuşmak söz konusu değildir. Çünkü dert yok, boş meşgale yoktur. "Onda 'boş bir söz' işitmezler; sadece selam (ı işitirler)"[273]

"Cennetin tüm bu güzellikleri karşısında "Ondan ayrılmak istemezler."[274]

Cennet çeşitli surelerin çeşitli ayetlerinden aldığımız bu güzelliklerle doludur. Başta da belirttiğimiz gibi cennetin bu güzelliklerini anlatan en temel mantığı şöyle dile getirebiliriz; "Onların her diledikleri şey vardır."[275] **"Orada nefislerin arzu ettiği ve gözlerin lezzet (zevk) aldığı her şey var**."[276]

Allah (cc)'ın Müslümanlar cennette verdiği tüm güzelliklere karşılık Müslümanlar da Allah'a teşekkürlerini sunacaklardır. "Oradaki duaları: "Allah'ım Sen ne yücesin"dir ve oradaki dirlik temennileri: "Selam"dır; dualarının sonu da: "Gerçekten hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır."[277] "Derler ki: "Bizden hüznü giderip yok eden Allah'a hamdolsun."[278]

"İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur."[279]

"Eğer kafamızda herhangi bir özlemin gerçekleşmesini düşünmeden dinin öngördüğü emir ve yasaklara sırf "Allah rızasıdır" diye uymayı başarabilirsek kendimize ait kulluk görevini yerine getirmiş oluruz."[280] Kurtuluş bununla gerçekleşir.

---

270 A'raf, 7/44
271 Hicr, 15/47-48
272 Yunus, 10/26
273 Meryem, 19/62
274 Kehf, 18/108
275 Nahl, 16/31
276 Zuhruf, 43/70-71
277 Yunus, 10/10
278 Fatır, 35/34
279 Maide, 5/119
280 ÖZDENÖREN, Rasim, A.g.e., s. 50

SONUÇ

Dünya hayatı, geçiciliğin hâkim olduğu bir imtihan sürecidir. Bizler, dünyaya geliş sürecimizi, yaşayış amacımızı ve sonumuzun ne olacağını en önemli sorular çerçevesinde sorgulayarak bulmaya çalışmak zorunda olduğumuz kanaatindeyim. **Nereden** geldik? **Niçin** varız? **Nereye** gideceğiz?

Dünyanın zevkine dalıp aldanan insanlar, bu soruları hiç de sormak istemezler. İnsanın, ileride karşılaşacağı şeyleri inkâr etmesi veya ondan kaçması onu kurtarmayacaktır. En iyisi gerçeklerle yüzleşmek ve insanı ileride etkileyecek en önemli olaylara tedbir alarak hazırlıklı olmaktır.

Bu çalışmamızda dünya hayatının sonu olarak bilinen **ölüm**, yeniden diriliş olarak bilinen **kıyamet**, insanların yaptıklarının karşılığı olarak ödül veya ceza olan **cennet** ve **cehennem**, üzerinde çokça düşünülmesi gereken ve gelecekle ilgili kaçılmayacak gerçekler olduğu sonucuna vardım.

Düşünülmesi gereken gerçekler derken kastettiğimiz, Allah'ın kitabında belirttiği şekilde ahiret olayının özünü kavramak ve orada kurtuluşa gidecek yolları *sağlıklı* olarak tespit edip yaşamaktır. Bugün dünyanın birçok yerinde ahirete inandığını söyleyen milyonlarca insan varken bu anlayışın, çoğu yerlerde yanlış bilindiğini ve Kur'anda tanıtılan dışında bir ahiret inancının söz konusu olduğunu üzüntüyle görüyoruz.

Ölüm konusunda bir unutmuşluk söz konusu iken bunun karşılığında ise dünya hayatının aldatıcılığına dalmak ortadaki esef verici gerçeklerden biridir. Kıyamet ise zaten çok uzak(!) olduğundan zihnimizin en ufak bir yerinde bile barınamamaktadır. Cennet ve cehenneme ise daha çok geçmişte Yahudilerin çarpık anlayışı olan "Kurtulmuş Millet" mantığıyla bakıldığından cennet garanti bir yer olarak algılanmıştır. Yani "İnancını kalple ve sözle dile getirdikten sonra cennet senin için hazırdır" mantığı hâkimdir. Bundan sonra zina etsen, tefecilik yapsan, içki içsen, kumar oynasan, zulüm bile etsen en fazla cehennemde kısa bir zaman cezanı çektikten sonra cennete gidersin(!)" düşüncesinin halkın bazı kesiminde hâkim bir düşünce olduğuna ve bunun doğruya ulaşabilme açısından sorgulanması gerektiğine inanıyorum.

Biliyoruz ki, "kalple inanmak" demek bir günahı yaşadığında ondan uzaklaşmayı gerektirir. Eğer bu inanç, insanı bu yönde bir çabaya götürmüyorsa kalbiyle "İnandım" deyip hareketleriyle bu inancını yalanlayan münafıklıktan başka bir durum söz konusu olamaz. Bence inandığımızı söylüyorsak her gün bu imanımızı kontrol etmeliyiz. Çünkü herkesin her an gösterişe, gafilliğe düşüp imanını kaybetmesi söz konusudur.

Ahiretle ilgili bizim üzerinde durmak istediğimiz en büyük mesele ölümün, kıyametin, cennet ve cehennemin nasıllığının yanında bunlara yaklaşımımızdaki çarpıklıklar, bu çarpık inancın sosyal hayatta getirdiği sözde Müslüman, yaşantıda ise inançsızlığın açıkça kendini göstermesidir. Bu tespitlerden sonra ortaya koyduğumuz çözüm ise şudur. Her türlü inancımızı taklitten çıkarmak, "Ben nerde Kur'anı anlamak nerde?" anlayışından uzaklaşmak buna karşılık tahkiki imana doğru hep beraber yeniden sorgulayıp bizzat Allah'ın kitabından araştırmaya başlamaktır. Bu gibi araştırmacı durumlardan kaçmak, devekuşu misali başı kuma gömüp görülmediğini sanmaktan öteye geçmeyecektir. Kur'an ise kendisine yönelip çabalayanları mutlaka doğruya iletecektir. Ve Kur'anda herkesin ibret alabileceği, anlayabileceği bir şeyler mutlaka mevcuttur.

Ayrıca gerek ölüm, gerek kıyamet ve gerekse cennet ve cehennem ile ilgili ayrıntılara takılmak bizleri bazen asıldan uzaklaştırabilir. Buna da dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum. Ahiretle ilgili meselelerin anlatıldığı tüm ayetler, ibret alınıp hayatı ona göre yönlendirme manasında daima bu dünyaya gönderme yapılan bir sonuçla biter.

Biz temel üç şeyin birlikte olduğu zaman hiçbir zaman insanların sapmayacağı kanısındayız. Bunlar; samimi olmak, aklı çalıştırmak ve Kur'ana tabi olmaktır. Yani bizlerin **aklımızı Kur'anı** anlayacak boyutta mutlaka **samimice** çalıştırması gerekir. Aklımızı çalıştırmadığımız takdirde Allah (cc)'ın da belirttiği gibi pislik içinden çıkamayız. Kur'anı rehber edinmezsek hurafelerden oluşan bir yolun içerisinde bunalımlardan kurtulamayız. Samimi olmazsak aklı ve Kur'anı nefsimizin birer aleti olmaktan öteye geçiremeyiz.

KAYNAKÇA

ALAGAŞ, Mehmet, Kur'ana Yönelirken, 4. Baskı, İnsan Yay, İzmir-1999

ALTINTAŞ, Ramazan, İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi, Suffe Yay, İst-1997

ATAY, Hüseyin, Kur'ana Göre İslam'ın Temel Kuralları, M.E.B. Yay, İst-1991

AYDIN, Mehmet S. Tanrı-Ahlak İlişkisi, TDV, 1990

BİLALİ, Abdülhamit, Arınma Yolu II, 3. Baskı, Çev; Beşir İslamoğlu- Ahmet Özcan, Şafak Yay, İst-1995

BOLAY, Süleyman Hayri, Felsefe Dünyasında Gezintiler, Nobel Yay, İst-2006

BOZKURT, Alettin, Kur'anda Kıyamet, Nokta Ofset Baskı, Konya-2000

DOĞAN, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Vadi Yay. II. Baskı,

EBU HANİFE, Fıkh-ı Ekber Aliyyu'l-Kârî Şerhi, Çev: Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yay, İst-1979

ERDEM, Hüsameddin, Ahlak Felsefesi, IV. Baskı, HÜ-ER, Yay, Konya-2005

ESED, Muhammed, Kur'an Mesajı, Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay, 7. Baskı, İst-2000

GAZÂLİ, Muhammed (Ebu Hamid), İhya-u Ulûmi'd-Din, Çev: Mehmet A. Müftüoğlu, IV. Cilt, Tuğra Neşriyat, İst-1989

GÖLCÜK, Şerafeddin, Kelam Tarihi, Kitap Dünyası Yay, 4. Baskı, İst-2000

GÖKTAŞ, Mehmet, Mekke'de Müslüman Olmak, IV. Baskı, İstişare Yay, Ank-Tarihsiz

HULUSİ, Ahmet, İnsan ve Sırları, II. Cilt, Kitsan Yay, İst-1999

HULUSİ, Ahmet, Yaşamın gerçeği, Kitsan yay, İst-2002

HÜDÜR, Fereç, Kütüb-i Sitte'nin Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı, Kur'an Araştırmaları, Step Ajans, İst-2004

İBN-İ KESİR, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İst-!987

İBN-İ SİNA, İşaretler ve Tembihler, Çev: Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli, Lıtera Yay, İst-2005

İBNU'L ARABÎ, Muhyiddin, El-Futuhat El-Mekkiye, Çev: Prof. Dr. Nihat Keklik, Kültür Bakanlığı Yay., Ank-1990, s. 404

İSLAMOĞLU, Beşir, Kur'anda Mü'minlerin özellikleri, 3. Baskı, Pınar yay, ist-1991

İSLAMOĞLU, Mustafa, İman, 6. Baskı, Denge Yay, İst-1995

İSLAMOĞLU, Mustafa, Yahudileşme Temayülü, Denge Yay. İst-2004

KUTUP, Seyyid, Fîzılal-il-Kur'an, Çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Birleşik Yay, Cilt. 14, İst-Tarihsiz

METİN, Abdulvahid, İqra'2.0 Cd'si, Haz: Abdulvahid Metin, Sözlükler Bölümü, İkra İslam Ans., Havari Maddesi
MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, İslam'a Giriş, Çev: Ahmet Asrar, Hilal Yay, İst-2005
MEVDUDİ, Ebu'l Al'a, Tefhimu'l Kur'an, Çev: Yusuf Karaca, Nazife Şişman, Ali Ünal, İnsan Yay, Cilt. 7, İst-1991
ONAT, Hasan, Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Anakara Okulu Yay, Ank-2003
ÖZDENÖREN, Rasim, Müslümanca Yaşamak, II. Baskı, Akabe Yay, Tarihsiz
PAZARLI, Osman, Din Psikolojisi, Remzi Yay, İst-1968
ŞERİATİ, Ali, Anne Baba Biz Suçluyuz, Çev: Kerim Güney, Kitabevi yay, İst-Tarihsiz
RÂZİ, Fahreddin, Kelam'a Giriş, Çev: Hüseyin Atay, Kültür Bakanlığı Yay, Ank-2002
ŞERİATİ, Ali, Ebuzer, Söylem Yay, III. Baskı, İst-2000
ŞERİATİ, Ali, Kendini Devrimci Yetiştirmek, Çev.Ejder Okumuş, Anka yay, İst-2004
TOLLE, Eckhart, Var Olmanın Gücü, Koridor Yay, Çev: Selim Yeniçeri, İst-2006
TOPRAK, Süleyman, Ölümden Sonraki Hayat, 8. Baskı, İst-2001
ULUDAĞ, Süleyman, T.D.V. İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), Akıl Maddesi, Cilt: 2, İst-1989, s. 238
ULVAN, Abdullah Nasıh, İslam'da Aile Eğitimi, Çev: Celal Yıldırım, 10. Baskı, Uysal Kitabevi Yay, Konya-1994
VATANDAŞ, Celaleddin, Vahiyden Kültüre, Pınar yay, İst-1997
YAHYA, Harun, Dünya Hayatının Gerçeği, Vural Yay, İst-Tarihsiz
YAZIR, Muhammed Hamdi, İqra'2.0 Cd'si, Haz: Abdulvahid Metin, En'am Suresi, 6/128 Tefsiri, İst-2004
ZEYVELİ, Hikmet, Kur'an ve Sünnet Üzerine Makaleler, Birun Yay, II. Baskı, İst-2004